

Stanisław Pikulski

PODSTAWOWE ZAGADNIENIA TAKTYKI KRYMINALISTYCZNEJ

Temida2

Białystok 1997

© Copyright by Temida 2
Białystok 1997

Żadna część tej pracy nie może być powielana i rozpowszechniana w jakiejkolwiek formie i w jakikolwiek sposób (elektroniczny, mechaniczny), włącznie z fotokopiowaniem, bez pisemnej zgody wydawcy.

ISBN 83-86137-45-2

Wydanie pierwsze

Opracowanie graficzne i typograficzne,
redakcja techniczna
Jerzy Banasiuk

Wydawca: **Temida 2**
Przy współpracy i wsparciu finansowym
Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku

Druk: ORTHDRUK, Białystok

Uwagi wstępne

We współczesnym świecie przestępczość jest poważnym problemem społecznym. Zasięg tego zjawiska nie ogranicza się tylko do jednego państwa, regionu państw, czy nawet kontynentu. Przestępczość jest negatywnym zjawiskiem o zasięgu ogólnosiwiatowym. Nie ma bowiem państwa na świecie, w którym problem przestępczości nie urastałby do najważniejszego problemu w państwie, nie przyciągałby uwagi parlamentu, rządu, polityków i prasy. Najgroźniejsza w dzisiejszym świecie jest przestępczość zorganizowana, terrorystyczna i mafijna. Organizacje terrorystyczne dokonują na tle politycznym różnych zamachów, przeważnie na głowy państw, placówki dyplomatyczne i konsularne oraz ważne obiekty użyteczności publicznej zagrażając życiu i zdrowiu przypadkowych ludzi, bezpieczeństwu wewnętrznemu w państwie oraz pokojowi na świecie. Przykładem tego może być zamach w Sarajewie (Bośnia) w 1914 r. na następcę tronu austriackiego, arcyksięcia Franciszka Ferdynanda oraz jego małżonkę Hohenberg, który stał się bezpośrednią przyczyną wywołania I wojny światowej. Działalność mafii charakteryzuje się również zamachami zwłaszcza na przedstawicieli organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, dezorganizuje życie społeczne oraz poważnie zagraża bezpieczeństwu wewnętrznemu państwa. Przykładem tego są Włochy, w państwie tym takie mafie, jak: sycylijska, Camorra i Ndrangheta wykazują powiązania z osobami z władz państwowych, biznesu i bankami. Organizacje te utworzyły struktury włoskiej przestępczości zorganizowanej tzw. (IOC), której działalność ma zasięg międzynarodowy. Organizacja IOC jest strukturalnie powiązana z amerykańską La Cosa Nostra (LCN). Ustalono, że La Cosa Nostra i IOC posiadają przestępcze powiązania z mafią w Kanadzie, Wenezueli, Austrii i wielu krajach europejskich. Obecnie w Polsce nie ma oficjalnych informacji o istnieniu rodzimej mafii. W działalności niektórych organizacji przestę-

pczych można się jednakże dopatrzeć elementów powiązań mafijnych. Potocznie mówi się o tzw. mafiach wołomińskiej czy pruszkowskiej. Niezależnie od tego obraz współczesnej przestępczości w Polsce przedstawia się wyjątkowo niekorzystnie. Mówiąc o współczesnej przestępczości trzeba mieć na uwadze kształtowanie się przestępczości w Polsce po 1990 r. Do 1989 r. statystyczne rozmiary przestępstw stwierdzonych w Polsce nie przekroczyły liczby 548 tys. To już w 1990 r. liczba tych przestępstw przekroczyła 883 tys. W następnych latach ogólna liczba przestępstw nie uległa tak dużym zmianom, ale stale wzrastała. W wyniku tej tendencji rozmiar stwierdzonych przestępstw w Polsce w 1995 r. ukształtował się na wysokości 974.941 przypadków. W 1996 r. zanotowano statystyczny spadek tej liczby do wysokości 897.751. Niewątpliwy wpływ na takie ukształtowanie się tej liczby miało podwyższenie progu kwoty rozgraniczającej wykroczenie od przestępstwa. W 1996 r. nastąpiło przesunięcie tej granicy w górę i to około dziesięciokrotnie, co spowodowało, że wiele dotychczas drobnych przestępstw stało się wykroczeniami. Obniżyło to poważnie liczbę przestępstw przeciwko mieniu. Przestępstwa najgroźniejsze, jak zabójstwa, uszkodzenia ciała, bójki lub pobicia, rozboje, kradzieże z włamaniem, nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i psychotropowymi wykazały tendencje wzrostowe.

Wraz ze wzrostem współczesnej przestępczości nastąpiło niekorzystne dla bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego przeobrażenie strukturalne tej przestępczości. Wystąpiła przestępczość motywowana porachunkami. Narastająca tendencja tej przestępczości dotyczy nie tylko zorganizowanych grup przestępczych, ale staje się metodą rozstrzygania szerzej pojmowanych konfliktów i windykacji długów. Towarzyszy temu eskalacja przemocy, lekceważenia prawa i organów ochrony prawnej, a w ślad za tym idzie rozszerzające się w społeczeństwie poczucie zagrożenia ich bezpieczeństwa. Należy oceniać, że przestępczość ta będzie narastała. Natomiast wykonawstwo porachunków będzie się profesjonalizować. Groźnym zjawiskiem charakteryzującym również współ-

czesną przestępczość są przestępstwa zorganizowane. Gospodarka rynkowa stwarza wiele możliwości rozwoju gospodarczego. Te same jednak warunki, które umożliwiają wzrost gospodarczy, umożliwiają też osiąganie nielegalnych zysków na drodze przestępczej. Przestępczość ta poza społecznie dostrzeganymi zjawiskami wymuszania okupu i haraczy, rozwija się w sposób wysoce niebezpieczny - zagrażając nie tylko bezpieczeństwu obywateli, ale i interesom finansowym państwa - w następujących obszarach:

- nielegalnym obrocie środkami odurzającymi i psychotropowymi, który generuje szereg dalszych przestępstw kryminalnych i gospodarczych,
- kradzieżach samochodowych. Działają tu profesjonalne grupy przestępcze o zasięgu krajowym i międzynarodowym. Za granicą najczęściej dokonują kradzieży samochodów na terenie Niemiec, Belgii i Holandii dostarczając je do Rosji, na Ukrainę i Białoruś;
- obrocie paliwami, w tym węglem,
- fałszerstwie znaków pieniężnych
- fałszerstwie znaków skarbowych akcyzy,
- przemyśle towarów o wysokiej akumulacji zysku (spiryty i wyroby tytoniowe),
- wyłudzeń kredytów bankowych,
- oszukańczych upadłości (bankructw) firm (spółek) - na szkodę wierzycieli,
- i inne, jak np. przestępcze procesy prywatyzacyjne.

W strukturze współczesnej przestępczości zarysowuje się wzrost groźnych przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu. Liczba zabójstw w latach 1995 i 1996 wynosiła po 1134 przypadki. Znaczna część tych czynów popełniona została na tle rabunkowym, których najczęściej pokrzywdzonymi są: kierowcy taksówek, kasjerki, konwojenci i listonosze. Czynny te są związane z napadami rabunkowymi na: kantory wymiany walut, stacje paliw, banki, urzędy pocztowo - telekomunikacyjne itp. Wysyłało również groźne zjawisko zabójstw po-

pełnionych przez nieletnich. Nasila się także groźne zjawisko dla bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego bójek i niszczenia mienia związanych z imprezami masowymi zwłaszcza o charakterze sportowym. Poważnym problemem społecznym są również napady rabunkowe z bronią w ręku, bandytyzm drogowy, prostytutcja nieletnich oraz pedofilia.

Na organach odpowiedzialnych za stan bezpieczeństwa obywateli i porządek publiczny spoczywa obowiązek podjęcia odpowiednich działań w celu powstrzymania fali przestępczości. Odnosi się wrażenie, iż organy te nie wypracowały odpowiedniego programu działania w tym względzie. Mimo znacznego wzrostu przestępczości i to o najwyższym stopniu społecznej szkodliwości nadal obowiązują tradycyjne schematy jej zwalczania. Do podstawowych czynników poważnie osłabiających efektywność zwalczania przestępczości, należy również zaliczyć, nieadekwatność struktur organizacyjnych organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości do wymogów skutecznego działania.

Nauką, której podstawowym zadaniem jest wypracowanie skutecznych metod przeciwdziałania przestępczości, jest kryminalistyka. Przy pomocy metod naukowych kryminalistyka poznaje metody działania sprawców przestępstw, by następnie wiedzę tę wykorzystać do działań rozpoznawczych, wykrywczych, dowodowych i zapobiegawczych w procesie zwalczania przestępczości. Kryminalistyka stale doskonali taktyczne środki i formy swej działalności oraz wykorzystując osiągnięcia nauk technicznych i biologicznych rozwija technikę kryminalistyczną. Przykładem doskonalenia środków działań taktycznych jest ustawowe wprowadzenie w ostatnim czasie do tych działań tak skutecznych środków, jak: niejawnny zakup kontrolowany, niejawne nadzorowanie przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa, a także świadka incognito i świadka koronnego. Środki te są bowiem szczególnie przydatne w zwalczaniu najgroźniejszej zorganizowanej przestępczości. Hermetyczność układów zorganizowanych oraz solidarność pomiędzy poszczególnymi osobami tej

organizacji pokazują, iż skuteczność jej zwalczania jest ograniczona. Zwalczanie tej przestępczości wymaga przede wszystkim poważnego zaangażowania środków budżetowych poszczególnych państw oraz dobrze wyszkolonych i przygotowanych organizacyjnie organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. W tym zakresie taktyka kryminalistyczna spełnia pierwszorzędną rolę.

Zadaniem niniejszej pracy jest właśnie dokonanie pogłębionej analizy podstawowych zagadnień taktyki kryminalistycznej, która jest wszechobecna w przebiegach zwalczania przestępczości poczynając od rozpoznawania zagrożeń, następnie wykrywania przestępstw i ich sprawców, przeprowadzania czynności dowodowych i zapobiegania przestępczości. Wiedza taka jest niezbędna do wykonywania czynności kryminalistycznych w codziennym działaniu policjanta, prokuratora i sędziego rozpoznającego sprawę karne.

Jeśli praca ta przyczyni się w jakimś stopniu do usprawnienia działań na odcinku zwalczania przestępczości i zachęci chociaż w minimalnym stopniu do zdobywania wiedzy z zakresu taktyki kryminalistycznej - zostanie osiągnięty cel dla którego powstała.

Autor

**Istota
kryminalistyki**

1. Nauką prawną, przed którą społeczeństwo stawia największe zadanie w zakresie zwalczania przestępczości jest kryminalistyka. To właśnie kryminalistyka dokonuje naukowego rozponawania mechanizmów przestępczej działalności oraz opracowuje środki taktyczne i techniczne wykrywania, udowodnienia i przeciwdziałania tej działalności. Aby sprawca przestępstwa poniósł odpowiedzialność karną, to najpierw należy go ustalić i dostarczyć wymiarowi sprawiedliwości pewnych środków dowodowych jego sprawstwa. W przeciwnym wypadku będzie się szerzyć bezkarność, która chyba najbardziej rozzuchwala przestępców i zachęca ich do dokonywania przestępstw. W zwalczaniu przestępczości należy się liczyć z tym, że żadne ustawy i najlepsze nawet przygotowanie wymiaru sprawiedliwości w dziedzinie znajomości przepisów prawnych nie zadecydują same przez się o skuteczności tego zwalczania. Dopiero współdziałanie wykwalifikowanych w dziedzinie kryminalistyki policjantów i prokuratorów z odpowiednio przygotowanymi w tym zakresie sędziami rozpoznającymi sprawy karne oraz społeczeństwem, może się wydatnie przyczynić do wzrostu ilości wykrytych przestępstw i ich sprawców oraz ograniczenia zjawiska przestępczości¹.

**Powstanie
kryminalistyki**

2. Kryminalistyka powstała jako samodzielna dyscyplina naukowa w drugiej połowie XIX w., w wyniku zapotrzebowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości na taki uniwersalny i efektywny zespół metod i środków, który pozwoliłby w warunkach wzrastającej przestępczości nie tylko na optymalne wykrywanie sprawców przestępstw, lecz także na jednoznaczne i nie budzące wątpliwości udowodnienie im winy. Jest to zatem nauka służąca praktyce organów ścigania i

1. Por. P. Horoszowski, Kryminalistyka, PWN, Warszawa 1958, s. 16.

wymiaru sprawiedliwości. Kryminalistykę określa się, że jest nauką stosowaną².

Jako praktyczna działalność organów ścigania, a zwłaszcza Policji, nastawiona na wykrywanie przestępstw i ich sprawców kryminalistyka istniała od początku działalności tych organów. Wprawdzie działalności tej początkowo nie nazywano kryminalistyką, chociaż faktycznie (w praktyce) czynności kryminalistyczne były wykonywane w działalności wykrywczej sprawców przestępstw³.

O kryminalistyce jako nauce można mówić dopiero od XIX w. W tym właśnie wieku przeprowadzono wiele udanych badań naukowych, które wykorzystano do indentyfikacji sprawców przestępstw. Badania te w postaci różnych publikacji stanowiły podwaliny do wykształtowania się nowej nauki usprawniającej działalność organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w zwalczaniu przestępczości, którą nazwano kryminalistyką. Publikacją naukową, którą powszechnie przyjmuje się jako pierwsze oparcowanie monograficzne kryminalistyki jest podręcznik Hansa Grossa (1847-1915), austriackiego sędziego śledczego, a później profesora Uniwersytetu w Grazu oraz założyciela i pierwszego kierownika Katedry Kryminalistyki na tym uniwersytecie, pod tytułem Podręcznik dla sędziów śledczych (Handbuch für Untersuchungsrichter) wydany w Polizeibeamte, Gendarmen u.s.w. w 1893 r. Podręcznik ten doczekał się osiem wydań. Ostatnie wydanie nosi tytuł Handbuch der Kriminalistik⁴. Właśnie Grossowi przypisuje się, iż jest on twórcą kryminalistyki jako nauki i dyscypliny dydaktycznej na wydziałach prawa uniwersytetów. Innym wybitnym uczonym, który przyczynił się

2. Por. T. Hanausek, O taktyce kryminalistycznej (w:) Zagadnienie taktyki kryminalistycznej, pod red. S. Pikulskiego, Wyd. ASW, Warszawa 1985, s. 50.

3. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka, Biuro Wydawnictwa Prawniczego POLBOD, Katowice 1993, s. 11.

4. Por. Kryminalistyka, pod red. J. Widackiego, Wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1984, s. 12 i 16; P. Horoszowski, Kryminalistyka..., s. 615.

do wyodrębnienia kryminalistyki jako nauki był Francis Galton (1822-1911) angielski uczony, przyrodnik, antropolog i psycholog. Jest on twórcą nowoczesnego systemu rejestracji daktyloskopijnej. Napisał wiele prac z zakresu identyfikacji daktyloskopijnej⁵. W oparciu o dorobek naukowy Galtona powstał dział kryminalistyki pod nazwą daktyloskopia. Dział ten zajmuje się naukowymi metodami ustalania tożsamości (identyfikacji) człowieka na podstawie linii papilarnych występujących na opuszkach palców rąk⁶. Do powstania kryminalistyki przyczynił się także Alphonse Bertillon (1853-1914), którego uważa się za twórcę antropometrii kryminalnej i innych technik identyfikacji człowieka. Jako pracownik policji francuskiej zajmował się technicznymi metodami identyfikacji przestępców. Wypracował zasady konstruowania portretu pamięciowego oraz zastosowania fotografii w działaniach kryminalistycznych⁷. Nauką, która poważnie przyczyniła się do powstania kryminalistyki jest medycyna sądowa. Dynamicznie rozwijająca się medycyna sądowa w XIX w. nie mogła objąć całości bardzo obszernych zagadnień naukowych kryminalistyki. Jej zainteresowania musiały się ograniczyć do tych zagadnień związanych z popełnianiem przestępstw, co do których funkcję biegłego obejmuje lekarz. W rozwoju polskiej kryminalistyki bardzo ważne miejsce zajmują tacy medycy sądowi jak Leon Wachholz i Jan Stanisław Olbrycht, którzy w pracy pt. *Medycyna kryminalna* wydanej w 1924 r. w Warszawie omawiają podstawowe problemy kryminalistyki związane z przestępstwami przeciwko życiu, zdrowiu i obywatelowości⁸. Szczególne zasługi przypisuje się tutaj Wachholzowi (1867-1942) wieloletniemu kierownikowi Katedry i Zakładu Medycyny Sądowej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Omawiając powstanie kryminalistyki jako nauki nie sposób

5. Nazwa daktyloskopia jest greckiego pochodzenia i oznacza dosłownie obserwację palców (daktylos - palec, skopein - patrzeć).

6. Por. Kryminalistyka, pod red. J. Widackiego..., s. 16.

7. Por. J.J. Bossowski, *Wiadomości z nauk kryminalistycznych*, Wyd. Księgarnia Akademicka, Poznań 1945 s. 17.

8. Tamże, s. 18.

jest pominąć takie nazwiska jak E. Locarda wieloletniego dyrektora laboratorium technicznego Policji w Lyonie, przeznaczonego do specjalnych badań w zakresie kryminalistyki. Locard jest autorem wielu podręczników z zakresu kryminalistyki, wśród których występuje obszerny, wielotomowy podręcznik *Traité de criminalistique*, który był publikowany tomami w Lyonie, poczynając od 1931 r.⁹ W Polsce rozpowszechniony jest podręcznik Locarda pod polskim tytułem *Dochozienie przestępstw według metod naukowych* wydany w Łodzi w 1937 r. Pracę tę przetłumaczyli dwaj sędziowie: Roman Merson i Eugeniusz Wiśniewski. Warto również wspomnieć o Władysławie Sobolewskim (1890-1937), pierwszym wybitnym kryminalistyką polskim, absolwencie Instytutu Nauk Policyjnych w Lozannie, od 1931 r. kierowniku Laboratorium Kryminalistycznego Centrali Służby Śledczej Komendy Głównej Policji Państwowej, który napisał wiele prac kryminalistycznych na temat identyfikacji broni palnej. Wiele z tych prac napisał wspólnie z wybitnym polskim medykiem sądowym S. Manczarskim¹⁰.

Już w pierwszym podręczniku kryminalistyki, w przedmowie do wydania IV, Gross zajął się kwestią podziału kryminalistyki. Przedstawił ogólny podział na dwie podstawowe części, tj. ogólną obejmującą teoretyczną wiedzę o objawach przestępczości i sposobach ich popełniania oraz szczegółową obejmującą praktyczną wiedzę o prowadzeniu śledztwa i taktyce wykonywania czynności śledczych. Systematyka ta spotkała się z krytyką i została uznana za próbę nieudaną. W przedmowie do V wydania podręcznika (1907 r.) Gross pominął podjętą wcześniej próbę podziału kryminalistyki. Należy przy tym pamiętać, że podręcznik Grossa powstał w oparciu o praktykę sędziego śledczego i był pomyślany dla celów śledztwa sądowego. Nie obejmuje on całości kryminalistyki. Niemniej jednak w podręczniku tym występuje szereg zagadnień wchodzących obecnie do zakresu taktyki i techniki

9. Tamże, s. 20.

10. Por. P. Horoszowski, *Kryminalistyka...*, s. 22.

kryminalistycznej. W podręczniku tym zarysował się już podział kryminalistyki na dwie podstawowe części, czyli taktykę i technikę. Podział ten jest współcześnie powszechnie akceptowany¹¹.

Pojęcie kryminalistyki

3. Wśród nauk penalnych kryminalistyka zajmuje się ustalaniem sposobów popełniania przestępstw oraz sprawnością działania podmiotów występujących w procesie zwalczania przestępstw. Z tego punktu widzenia kryminalistykę można określić jako prakseologię zwalczania przestępczości. W literaturze kryminalistycznej spotyka się wiele różnych definicji tej dyscypliny naukowej. Można przytoczyć tylko niektóre z nich. Najstarsza jest definicja H. Grossa, który twierdził, że kryminalistyka jest elementem wiedzy przyrodniczej w prawie karnym: to, co ona wie, czego dowodzi i co chce wykryć, czego uczy i co przedstawia opiera się na ścisłych podstawach obserwacji. Przedmioty jej badań, jej usług - to realia prawa karnego w najszerszym tego słowa znaczeniu¹². Pod pojęciem realiów prawa karnego Gross rozumiał występowanie człowieka w sprawach karnych w różnych rolach: przestępcy, świadka, biegłego, sędziego śledczego, a także popełnianie przestępstw (przyczyny, przebieg i skutki)¹³. W. Gutekunst pojęcie kryminalistyki określał jako teorię dochodzenia przestępstw wyrosłą z uogólnień praktyki kryminalistycznej oraz z osiągnięć nauk przyrodniczych i technicznych¹⁴. Inaczej pojęcie kryminalistyki ujmuje B. Hołyst, że kryminalistyka jest to nauka o metodach ustalania faktu przestępstwa, sposobu jego popełnienia, wykrywania sprawców i zapobiegania przestępstwom oraz innym ujemnym zjawiskom społecz-

11. Por. B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1996, s. 8-10; T. Hanausek, *Kryminalistyka, zarys wykładu*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1966, s. 11.

12. Por. H. Gross, *Kriminalistische Institute*, AfK 1898, t. 1 s. 108; W. Gutekunst, *Kryminalistyka, zarys systematycznego wykładu*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1965, s. 4.

13. Por. W. Gutekunst, *Kryminalistyka...*, s. 5.

14. Tamże, s. 7.

nym¹⁵. Według Hołysta kryminalistyka jest nauką jak najbardziej praktyczną. Powodzenie wszelkich działań kryminalistycznych jest uzależnione od poziomu znajomości metod działania przestępczego. Nie oznacza to, że kryminalistyka jest pozbawiona zagadnień teoretycznych. W nauce kryminalistyki przeważają jednak elementy wiedzy praktycznej. Nieco inny pogląd na pojęcie kryminalistyki wyraził T. Hanausek, który twierdzi, iż kryminalistyka jest nauką o taktycznych zasadach i sposobach oraz o technicznych metodach i środkach rozpoznawania i wykrywania prawnie określonych, ujemnych zjawisk społecznych, a w szczególności przestępstw i ich sprawców oraz udowadnianiu istnienia lub braku związku pomiędzy osobami i zdarzeniami; a także zapobiegania przestępstwom i innym niekorzystnym lecz prawnie relewantnym zjawiskom. Nauka ta zajmuje się również strategią przewidywania i przyszłego rozpoznawania oraz zwalczania tych zjawisk, zwłaszcza poprzez zapobieganie ich powstawaniu i rozwojowi¹⁶.

4. W kryminalistyce wyodrębnia się następujące działy:

- 1) taktykę kryminalistyczną,
- 2) technikę kryminalistyczną,
- 3) strategię kryminalistyczną,
- 4) metodykę kryminalistyczną,
- 5) teorię kryminalistyczną.

4.1 Ttaktykce kryminalistycznej przypisuje się bardzo ważną rolę w przebiegach zwalczania przestępczości, a zwłaszcza w sferze bezpośredniego wykrywania sprawców przestępstw. Według Hanauska taktyka jest działem bardziej aniżeli technika bezpośrednio ukierunkowanym na osobę sprawcy i jego wykrycie i dlatego w zakresie funkcji wykrywczej kryminalistyki w dobie obecnej może odegrać istotną rolę. Dalej po-

**Podział
kryminalistyki**

**Taktyka
kryminalistyczna**

15. Por. B. Hołyst, Kryminalistyka..., s. 20.

16. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka, zarys wykładu..., s. 14.

wiada, że z tego rosnącego znaczenia techniki kryminalistycznej nie wolno wyprowadzać wniosku o możliwości przeciwstawienia sobie techniki i taktyki kryminalistycznej, ani też nie można twierdzić, że którykolwiek z tych działów góruje nad drugim¹⁷.

4.2 Technika kryminalistyczna zajmuje się dowodami rzeczowymi w postępowaniu karnym. Dowody te doskonale wykrywane i wykorzystywane przez współczesną technikę kryminalistyczną spełniają znaczącą rolę w procesach dowodowych i bardzo często, to właśnie one przesądzają o udowodnieniu winy sprawcy. Pomimo, iż rola techniki kryminalistycznej nie jest tak wielka jak taktyki w sferze bezpośredniego wykrywania sprawców przestępstw, to jednakże w sferze procesów dowodowych jej znaczenie jest nieocenione¹⁸.

Należy zaznaczyć, że taktyka i technika są działami kryminalistyki wzajemnie się uzupełniającymi. Często zastosowanie techniki kryminalistycznej wymaga taktycznego, celowego spojrzenia na kierunek, zakres i sposób tego zastosowania. Natomiast taktyka kryminalistyczna bez techniki, a zwłaszcza jej najnowszych osiągnięć, jest pozbawiona oczekiwanej od niej skuteczności wykrywczej. Powstanie kryminalistyki wiąże się przecież z zastosowaniem w działaniach kryminalistycznych osiągnięć nauk biologicznych i technicznych. Dotychczasowe działania taktyczne w procesie karnym zostały wzmocnione ekspertyzami, które w sposób niewątpliwy pozwalały na udowadnianie sprawstwa oraz zwiększenie skuteczności walki z przestępczością. Na zapotrzebowanie taktyki wykrywania sprawców przestępstw i procesu karnego powstał bowiem w XIX w. dział techniki kryminalistycznej, z którego narodzinami wiąże się w ogóle powstanie kryminalistyki jako nauki;

17. Tamże, s. 11.

18. Tamże, s. 11.

4.3. Strategia kryminalistyczna jest to nowy dział kryminalistyki, do powstania którego przyczynił się wzrost przestępczości w skali kraju i w skali świata. Dynamiczny rozwój bardzo groźnych zjawisk społecznych dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa w tym poważnie zagrażających bezpieczeństwu obywateli i porządkowi publicznemu wymaga podjęcia długotrwałych strategicznych działań w kierunku jego powstrzymania i neutralizacji. Chodzi tu szczególnie o takie zjawiska przestępcze jak: terroryzm, nielegalny handel bronią, handel ludźmi, nielegalna produkcja i obrót narkotykami, pranie pieniędzy, przestępczość porachunkowa, przestępczość mafijna, zorganizowana przestępczość gospodarcza. Strategia kryminalistyczna w oparciu o własne badania, a także o wyniki badań kryminologii oraz o analizę przestępczości w wielu krajach, ma za zadanie określić prognozę przebiegów zjawiska przestępczości w różnych okresach, nawet w dość odległej przyszłości oraz stara się opracować metody zapobiegające temu rozwojowi oraz organizację użycia odpowiedniego zespołu sił i środków zdolnych do zwalczania tej przyszej, przewidywanej przestępczości¹⁹.

4.4. Metodyka kryminalistyczna konkretyzuje ogólne zasady i metody taktyki i techniki kryminalistycznej do warunków konkretnych kategorii przestępstw. Opracowuje więc metodyki wykrywcze i wykonywania czynności dowodowych uwzględniając specyfiki poszczególnych kategorii działalności przestępczej lub nawet typów przestępstw, jak np.: zabójstwa, podpalenia, wypadki drogowe, kradzieże z włamaniem itp. Innymi bowiem metodami wykrywa się np. sprawców zabójstw, a innymi sprawców zbrodniczych podpaleni, czy kradzieży z włamaniem. Metodyka kryminalistyczna syntetyzuje te metody, rozwija je i adaptuje do stale zmieniającego się obrazu przestępczości²⁰.

19. Tamże, s. 12.

20. Tamże, s. 12.

B. Hołyst używa pojęcia metodyka śledztwa, które zawiera bardzo szeroki zakres wiedzy ogólnej oraz system uniwersalnych reguł i operacji myślowych odnoszących się do czynności podejmowania decyzji. Według tego autora metodyka śledztwa obejmuje ogólną i specjalistyczną wiedzę, na podstawie której są podejmowane odpowiednie decyzje polegające na wyborze odpowiedniej taktyki śledczej. Występują tutaj różne rodzaje taktyk śledczych oraz czynności składowych, a mianowicie:

- taktyka rozpoznawcza: a) formy rozpoznawania, b) metody rozpoznawcze, c) taktyczne schematy działań rozpoznawczych;
- taktykę wykrywania: a) model działań, b) forma działań, c) metody działań, d) wersja śledcza i operacyjna, e) zasady typowania sprawców na podstawie wersji, f) schematy taktyczne wykrywania,
- taktyka udowadniania: a) metodyka wykorzystania osobowych źródeł dowodowych, b) metodyka wykorzystania rzeczowych źródeł dowodowych, c) metodyka wykorzystania źródeł informacyjnych w procesie dowodzenia, d) schematy taktyczne czynności dowodowych²¹.

Teoria kryminalistyki

4.5. Teoria kryminalistyki, jak i każda inna teoria jest związana z praktyką tworząc dialektyczną jedność. Bez teorii nie byłoby nauki. Oczywiście jest, że teoria rodzi się, określa się i w ostatecznym wyniku sprawdza się przy pomocy praktyki. Jeśli jakieś twierdzenie nie może być w praktyce sprawdzone, to ono nigdy nie wyjdzie ze sfery hipotezy. Aby dana teoria była przydatna dla praktyki, trzeba, by jej zadania opisowo-wyjaśniające można było przekształcić w wytyczne działania. Jak zauważa T. Hanausek teoria kryminalistyki zajmuje się badaniem możliwości wykorzystania w praktyce metod i środków kryminalistycznych. Zajmuje się również two-

21. B. Hołyst, Kryminalistyka..., s. 10.

rzeniem nowych metod i środków do zwalczania przestępczości. Dziedzina ta zajmuje się także uogólnieniami w sferze taktyki i techniki kryminalistycznej, analizuje istotę używanych metod i środków, bada ich zgodność z prawem i etyką oraz wytycza kryminalistyce nowe drogi i kierunki rozwoju²².

Warto zauważyć, że pewne ustalenia w teorii kryminalistyki znajdują szerokie zastosowanie w praktyce. Przykładami takimi są naukowo stwierdzone indywidualności wzorów linii papilarnych palców rąk człowieka, cech pisma ręcznego czy głosu, pozwalające na przeprowadzenie badań identyfikacyjnych. Osiągnięcia naukowe kryminalistyki są także wykorzystywane między innymi w postępowaniach cywilnym i administracyjnym oraz w różnych dziedzinach nauki i sztuki, np. odczytywanie treści dokumentów historycznych, ustalanie autorstwa dzieła, ustalanie tożsamości zwłok i wieku osób zmarłych na podstawie szczątków zwłok itp.

22. T. Hanausek, Kryminalistyka, zarys wykładu..., s. 12.

**Pojęcie taktyki
kryminalistycznej**

1. Taktyka kryminalistyczna jest działem kryminalistyki, który zajmuje się w pierwszej kolejności rozpoznawaniem zagrożeń przestępstwami, środowisk przestępczych oraz stosowanych metod i środków popełniania przestępstw. W części dotyczącej stosowanych metod i środków popełniania przestępstw można inaczej powiedzieć, że zajmuje się rozpoznawaniem metodyki działania sprawców poszczególnych typów przestępstw. Stawia w tym zakresie zadania badawcze przed techniką kryminalistyczną, która wykorzystując osiągnięcia nauki i techniki dostarcza taktyce kryminalistycznej niezbędnych informacji naukowych do podjęcia odpowiednich działań wykrywczych. Rozpoznawanie metodyki popełniania przestępstw jest ważnym zadaniem taktyki kryminalistycznej. Efekty tego obszaru badań warunkują efektywność działania w pozostałych obszarach działania taktyki kryminalistycznej. Następnym obszarem działania taktyki kryminalistycznej jest naukowe opracowanie metod, środków i organizacji działalności wykrywczej. Czyli tej działalności organów ścigania, które są ukierunkowane na ujawnianie konkretnych czynów przestępczych i wykrywanie sprawców przestępstw. Oczywiście się staje, że wykrycie sprawcy przestępstwa warunkuje rozpoczęcie całego procesu dowodowego jego sprawstwa. Bez ujawnienia sprawcy, mamy zawsze do czynienia z czynem zabronionym, który może nie być przestępstwem ze względu na brak winy jego sprawcy. Dalszym obszarem działania taktyki kryminalistycznej jest opracowywanie metodyki przeprowadzania czynności dowodowych przewidzianych przepisami kodeksu postępowania karnego. W tym zakresie taktyka kryminalistyczna występuje w ścisłym powiązaniu z procesem karnym. Jej działania muszą tutaj być podporządkowane zasadom procesu karnego. Innym obszarem, w którym taktyka kryminalistyczna manifestuje swoją obecność jest zapobieganie przestępczości. W tym zakresie taktyka kryminalistyczna

zazębia się z kryminologią, która ma również tutaj rozległe zadania.

W. Gutekunst twierdzi, że taktyka kryminalistyczna jest członem systemu kryminalistyki obejmującym badanie sposobów i metod postępowania trzech typów, a mianowicie:

- a) popełniania przestępstw (system tych sposobów i metod można nazwać taktyką przestępczą),
- b) dochodzenie przestępstw (system tych sposobów i metod można nazwać taktyką dochodzenia przestępstw),
- c) zapobieganie przestępstwom (system tych sposobów i metod można nazwać taktyką zapobiegawczą)²³.

Pod pojęciem taktyki przestępczej W. Gutekunst rozumie dział kryminalistyki, którego przedmiotem jest problematyka sposobów i metod urzeczywistniających popełnianie przestępstw. Oznacza to, że taktyka przestępcza jest tym elementem teorii kryminalistyki, który obejmuje problematykę sposobów i metod postępowania przestępców przy wyborze miejsca i czasu popełnienia przestępstwa, najrozmaitszych działań i zaniechań urzeczywistniających przestępstwo, przedmiotu wykonawczego przestępstwa, osoby pokrzywdzonej itp. Na zakres taktyki przestępczej składają się badania sposobów i metod współdziałania kilku sprawców przestępstwa, a więc np. metody porozumiewania się przestępców, uzgadniania planów przestępczej działalności, podziału ról, zabezpieczania się i samoobrony²⁴.

Taktyką dochodzenia przestępstw Autor ten nazywa problematykę sposobów i zasad planowego oraz celowego postępowania w toku dochodzenia przestępstw. Tak rozumiana taktyka dochodzenia przestępstw może być traktowana jako system norm postępowania zmierzającego do wykrycia przestępstwa oraz do ujawnienia i ujęcia sprawcy. W tym więc uję-

23. Por. W. Gutekunst, *Kryminalistyka...*, s. 11.

24. Tamże, s. 15.

ciu stanowi ona zakers teorii kryminalistyki, tworzy system zasad najbardziej skutecznego przeprowadzania poszczególnych czynności procesowych i operacyjno-dochodzeniowych²⁵.

Taktyka zapobiegawcza - w rozumieniu Gutekunsta - obejmuje zaś problematykę sposobów i metod działań zapobiegających działalności przestępczej. Budowa jej teorii dokonuje się na zasadzie tworzenia środka wiodącego do celu, którym jest zapobieganie przestępstwom. Jest ona ściśle powiązana z taktyką przestępczą, której zgłębienie umożliwiło opracowanie sposobów i zasad zapobiegania przestępstwom. Do zakresu taktyki zapobiegawczej wchodzi obserwacja miejsc, na których mogą wystąpić działania przestępcze lub na których gromadzą się osoby mogące uprawiać działalność przestępczą. Przedmiotem jej są także metody obserwacji poszczególnych osób, zabezpieczanie poszczególnych obiektów, patrolowanie itp²⁶.

Nieco inaczej pojęcie taktyki kryminalistycznej ujmuje J. Sehn, który twierdzi, że „Taktyką kryminalistyczną nazywa się zasady planowego i celowego postępowania przy śledzeniu przestępstw oraz prawidłowego posługiwania się przy tym właściwymi środkami. Powinna ona być dla kryminalistyki tym, czym są dla żołnierza zasady strategii i taktyki”²⁷. Jest to ujęcie taktyki kryminalistycznej ograniczone do pojęcia taktyki dochodzenia przestępstw w rozumieniu Gutekunsta.

Warto również przytoczyć pogląd T. Hanauska, który taktykę kryminalistyczną określa jako dział kryminalistyki obejmujący wiedzę o takim wykorzystaniu sił i środków, przede wszystkim w sferze organizacji działań i ich efektywnej realizacji, nastawionej bezpośrednio na optymalne osiągnięcie zamierzonych celów i spełnienie funkcji kryminalistyki²⁸.

25. Tamże, s. 12.

26. Tamże, s. 16 i 17.

27. Por. J. Sehn, Kryminalistyka a prawo procesowe, NP 1958, nr 6, s. 30.

28. T. Hanausek, O taktyce kryminalistycznej..., s. 53.

Optymalne osiąganie celów polega tutaj na podejmowaniu szybkich i efektywnych działań pozostających w zgodzie z zasadami procesu karnego i nauki kryminalistyki oraz z prawem i zasadami etyki zawodowej. Tak rozumiana taktyka odgrywa obecnie decydującą rolę w płaszczyznach działań rozpoznawczo wykrywczych.

W świetle poczynionych spostrzeżeń na pojęcie taktyki kryminalistycznej nasuwa się wniosek, że taktyka kryminalistyczna jest działem kryminalistyki zajmującym się ustalaniem sposobów działania sprawców przestępstw, skutecznego wykonywania czynności procesowych oraz organizacją efektywnego wykorzystywania sił i środków w zwalczaniu przestępczości.

2. Zakres stosowania taktyki kryminalistycznej jest więc bardzo szeroki, obejmuje różne dziedziny związane ze zwalczaniem przestępczości. Wyróżnia się tutaj następujące dziedziny:

- 1) organizacyjną,
- 2) karnopprocesową,
- 3) prewencyjną,
- 4) operacyjną.

2.1. Dziedzina organizacyjna obejmuje system organizacyjno-ustrojowy zwalczania przestępczości oraz organizację działań kryminalistycznych w konkretnej sytuacji. Zwalczanie przestępczości w obecnym świecie urosło do problemów o najwyższej społecznej doniosłości. Występujące tutaj zaburzenia i niedostatki stając się elementem codzienności głęboko wnikają w sferę prywatności, deformują procesy ekonomiczne i społeczne, zagrażając bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu.

Zwalczanie przestępczości jest zabiegiem niezmiernie trudnym i złożonym. Na państwie i jego organach ciąży wyłączanie obowiązki zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publi-

**Zakres
stosowania
taktyki
kryminalisty-
cznej**

**System
organizacyjno-
ustrojowy
zwalczania
przestępczości**

cznego, w których poszczególne jednostki ludzkie mogłyby normalnie żyć i pomnażać swoje dobra. Właściwa realizacja zadań w tym zakresie przez organy państwowe stanowi podstawowy warunek rozwoju materialnego i kulturalnego osób zamieszkających na terytorium danego państwa oraz spełnianie przez niego swych funkcji.

Prawo obywateli do bezpieczeństwa oraz obowiązek państwa do jego zapewnienia zostały uznane przez społeczność międzynarodową za fundament praw i wolności obywatelskich, co znalazło odzwierciedlenie w najważniejszych w tym względzie aktach normatywnych międzynarodowego prawa publicznego. Już w art. 3 uchwalonej 10 grudnia 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych - Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka uznano, że każda osoba ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego. Zapis ten został powtórzony w art. 5 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, przyjętej w dniu 4 listopada 1950 r. przez rządy Państw Członków Rady Europy. Konwencja weszła w życie 3 września 1953 r. Rzeczpospolita Polska podpisała tę Konwencję 26 listopada 1991 r.²⁹. Zapis ten znalazł się również w art. 9 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 r. W art. 2 ust. 3 pkt c) Pakt ten nałożył na Państwa - Strony obowiązek zapewnienia realizacji przez właściwe organy każdej osobie środków ochrony prawnej, gdy zostały one przyznane. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich stanowi część Paktów Praw Człowieka, które zostały ratyfikowane przez Polskę w dniu 3 marca 1977 r.³⁰.

Odnosząc te unormowania do prawa wewnętrznego Polski, należy stwierdzić, że Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z

29. Europejska Konwencja Praw Człowieka. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Oficyna Wydawnicza ALMAPRINT, Katowice 1992.

30. Dz.U. Nr 38, poz. 77.

1997 r. formułuje wprost w wielu przepisach prawo obywateli do bezpieczeństwa oraz obowiązek organów państwowych do zapewnienia tego bezpieczeństwa. W art. 30 stanowi, że Przyrodzona i niezbywalna wolność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. O prawach i wolnościach człowieka traktują również inne przepisy ustawy zasadniczej. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej poważnie umocniła i rozszerzyła prawa i wolności obywatelskie, stwarzając w ten sposób fundamentalne podstawy prawne do zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa³¹.

W przepisach art. 146 Konstytucja określa zadania należące do właściwości Rady Ministrów. W tym w ust. 4 pkt 7) stanowi, że Rada Ministrów w zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach zapewnia bezpieczeństwo wewnętrzne państwa i porządek publiczny. Konstytucja wyodrębnia tu dwa stany faktyczne tj. bezpieczeństwo wewnętrzne państwa i porządek publiczny. Nie oznacza to jednak, że zakres przedmiotowy pojęcia porządek publiczny nie pozostaje w stosunku podrzędności do pojęcia bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Jest to wszakże jednorodne zadanie Ra-

31. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 78, poz. 483):

- uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r.,
- przyjęta przez Naród w referendum Konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r.,
- podpisania przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r.

W rozdziale II zatytułowanym Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela, w przepisach art. od 30 do 81 Konstytucja w sposób stosunkowo szczegółowy reguluje wolności i prawa oraz obowiązki organów państwowych w tym zakresie, i tak:

- w art. od 30 do 37 ustala zasady ogólne ochrony wolności i praw,
- w art. od 38 do 56 reguluje ochronę wolności i praw osobistych,
- w art. od 57 do 63 traktuje o wolnościach i prawach publicznych,
- w art. 64 do 76 określa ochronę wolności i praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych,
- w art. od 77 do 81 ustala środki ochrony wolności i praw.

dy Ministrów, potraktowane przez Konstytucję jako zadanie szczególne. Wymieniając tutaj obok bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, występujący w jego zakresie stan, określany jako porządek publiczny, Konstytucja zwraca uwagę Rady Ministrów na potrzebę stałej koncentracji działań szczególnie w tym zakresie, który jest wyjątkowo wrażliwy społecznie. W stałej trosce o swoje bezpieczeństwo oraz bezpieczeństwo swoich najbliższych oraz o bezpieczeństwo mieszkania i innego mienia obywatel żyje każdego dnia. Wzrastający niepokój społeczny w tym zakresie jest bardzo dokuczliwy i niekorzystny dla rozwoju społecznego a zarazem świadczy o tym, że bezpieczeństwo obywateli i porządek publiczny ulega pogorszeniu. Rada Ministrów kierując administracją rządową jest w świetle Konstytucji głównie odpowiedzialna przed Prezydentem, Sejmem i społeczeństwem za organizację zwalczania przestępczości i bezpieczeństwo obywateli.

Za efektywność w zwalczaniu przestępczości ponosi również odpowiedzialność minister sprawiedliwości - prokurator generalny RP. Zgodnie z art. 2 ustawy z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze³², zadaniem prokuratora generalnego i podległych mu prokuratorów jest strzeżenie praworządności oraz czuwanie nad ściganiem przestępstw. W art. 3 tej ustawy wymienione są środki, przy pomocy których prokuratorzy wykonują to zadanie. Wśród tych środków wymienione są:

- prowadzenie lub nadzorowanie postępowań przygotowawczych w sprawach karnych,
- prowadzenie badań w zakresie problematyki przestępczości oraz jej zwalczania i zapobiegania,
- koordynowanie działalności w zakresie ścigania przestępstw, prowadzonej przez inne organy państwowe,
- współdziałanie z organami państwowymi, państwowymi jednostkami organizacyjnymi i organizacjami społecznymi w zapobieganiu przestępczości i innym naruszeniom prawa.

32. Jednolity tekst Dz.U. Nr 19 z 1994 r., poz. 70.

Najszerwsze jednak pole działania w strukturze naczelnych organów administracji państwowej w zakresie zwalczania przestępczości przypada ministrowi spraw wewnętrznych i administracji. W świetle przepisów art. 1 ustawy z dnia 21 czerwca 1996 r. o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji³³, do zadań tego ministra należy, między innymi, inicjowanie i realizacja polityki oraz zapewnienie koordynacji działań w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, ochrony granicy państwa oraz ochrony przeciwpożarowej. Z art. 3 wynika, że zakres działania tego ministra jest stosunkowo szeroki. Wśród spraw wymienionych jako szczególne występują również:

- sprawy związane z inicjowaniem polityki rządu w zakresie bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego,
- nadzór nad działalnością Policji, Państwowej Straży Pożarnej, Straży Granicznej i Obrony Cywilnej,
- koordynacja działań porządkowo-ochronnych oraz czynności ratowniczych w razie klęsk żywiołowych i innych podobnych zdarzeń zagrażających bezpieczeństwu powszechnemu,
- sprawy z zakresu organizacji i planowania cywilnej ochrony ludności, mienia i środowiska w okresie pokoju i wojny.

Zadania w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego minister spraw wewnętrznych i administracji realizuje za pomocą podległych mu centralnych organów, a zwłaszcza Komendanta Głównego Policji.

Zgodnie z art. 5 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji³⁴, Komendant Główny Policji, podległy Ministrowi Spraw

33. Dz.U. Nr 106 z 1996 r., poz. 491.

34. Dz.U. Nr 30, poz. 179 z późn. zm.; Dz.U. z 1991 r. Nr 94, poz. 422; Dz.U. z 1991 r. Nr 107, poz. 461; Dz.U. z 1992 r. Nr 54, poz. 254; Dz.U. z 1994 r. Nr 53, poz. 214; Dz.U. z 1995 r. Nr 4, poz. 17; Dz.U. z 1995 r. Nr 34, poz. 163; Dz.U. z 1995 r. Nr 104, poz. 515; Dz.U. z 1996 r. Nr 59, poz. 269; Dz.U. z 1996 r. Nr 106, poz. 496.

Wewnętrznych i Administracji jest centralnym organem administracji państwowej, właściwym w sprawach ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego. Zadania w tym zakresie Komendant Główny Policji realizuje za pomocą umundurowanej i uzbrojonej formacji zwanej Policją. W świetle art. 1 ust. 2 tej ustawy, do podstawowych zadań Policji należy:

- ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra,
- ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania,
- inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi,
- wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców,
- nadzór nad strażami gminnymi (miejskimi) tworzonymi na podstawie ustawy oraz nad specjalistycznymi uzbrojonymi formacjami ochronnymi w zakresie określonym w odrębnych przepisach,
- kontrola przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną lub obowiązujących w miejscach publicznych,
- współdziałanie z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi na podstawie umów i porozumień międzynarodowych oraz odrębnych przepisów.

Z przytoczonych zadań wynika, że na Policji spoczywa największy ciężar w zwalczaniu przestępczości. Od poziomu i efektywności działania tej formacji jest uzależniona w poważ-

nej mierze obiektywna ochrona dóbr obywateli i poczucia ich bezpieczeństwa w codziennym życiu.

Na zaprezentowanych organach spoczywa konstytucyjny obowiązek odpowiedzialności za stan bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego w państwie. Powodzenie zapewnienia wymaganego stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego jest uzależnione od przyjętego programu działania i jego realizacji. Odnosi się wrażenie, że organy te nie wypracowały jak dotychczas odpowiedniego programu działania w tym względzie. Wprawdzie w czerwcu 1994 r. Rada Ministrów przyjęła program realizacji zadań z zakresu bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego, ale jego realizacja jest zupełnie nieznana. Mimo znacznego wzrostu przestępczości i to o najwyższym stopniu społecznej szkodliwości nadal obowiązują tradycyjne schematy jej zwalczania. Do podstawowych czynników poważnie osłabiających efektywność zwalczania przestępczości, należy również zaliczyć nieadekwatność struktur organizacyjnych organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości do wymogów skutecznego działania. W prokuraturach i sądach brak jest obecnie wyspecjalizowanych ogniw zajmujących się wyłącznie poszczególnymi kategoriami przestępczości. Funkcjonuje nadal „uniwersalny” prokurator i sędzia, mający coraz większe trudności w kompetentnym poruszaniu się w skomplikowanej materii poszczególnych kategorii przestępstw. Brak jest specjalistycznego przygotowania kadr prokuratorskich i sędziowskich.

Efektywność działania Policji w zwalczaniu przestępczości należy ocenić krytycznie. Wskaźniki wykrywalności są za niskie, np. wykrywalność nieznanymi sprawców w chwili zgłoszenia o przestępstwie, w kategoriach najcięższych przestępstw, w 1995 r. wynosiła 20,5 %, a w 1996 r. - 19,0 %³⁵. Nasuwa się tutaj spostrzeżenie czy przypadkiem sama struktura organizacyjna Policji nie jest swoistym hamul-

35. Zob. Rocznik Statystyczny, Komenda Główna Policji, Biuro Informatyki za 1996 r., s. 38.

cem jej efektywnego działania. Struktura ta ukształtowana w zasadzie w 1976 r. niewiele się zmieniła. Mechanizmy działania Policji są chyba przesadnie scentralizowane i zbiurokratyzowane. Odnosi się wrażenie, że podstawowych reform wymaga sama Komenda Główna Policji składająca się z 18 jednostek organizacyjnych oraz ponad 1700 etatów. Jak na urząd organu centralnego, który ma spełniać funkcje koordynacyjne, nadzorcze i określające podstawowe kierunki działania Policji jest stosunkowo za duża. Jak się wydaje zbyt rozbudowane są również struktury komend wojewódzkich Policji, które zajmują około 19.500 etatów. Zmiana strukturalno-organizacyjna Policji na szczeblach centralnym i wojewódzkim oraz pokaźne zmniejszenie etatowe w tym zakresie, wydaje się być tutaj czymś koniecznym. Zmiany organizacyjne powinny zmierzać w kierunku zwiększenia funkcjonalności strukturalnej działania Policji. Wskazane jest tutaj wzorem dobrych policji innych państw zdecentralizowanie i odbiurokratyzowanie działania. Odzyskane etaty policyjne z komend wojewódzkich i KGP można by przesunąć do jednostek podstawowych (komendy rejonowe i komisariaty), na których spoczywa podstawowy ciężar zwalczania przestępczości.

Systemowa organizacja zwalczania przestępczości wymaga przede wszystkim dokonania rzetelnych badań w celu:

- dokonania gruntownej diagnozy stanu przestępczości oraz prognozy jej rozwoju,
- określenia jasnej (sprecyzowanej konkretnie) polityki kryminalnej,
- ustalenia adekwatnego do istniejących i przyszłych realiów strategicznego programu przeciwdziałania zjawiskom przestępczości, uwzględniającego elementy organizacyjne, finansowe i techniczne.

W warunkach Rzeczypospolitej Polskiej zadania w tym zakresie spoczywają na Radzie Ministrów i podległej jej administracji rządowej działającej bezpośrednio na odcinku zwalczania przestępczości, a przede wszystkim na prokurato-

rze generalnym, ministrze spraw wewnętrznych i administracji i komendancie głównym Policji. Od strony naukowej zagadnieniami tymi zajmuje się taktyka kryminalistyczna.

2.2. W działaniach zmierzających do wykrywania przestępstw i ich sprawców muszą istnieć - jak w każdej dziedzinie zespołowej pracy - pewne środki i metody oraz jakiś system organizacyjny określający sposób funkcjonowania i zakres kompetencji poszczególnych podmiotów. W organizacji kryminalistycznych działań w zakresie zwalczania przestępczości w ogóle jak i w zakresie poszczególnych typów przestępstw, zauważa się pewną logiką prawidłowość. Wśród organów powołanych do wykonywania zadań w tym zakresie występują takie, które zajmują się w sposób najbardziej bezpośredni samym ujawnianiem faktu przestępstwa i wykryciem jego sprawcy. Organy te działają tutaj w obszarach rozpoznawczo - wykrywczych stosując specyficzne środki i metody. Nierzadko organy te, dla zapewnienia skuteczności działają w warunkach zapewniających dyskrecję ich poczynañ oraz stosują w granicach prawnie określonych zabiegi podstępne. Do organów takich w naszym państwie należy zaliczyć Policję, Urząd Ochrony Państwa, Straż Graniczną, Żandarmerię Wojskową, Inspektorat Celny. Są to organy, w których zakresie działania występuje szeroko zakreślone zadania (policja) lub ograniczone do ustawowo określonej ich właściwości (UOP, Straż Graniczna, Żandarmeria Wojskowa, Inspektorat Celny) dotyczące zwalczania przestępczości i innych negatywnych zjawisk społecznych. Do kompetencji tych organów należy więc wykonywanie całego szeregu czynności, które można ogólnie nazwać operacyjno-śledczymi (dochodzeniowymi). Do zadań tych organów należy w konkretnej sytuacji ujawnienie przestępstwa i ujęcie sprawcy oraz zebranie odpowiedniego materiału dotyczącego danego czynu oraz osoby podejrzanego o jego popełnienie, aby umożliwić dalsze działania innym specjalnym organom występującym w procesie zwalczania przestępczości, to jest, prokuratorom i sędziom. Należy zauważyć, że prokurator jest organem ścigania, który sam

**Organizacja
działań kryminali-
stycznych
w zakresie
zwalczania
przestępczości**

wykonuje czynności procesowe oraz nadzoruje wykonywanie takich czynności przez pozostałe organy ścigania. Obowiązkiem sądu jest natomiast zweryfikowanie i uwiarygodnienie zebranego materiału oraz w miarę potrzeby zebranie nowego w celu ustalenia przebiegu zdarzenia jak najbardziej zgodnie z rzeczywistością. Przeprowadzenie przez sąd procesu dowodowego służy ustaleniu prawdy materialnej w procesie karnym oraz pociągnięciu sprawcy do odpowiedzialności karnej.

Efektywność działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości wymaga uporządkowania wszelkiego rodzaju czynności i należytego zorganizowania urzędów zajmujących się takimi czynnościami, wraz z konkretnym wyznaczeniem dokładnych zadań poszczególnym działom tych urzędów. Tym tłumaczyć można dążenia taktyki kryminalistycznej, z jednej strony do stworzenia systemu organizacyjnego aparatu powołanego do ścigania przestępstw i wymiaru sprawiedliwości, z drugiej zaś strony do uporządkowania samego przebiegu poszczególnych czynności w celu ich jak największego usprawnienia. Zadaniem taktyki kryminalistycznej jest uczynienie z organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości sprawnego i praworządnie działającego aparatu poznawczego. Uogólniając można powiedzieć, że stworzenie sprawnych i prawidłowo działających organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości daje gwarancję społeczeństwu, że prawa i wolności obywatelskie będą właściwie chronione oraz stan bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego znajdzie pozytywną ocenę społeczną.

2.3. Dziedzina karnoprosesowa dotyczy merytorycznej strony czynności procesowych. Związana jest z istotą procesu karnego. Proces ten jest pewnego rodzaju procesem poznawczym, którego przebieg jest uregulowany przepisami kodeksu postępowania karnego. Przedmiotem poznania jest w tym procesie określone zdarzenie opisane w ustawie karnej jako przestępstwo. Poznanie tego wycinka rzeczywistości społecznej jest dokonywane za pomocą środków dopuszczalnych przez pra-

wo dowodowe. Wyłącznymi środkami tego poznania są dowody - swoiste, prawnie określone przekazniki informacji o tych faktach, których dotyczyć ma decyzja procesowa. Zdarzenie będące przedmiotem ustaleń faktycznych wiąże się z reguły z określoną zaszczością w świecie zewnętrznym. Tak jest zwłaszcza wtedy, gdy decyzja procesowa ma dotyczyć przestępstwa zarzuconego oskarżonemu. Poznanie procesowe można więc uznać za poznanie historyczne, gdyż dotyczy ono odtworzenia obrazu zdarzeń przeszłych.

W otaczającej nas rzeczywistości, będącej nie kończącym się ruchem zjawisk, żadne zdarzenie nie przemija bez echa, bez pozostawienia po sobie trwałych śladów, które mogą być dostrzeżone w przyszłym postępowaniu przez organ procesowy i kryminalistyków badających to zdarzenie. Te ślady mają bardzo różny charakter. Mogą to być np.: znalezione na miejscu zdarzenia ślady krwi, czy też sińce i rany na ciele ofiary albo substancje trujące itp. Śladem jest także samo miejsce zdarzenia, które może dostarczyć organowi procesowemu pewnych wiadomości o zdarzeniu i przesłanek do odpowiedzi na pytanie: jaka wersja zdarzenia jest możliwa i w jakim stopniu prawdopodobna. Śladem, i to ważnym, jest fotografia jakiegoś momentu danego zdarzenia lub elementu warunkującego to zdarzenie. Bardzo ważnym śladem jest też dokument, a więc utrwalona w znakach graficznych wypowiedź dotycząca samego zdarzenia. Szczególne znaczenie mają ślady pamięciowe, czyli ślady pozostawione w pamięci ludzkiej. Człowiek, który widział dane zdarzenie, albo o nim słyszał, zachowuje w swojej świadomości obraz tego zdarzenia i potrafi, nawet po długim czasie, przekazać go organowi procesowemu, zajmującemu się badaniem i rekonstrukcją zdarzenia. Nauką zajmującą się organizacją i metodyką przeprowadzania czynności dowodowych jest taktyka kryminalistyczna. Wypracowuje ona merytoryczne zasady poprawności wykonywania poszczególnych czynności na miejscu zdarzenia oraz w trakcie prowadzenia postępowania karnego. Przepisy kodeksu postępowania karnego określają czynności dowodowe, a spo-

sób ich prowadzenia od strony organizacyjno - taktycznej określa taktyka kryminalistyczna. A zatem forma czynności dowodowej znajduje swą podstawę w przepisach kodeksu postępowania karnego, a jej treść wypełniana jest przez taktykę kryminalistyczną. Właściwe wykonanie danej czynności procesowej wymaga współgrania procesu karnego i kryminalistyki.

Zważywszy, że podstawą wszelkich rozstrzygnięć w postępowaniu karnym muszą być ustalenia faktyczne odpowiadające prawdzie (art. 2 § 2 pkt 2 k.p.k.), pierwszoplanowym zadaniem każdego konkretnego postępowania karnego jest ustalenie całokształtu okoliczności wiążących się w jakikolwiek sposób z przebiegiem danego czynu przestępczego. Nie trudno zatem zauważyć, że możliwość w miarę wiernej rekonstrukcji przedmiotowego zdarzenia jest uzależniona od rzetelności środków dowodowych, a zatem od taktyki i techniki kryminalistycznej.

Do zakresu przedmiotowego taktyki kryminalistycznej należy rozpoznawanie i wykrywanie przestępstw i ich sprawców oraz wszelkich zjawisk sprzyjających powstawaniu przestępczości, a także ustalanie zachodzących relacji między działaniami sprawców a zdarzeniami przestępczymi. Natomiast przedmiotem procesu karnego jest kwestia odpowiedzialności karnej oskarżonego za zarzucone mu przestępstwo, co się ściśle łączy ze sferą podstawowych praw i wolności obywatelskich, stanowiących z natury rzeczy bardzo wrażliwą tkankę społeczną. Pod tym zaś względem taktyka kryminalistyczna pozostaje za zasłoną procesu karnego, co umożliwia jej szersze pole manewru. Proces karny korzystając z rezultatów taktyki kryminalistycznej, bada z punktu widzenia formalnoprawnego oraz wiarygodności ich przydatność do celów dowodowych. Przyjmując te rezultaty zaświadcza przed społeczeństwem o ich pewności i bierze na siebie wszelkie wynikające stąd konsekwencje³⁶.

36. Por. M. Cieślak, Polska procedura karna, Wyd. PWN, Warszawa 1973, s. 7.

Z powyższego wynika, że są to dwa różne układy działalności społecznej w zakresie zwalczania przestępczości, między którymi zachodzą, na pewnych etapach, dość ścisłe związki i zależności. Prowadzenie bowiem działań taktyki kryminalistycznej w ramach konkretnych zdarzeń przestępczych nie zawsze pokrywa się z zakresem postępowania karnego. Nierzadko czynności taktyki kryminalistycznej wyprzedzają wszczynanie postępowań karnych, a ich wyniki dostarczają informacji o zdarzeniach stanowiących podstawę wdrożenia postępowania. Oczywisty jest fakt, że wszczęcie postępowania karnego wymaga w wielu wypadkach wcześniejszego wykrycia danego czynu i zgodnie z art. 255 k.p.k., uwiarygodnienia informacji o jego popełnieniu. Z praktyki ścigania karnego wynika, że współczesna taktyka kryminalistyczna coraz częściej przekazuje do celów postępowania karnego uwiarygodnione informacje o zdarzeniach przestępczych, ich sprawcach oraz środkach dowodowych, poważnie ułatwiając tym przebieg całego postępowania karnego. Wykonywanie czynności dowodowych w toku postępowania karnego odbywa się przy wykorzystaniu wiedzy z zakresu taktyki kryminalistycznej. Przykładem tego może być przesłuchanie świadków i oskarżonych (podejrzanych). Rzadziej, lecz w praktyce policyjnej zdarza się, że działania taktyki kryminalistycznej są również kontynuowane po umorzeniu danych postępowań karnych z powodu niewykrycia sprawców (zabójstwa, rozboje, podpalenia i inne groźne przestępstwa).

2.4. W sferze taktyki kryminalistycznej działania prewencyjne odgrywają bardzo ważną rolę w przeciwdziałaniu przestępczości. Działania te związane są z prostymi codziennymi czynnościami Policji. W zakres tych czynności wchodzi między innymi służba patrolowa Policji. Patrole takie mają za zadanie pilnowanie porządku na określonym terenie i reagowanie w przypadku zauważenia jakichś zachowań naruszających prawo. W przypadku popełnienia przestępstwa znajdujący się w pobliżu patrol może podjąć natychmiast działania pościgowe za sprawcą. Zabezpiecza miejsce zdarzenia do cza-

**Dziedzina
prewencyjna
taktyki
kryminalistycznej**

su przybycia grupy śledczej oraz ustala świadków zdarzenia. Ponadto obecność patrolu policyjnego działa powstrzymująco, zwłaszcza na nieletnich i młodocianych, przed różnymi naruszeniami prawa. Obywatele w obecności Policji czują się bezpiecznie, wiedząc, że w wypadkach zamachu na ich dobra Policja podejmie natychmiast czynności. Do działań prewencyjnych zalicza się również pracę dzielnicowego, który powinien działać w wyznaczonym mu terenie. Jego praca polega na obserwowaniu swojego terenu służbowego i ustalaniu miejsc najbardziej zagrożonych przestępczością. Dzielnicowy powinien również znać środowisko przestępcze w obszarze swojego rewiru oraz osoby, które utrzymują się z działalności przestępczej. Policjant taki powinien także prowadzić stały rekonesans w celu ustalenia, jakie zachowania sprzeczne z prawem, najczęściej występują w jego służbowym rewirze. Powinien również prowadzić stałą sondaż wśród społeczeństwa, aby wiedzieć, jakie zjawiska patologiczne są najbardziej dokuczliwe dla tego społeczeństwa.

Do działań prewencyjnych należy również zaliczyć prowadzenie stałej obserwacji miejsc najbardziej narażonych na popełnianie różnego rodzaju przestępstw. Miejscami taki mogą być przejścia podziemne, bazy, okolice supermarketów itp.

Działaniem prewencyjnym jest również techniczne zabezpieczenie różnych obiektów, jak banki, kasy, sklepy, magazyny, kantory walut itp. przed kradzieżami z włamaniem. Do takich zabezpieczeń zalicza się zainstalowanie elektronicznych urządzeń alarmowych oraz wzmocnienia metalowymi elementami drzwi i okien, a także założenie zamków w drzwiach wejściowych trudnych do otworzenia nieoryginalnym kluczem.

Jednym z podstawowych czynników efektywności działania Policji jest szybkość podejmowania czynności w przypadku zaistnienia przestępstwa. Stąd też bardzo ważnym jest aby Policja dysponowała pewnym systemem informacyjnym o zdarzeniach wymagających jej działania. Jest to tzw. system sygnalizatorów usytuowanych w bezpośredniej styczności z

miejscami i obiektami narażonymi na popełnianie przestępstw. W skład tego systemu wchodzi przede wszystkim osoby zamieszkałe w pobliżu danych miejsc i obiektów, które zwłaszcza w porze nocnej zwracają uwagę na to co dzieje się w obszarach ich obserwacji. Jest to dobrowolne działanie tych osób.

2.5. Dziedzina operacyjna, która obejmuje system prawnie określonych działań i środków operacyjno - rozpoznawczych podejmowanych przez Policję i inne upoważnione ustawowo organy - w zakresie zwalczania przestępczości. W taktyce kryminalistycznej działalność ta określana jest najczęściej mianem działań operacyjnych.

**Dziedzina
operacyjna
taktyki
kryminalistycznej**

2.5.1. Należy zauważyć, że w różnych dziedzinach działalności społecznej używa się określenia działania operacyjne, przykładowo: w medycynie pod pojęciem działań operacyjnych rozumie się zabieg chirurgiczny wykonywany za pomocą narzędzi, w warunkach wojskowych określenie to wiąże się z akcją wojskową, mającą na celu osiągnięcie określonego celu wojennego, w technice działania operacyjne utożsamia się z procesem technologicznym lub jego częścią, w prakseologii zaś działania operacyjne z reguły odnoszą się do przedsięwzięcia wielopodmiotowego i powtarzalnego³⁷. W warunkach działalności organów ścigania działania operacyjne wiążą się ze zwalczaniem przestępczości. W postaci uporządkowanego zakresu wiedzy wchodzi w skład taktyki kryminalistycznej.

**Pojęcie działań
operacyjnych**

W publikacjach kryminalistycznych działania operacyjne występują również pod nazwami: praca operacyjna, czynności operacyjne, czynności operacyjno-rozpoznawcze, działania operacyjno-rozpoznawcze. Nazwy te są używane zamiennie.

37. Por. T. Pszczołowski, Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji, Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1988, s. 148; Leksykon wiedzy wojskowej, pod red. M. Laprusa, Wyd. MON, Warszawa 1988, s. 280.

W przepisach prawnych działania operacyjne są określane jako czynności operacyjno-rozpoznawcze, występujące w zakresie uprawnień Policji, Urzędu Ochrony Państwa, Straży Granicznej i Wojskowych Służb Informacyjnych.

W procesie zwalczania przestępczości działania operacyjne występują we wszystkich jego układach, tj.:

- rozpoznawczych zagrożeń przestępczością i środowisk przestępczych,
- wykrywczych przestępstw i ich sprawców,
- udowodnienia winy sprawcom przestępstw,
- zapobiegawczych przestępczości.

Wspomniane organy ścigania każdy w zakresie swojego działania wykonuje czynności operacyjne. Jak wykazuje doświadczenie organów ścigania w różnych krajach, bez właściwej organizacji działań operacyjnych oraz uprawnień do stosowania określonych instytucji pracy operacyjnej, o których będzie dalej mowa, skuteczna walka z przestępczością byłaby poważnie utrudniona³⁸. Skuteczność tej działalności organów ścigania przede wszystkim warunkują:

- tajność stosowanych środków i spraw w zakresie których te środki są stosowane. Działania operacyjne są chronione tajemnicą państwową;
- specyfika środków stosowanych w ramach działań operacyjnych, takich jak: tajne osobowe źródła informacji, niejawne stosowanie środków techniki operacyjnej itp.

Stosowanie tego typu środków prawnych jest bowiem nie dopuszczalne w procesie dowodowym, gdyż naruszałoby to podstawowe zasady tego procesu. Inaczej jest w działaniach operacyjnych, tutaj stosowanie tych środków nie zmierza bezpośrednio do udowodnienia winy oskarżonemu i pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej za zarzucone mu przestę-

38. Por. T. Hanausek, Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania, cz. 1, Wyd. MSW, Warszawa 1988, s. 22.

pstwo, lecz do uzyskania informacji o okolicznościach popełnionego czynu i o jego sprawcy oraz wskazania środków dowodowych, na podstawie których można wykazać winę sprawcy.

Wydaje się, że można zasadnie przyjąć na tym etapie, że działaniami operacyjnymi są prawnie określone, utajnione czynności organów ścigania oraz środki i metody ich stosowania, poza granicami postępowania karnego, w zakresie zwalczania przestępczości.

2.5.2. W systemie środków kryminalistycznych służących do zwalczania przestępczości, w które ustawowo zostały wyposażone służby policyjne, występują środki operacyjno-rozpoznawcze. Ogólnie rzecz biorąc można dokonać następującego podziału tych środków:

System środków
operacyjnych

- środki operacyjno-rozpoznawcze, występujące w zakresie taktyki kryminalistycznej,
- środki operacyjno-rozpoznawcze, występujące w zakresie techniki kryminalistycznej.

Do taktycznych środków operacyjno-rozpoznawczych zalicza się tajne osobowe źródła informacji. W zakresie tych źródeł informacji wyróżnia się takie, które służą do rozpoznawania głębokiego, są to z reguły agenci, którzy wyrazili zgodę na taką działalność i realizują zlecone im zadania w ramach rozpracowań operacyjnych oraz takie źródła informacji, które służą do rozpoznawania wstępnego, ich wykorzystanie w tej działalności ma charakter incydentalny, nierzadko przypadkowy. W zakresie osobowych źródeł informacji poszczególne służby policyjne stosują różne swoiste podziały i nazewnictwo. Tak podziały jak i nazewnictwo mają tutaj drugorzędne znaczenie. Ważne jest natomiast to, że w każdym przypadku osobowe źródła informacji służą uzyskiwaniu informacji o zagrożeniach przestępczością godzącą w porządek prawny i bezpieczeństwo publiczne oraz w bezpieczeństwo i obronność państwa, a także wykrywaniu przestępstw i ich sprawców.

Do taktycznych środków operacyjno-rozpoznawczych należy również zaliczyć:

- niejawne obserwacje miejsca lub osoby;
- niejawne nabycie lub przejęcie przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przypadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione;
- niejawne wręczenie lub przyjęcie korzyści majątkowej;
- niejawne nadzorowanie przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa.

Do technicznych środków operacyjno-rozpoznawczych zalicza się:

- niejawne kontrole rozmów telefonicznych i bezprzewodowych;
- niejawne kontrole rozmów prowadzonych w różnych okolicznościach;
- niejawne kontrole korespondencji i przesyłek pocztowych;
- niejawne kontrole korespondencji telegraficznej, telefaksowej i teleksowej;
- niejawne dokumentowanie różnych zdarzeń;
- badanie fizyczne i chemiczne substancji i przedmiotów.

**Uprawnienia Policji
do prowadzenia
działań operacyjnych**

2.5.3. Przepisem ustawowym upoważniającym Policję do prowadzenia działalności operacyjnej jest art. 14 ust. 1 ustawy z 6 kwietnia 1990 r. o Policji³⁹ (zwana dalej ustawą o Policji), który stanowi, że w granicach swych zadań Policja w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wy-

39. Dz.U. z 1990 r.nr 30, poz. 179; Dz.U. z 1991 r. nr 94, poz. 422; Dz.U. z 1991 r. nr 107, poz. 461; Dz.U. z 1992 r. nr 54, poz. 254; Dz.U. z 1994 r. nr 53, poz. 214; Dz.U. z 1995 r. nr 4, poz. 17; Dz.U. z 1995 r. nr 34, poz. 163; Dz.U. z 1995 r. nr 104, poz. 515; Dz.U. z 1996 r. Nr 59, poz. 269; Dz.U. z 1996 r. Nr 106, poz. 496.

kroczeń wykonuje czynności: operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo-śledcze i administracyjno-porządkowe. Przepis ten wymienia trzy układy czynności, cele ich stosowania oraz zakres przedmiotowy, którym są zadania Policji. Zadania te są zaś określone w art. 1 ust. 2 ustawy o Policji:

- ochrona życia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra;
- ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania;
- inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi;
- wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców;
- nadzór nad strażami gminnymi (miejskimi) tworzonymi na podstawie ustawy oraz nad specjalistycznymi uzbrojonymi formacjami ochronnymi w zakresie określonym w odrębnych przepisach;
- kontrola przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną lub obowiązujących w miejscach publicznych;
- współdziałanie z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi na podstawie umów i porozumień międzynarodowych oraz odrębnych przepisów.

W granicach zadań ograniczonych do zwalczania przestępstw i wykroczeń, Policja jest uprawniona do wykonywania czynności w układach:

- operacyjno-rozpoznawczych,

- dochodzeniowo-śledczych,
- administracyjno-porządkowych.

Czynności te mogą być podejmowane tylko w celach:

- rozpoznawczych,
- wykrywczych,
- zapobiegawczych.

Wykonywanie przez Policję czynności dochodzeniowo-śledczych i administracyjno-porządkowych nie budzi większych wątpliwości, ich regulacja prawna jest raczej oczywista i w miarę jasna. Czynności dochodzeniowo-śledcze są uregulowane w kodeksie postępowania karnego, a czynności administracyjno-porządkowe w wielu różnych ustawach i przepisach wykonawczych do ustaw, np.: prawo o ruchu drogowym, prawo wykroczeń, ustawa o Policji itp. Ze względu na cel i zakres niniejszego opracowania zostało pominięte omawianie czynności dochodzeniowo-śledczych i czynności administracyjno-porządkowych, pamiętając o ich bardzo ważnej roli w zakresie zwalczania przestępstw i wykroczeń.

Wspomniany przepis art. 14 ust. 1 ustawy i Policji stanowi podstawę prawną do prowadzenia w ogóle przez Policję działalności operacyjnej. W przepisie tym działalność ta została ograniczona przez zakres przedmiotowy i cel jej prowadzenia.

Wydaje się, że w zakresie przedmiotowym działalność operacyjna skoncentrowana jest wokół zwalczania przestępstw. Stosowanie czynności operacyjnych na odcinku zwalczania wykroczeń jest marginalne. Jeśli już tutaj występują te czynności, to raczej w formach uproszczonych w działalności policji prewencyjnej.

W działaniach operacyjnych Policji wyodrębnia się pewna struktura. Występujące tutaj podziały są oparte na: przedmiocie rodzajowym przestępstwa, specyfice działania sprawców i stopniu zorganizowania działalności przestępczej. W oparciu o te przesłanki w strukturze pracy operacyjnej Policji powstały:

- działalność operacyjna ukierunkowana na zwalczanie przestępstw kryminalnych (umownie nazwanych), do tej kategorii przestępstw zalicza się: przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz bezpieczeństwu w ruchu lądowym, wodnym i powietrznym, przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, przestępstwa przeciwko wolności oraz przestępstwa przeciwko obyczajowości itp.;
- działalność operacyjna ukierunkowana na zwalczanie przestępstw gospodarczych, tj.: przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu, przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi, przestępstwa skarbowe itp.;
- działalność operacyjna ukierunkowana na zwalczanie przestępczości zorganizowanej. Przestępczość zorganizowana może występować tak w zakresie przestępczości kryminalnej, jak i gospodarczej. Elementem wyodrębniającym jest tutaj zorganizowanie danej działalności przestępczej o wyjątkowo dużej szkodliwości społecznej. Występują tutaj grupy przestępcze zajmujące się przemytem samochodów, produkcją i rozprowadzaniem narkotyków, praniem brudnych pieniędzy, przemytem alkoholu i papierosów itp.

Podział przedmiotowy oraz specyficzne metody działania w zakresie poszczególnych działów działalności operacyjnej Policji, znajdują swą szczegółową regulację w ramach prawno-organizacyjnej działalności komendanta głównego Policji.

2.5.4. Uprawnienia Policji do organizowania tajnych osobowych źródeł informacji w postaci agentów i informatorów są zawarte w przepisach art. 22 ustawy o Policji. Przepis ust. 1 stanowi, że Policja przy wykonywaniu swych zadań może korzystać z pomocy osób nie będących policjantami. Następnie z ust. 2 i 3 wynika, że Policja dysponuje funduszem operacyjnym, z którego wynagradza osoby udzielające jej pomocy. Chodzi tu przede wszystkim o wynagradzanie tajnych

Osobowe źródła
informacji

osobowych źródeł informacji. Zasady tworzenia i gospodarowania funduszem operacyjnym określa minister spraw wewnętrznych i administracji.

Warto zwrócić uwagę, że przepisy omawianego art. 22 zabraniają ujawniania danych tajnych osobowych źródeł informacji. Dane takie mogą być jedynie ujawnione na żądanie prokuratora lub sądu w przypadku uzasadnionego podejrzenia popełnienia przez danego agenta lub informatora przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego. Popełnienie danego przestępstwa musi mieć związek z działalnością operacyjną. Decyzje w tym względzie podejmuje minister spraw wewnętrznych i administracji w trybie określonym w przepisach art. 9 ustawy z 21 czerwca 1996 r. o urzędzie ministra spraw wewnętrznych i administracji⁴⁰. Z przepisów tych wynika, że minister spraw wewnętrznych i administracji może zezwolić pracownikom, funkcjonariuszom i żołnierzom resortu spraw wewnętrznych i administracji na udzielenie wiadomości stanowiącej tajemnicę państwową lub służbową osobie lub instytucji. W razie odmowy zwolnienia pracownika, funkcjonariusza, żołnierza lub osoby udzielającej im pomocy w wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych od obowiązku zachowania tajemnicy państwowej albo odmowy zezwolenia na udostępnienie dokumentów lub materiałów objętych tajemnicą państwową, pomimo żądania prokuratora lub sądu, zgłoszonego w związku z postępowaniem karnym o przestępstwo dotyczące zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości lub o zbrodnię godzącą w życie ludzkie albo o występki przeciwko życiu i zdrowiu, gdy jego następstwem była śmierć człowieka, minister spraw wewnętrznych i administracji przedstawia żądane dokumenty i materiały oraz wyjaśnienie pisemne pierwszemu prezesowi Sądu Najwyższego, który ocenia, czy uwzględnienie żądania prokuratora lub sądu jest konieczne dla prawidłowości postępowania karnego. W przy-

40. Dz.U. Nr 106, poz. 491.

padku stwierdzenia, że uwzględnienie danego żądania jest konieczne minister spraw wewnętrznych i administracji jest obowiązany zwolnić od zachowania tajemnicy lub udostępnić dokumenty i materiały objęte tajemnicą. Stanowisko pierwszego prezesa Sądu Najwyższego jest tutaj wiążące dla ministra spraw wewnętrznych i administracji.

2.5.5. Zgodnie z przepisami art. 18 ustawy o Policji minister spraw wewnętrznych i administracji, po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora generalnego może zarządzić, na czas określony kontrolę korespondencji, a także stosowanie środków technicznych, umożliwiających uzyskiwanie w sposób tajny informacji oraz utrwalanie dowodów, przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych, w zakresie nie objętym przepisami kodeksu postępowania karnego, podejmowanych przez Policję w celu zapobieżenia lub wykrycia przestępstw umyślnych ściganych z oskarżenia publicznego:

Kontrola
korespondencji
i stosowanie środków
technicznych
w sferze pracy
operacyjnej

- przeciwko życiu,
- spowodowania ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia,
- pozbawienia człowieka wolności w celu wymuszenia okupu lub zachowania określonego w art. 211 k.k.,
- przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu, określonych w art. 136 § 1, art. 138 § 1 i art. 140 § 1 k.k., a także przygotowania do przestępstw określonych w tych przepisach,
- nielegalnego wytwarzania, posiadania lub obrotu bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi, środkami oduziającymi lub psychotropowymi oraz materiałami jądrowymi i promieniotwórczymi,
- gospodarczych, powodujących znaczne szkody majątkowe, przeciwko mieniu znacznej wartości lub skarbowych, polegających na uszczupleniu podatku lub innej należności Skarbu Państwa o znacznej wartości,

- przyjmowania lub wręczania korzyści majątkowej w wielkich rozmiarach w związku z pełnioną funkcją publiczną lub związaną ze szczególną odpowiedzialnością,
- podrabiania, przerabiania pieniędzy i papierów wartościowych oraz puszczania ich w obieg,
- określonych w art. 276 k.k.,
- ściganych na mocy umów i porozumień międzynarodowych.

O przeprowadzonych czynnościach w zakresie zarządzanej kontroli korespondencji i zastosowania środków technicznych, o jakich mowa oraz uzyskanym wyniku tych czynności, minister spraw wewnętrznych i administracji na bieżąco ma informować prokuratora generalnego.

Od zasady uzyskania pisemnej zgody prokuratora generalnego przez ministra spraw wewnętrznych i administracji na zarządzenie kontroli korespondencji lub zastosowanie środków technicznych, przepis art. 19 ust. 2 ustawy o Policji wprowadza odstępstwo, polegające na tym, że w przypadkach nie cierpiących zwłoki, gdy mogłoby to spowodować utratę informacji lub zatarcie dowodów przestępstwa, minister spraw wewnętrznych i administracji może, na czas określony, zarządzić wykonywanie tych czynności, jednocześnie zwracając się do prokuratora generalnego o wyrażenie na to zgody. W razie niewyrażenia przez prokuratora generalnego w ciągu 24 godzin zgody, minister spraw wewnętrznych i administracji nakazuje natychmiastowe wstrzymanie kontroli korespondencji lub stosowania środków technicznych, oraz zarządza protokolarne, komisyjne zniszczenie zgromadzonych w ten sposób materiałów. O wykonanych w tym zakresie czynnościach minister spraw wewnętrznych i administracji powinien powiadomić prokuratora generalnego.

Zgodnie z art. 19 ust. 4 ustawy o Policji, zarządzenie kontroli korespondencji lub zastosowania środków technicznych przez ministra spraw wewnętrznych i administracji może na-

stąpić tylko wówczas, gdy inne środki okazały się bezskuteczne, albo gdy na podstawie analizy całokształtu okoliczności dochodzi do wniosku, że w danej sytuacji zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że inne środki będą nieskuteczne lub nieprzydatne do wykrycia przestępstwa, ujawnienia jego sprawców i ujawnienia oraz zabezpieczenia dowodów. Jest to jedna z podstawowych przesłanek, które powinien wziąć pod uwagę prokurator generalny przed wyrażeniem zgody na wykonanie czynności o jakich mowa, a także minister spraw wewnętrznych i administracji zarządzając ich realizację.

W przypadku potwierdzenia informacji o przestępstwie określonym w art. 19 ust. 1 ustawy o Policji, minister spraw wewnętrznych i administracji przekazuje prokuratorowi generalnemu całość materiałów uzyskanych w wyniku kontroli korespondencji lub zastosowania środków technicznych i z wnioskiem o wszczęcie postępowania karnego. Materiały uzyskane w wyniku tych czynności, które nie stanowią informacji potwierdzających zaistnienie przestępstwa, podlegają niezwłocznemu, protokołarnemu, komisijnemu zniszczeniu.

Na podstawie art. 19 ust. 1 i 2 ustawy o Policji minister spraw wewnętrznych i administracji może zarządzić kontrolę korespondencji lub stosowanie środków technicznych po spełnieniu następujących ustawowych warunków:

- 1) w celu zapobieżenia lub wykrycia przestępstw umyślnych, ściganych z oskarżenia publicznego wymienionych w art. 19 ust. 1 w punktach od 1 do 10 ustawy o Policji;
- 2) informacja o zagrożeniu zaistnienia danego przestępstwa musi mieć charakter operacyjny i być na tyle wiarygodna, że w świetle zasad taktyki kryminalistycznej i praktyki ścigania karnego wystąpienie danego czynu jest wysoce prawdopodobne. Chodzi o to, aby uniknąć nadużywania stosowania omawianych środków;
- 3) zarządzenie kontroli korespondencji lub stosowania środków technicznych przez ministra spraw wewnętrznych i administracji, jak i kontrola korespondencji lub

stosowanie środków technicznych może mieć miejsce tylko do momentu wszczęcia postępowania przygotowawczego, tj.: do momentu zaistnienia możliwości zastosowania art. 198 § 1 k.p.k. Stanowisko takie wynika z przepisów art. 19 ust. 1 ustawy o Policji;

- 4) zarządzenie kontroli korespondencji lub stosowania środków technicznych może nastąpić tylko w ostateczności, gdy inne środki prawne, w które wyposażona jest Policja do zwalczania przestępczości są w danej sytuacji nieskuteczne lub zachodzi wysokie prawdopodobieństwo co ich nieskuteczności;
- 5) minister spraw wewnętrznych i administracji może zarządzić kontrolę korespondencji lub stosowanie środków technicznych po uzyskaniu zgody w tym względzie prokuratora generalnego. Wyjątkowo w przypadkach nie cierpiących zwłoki minister spraw wewnętrznych i administracji może zarządzić dalsze czynności, jednocześnie zwracając się do prokuratora generalnego o wymaganą zgodę;
- 6) zarządzenie kontroli korespondencji lub stosowania środków technicznych musi tu być ograniczone w czasie. Możliwy czas kontroli korespondencji lub stosowania środków technicznych, powinien być określony we wniosku o zarządzenie tych czynności oraz zaakceptowany przez prokuratora generalnego.

Dowodowa wartość zarządzenia przez ministra spraw wewnętrznych i administracji kontroli korespondencji lub stosowania środków technicznych na podstawie art. 19 ust. 1 i 2 ustawy o Policji

2.5.6. W świetle prawa dowodowego po wszczęciu postępowania przygotowawczego sąd lub prokurator mogą wydać postanowienie o udostępnieniu korespondencji, przesyłek albo o utrwaleniu treści rozmów telefonicznych mających znaczenie dla toczącego się postępowania (art. 198 § 1 k.k.). Dowodem może tutaj być treść korespondencji, zawartość przesyłki lub treść rozmowy telefonicznej. Warto zauważyć, iż między zakresami znaczeniowymi tych nazw zachodzi stosunek krzyżowania powodujące wiele niejasności. Termin korespondencja rozciąga się na wszelkie porozumiewanie się środkami łącz-

ności (listownie, telegraficznie, telefonicznie itp.)⁴¹. Ustawodawca z pojęcia korespondencji wyłączył tutaj komunikowanie się za pomocą telefonów (rozmowy telefoniczne), jakkolwiek nie sprecyzował pojęcia korespondencji, a zwłaszcza różnicy między zakresem tego pojęcia a pojęciem „przesyłki”⁴².

W przepisach art. 19 ust. 1 i ust. 2 ustawy o Policji użyto terminów kontrola korespondencji, a także stosowanie środków technicznych umożliwiających w sposób tajny uzyskanie informacji oraz utrwalanie środków i dowodów. Należy wywodzić, że kontrola korespondencji obejmuje tutaj:

- niejawne otwieranie zamkniętych przesyłek i pism oraz zapoznawanie się z ich zawartością;
- zapoznawanie się z treścią rozmów telefonicznych i bezprzewodowych i ich utrwalanie;
- zapoznawanie się z treścią telegramów, teleksów i telefaksów i ich utrwalanie,
- bez względu na to, czy jest to dokonywane z użyciem urządzeń technicznych, czy też bez użycia tych urządzeń. Jest to więc szerokie ujęcie pojęcia kontrola korespondencji.

Środkami technicznymi służącymi do uzyskiwania w sposób tajny informacji oraz utrwalania śladów i dowodów są wszelkie urządzenia służące do:

- kontroli rozmów w różnych okolicznościach oraz ich utrwalania,
- kontroli wiadomości zawartych w elektronicznych systemach przetwarzania danych oraz ich utrwalania,

41. Por. T. Taras, O dopuszczalności i legalności podsłuchu telefonicznego, Wyd. UMCS, Lublin 1961, s. 50 i n.; A. Gubiński, J. Sawicki, Ochrona osobowości a postęp techniczny (w:) *Palestra* 1960, nr 6, s. 53.

42. Por. I. Dobosz, Tajemnica korespondencji jako dobro osobiste oraz jej ochrona w prawie cywilnym, Wyd. UJ, Kraków 1989, s. 26.

- obserwacji i rejestracji zdarzeń zachodzących w pomieszczeniach.

Skuteczne wykorzystywanie w procesie karnym utrwalonych śladów i dowodów na zasadzie omawianego przepisu jest uzależnione od zgodności danej czynności operacyjno-rozpoznawczej z:

- zasadami prawa procesowego,
- regułami prawa dowodowego,
- przepisami kodeksu postępowania karnego regulującymi dane czynności dowodowe. Szczególnie chodzi tutaj o zachowanie zgodności z przepisami art. 198 k.p.k.

Utrwalone ślady i dowody muszą mieć charakter oryginalny. Oczywistym jest, iż duplikaty taśm magnetofonowych, magnetowidowych lub filmowych i innych nośników informacji oraz kserokopie treści korespondencji itp., nie mogą w badaniach identyfikacyjnych zastępować oryginałów. Aby dany np. audiodokument mógł być uznany za dowód w procesie karnym musi nadawać się do:

- ustalenia, czy zapis jest oryginalny, a więc autentyczny;
- zidentyfikowania osób;
- ustalenia liczby osób biorących udział w poznawanej sytuacji faktycznej;
- określenia sytuacji akustycznej towarzyszącej zapisowi;
- określenia kontekstu sytuacyjnego oraz stanu emocjonalnego osób, których głos nagrano;
- odtworzenia treści wypowiedzi osób biorących udział w rozmowie⁴³.

Organ procesowy, zlecając wydanie opinii np. z zakresu badań fonoskopijnych, żąda od biegłego opinii o identyfikacji osoby na podstawie analizy mowy. Nieautentyczność zapisu

43. Por. W. Wójcik, Identyfikacja pisma dokumentów i audiodokumentów, wyd. MSW, Warszawa 1977, s. 109.

dyskwalifikuje dany zapis jako materiał dowodowy. Podobnie ma się sprawa z innymi materiałami dowodowymi.

Utrwalone ślady i dowody na podstawie art. 19 ust. 1 lub ust. 2 o Policji mogą stanowić podstawę do wszczęcia postępowania przygotowawczego. Decyzję w tym względzie na wniosek ministra spraw wewnętrznych i administracji powinien podjąć prokurator generalny. Wymagane jest, aby do sprawy karnej dołączyć również dokumenty dotyczące ustaleń i zabezpieczenia danego śladu i dowodu. Będą nimi zapewne:

- notatka urzędowa informująca o potrzebie zarządzania kontroli korespondencji lub zastosowania danego środka technicznego;
- wniosek ministra spraw wewnętrznych i administracji o podjęcie decyzji o kontroli korespondencji lub zastosowania danego środka technicznego. Wniosek taki powinien zawierać:
 - * podstawę prawną,
 - * dane dotyczące osoby wobec której wnosi się o kontrolę korespondencji lub zastosowanie środka techniki,
 - * miejsce stosowania danego środka,
 - * rodzaj środka,
 - * proponowany czas stosowania środka,
 - * uzasadnienie, chodzi o podanie faktów, z których wynika, iż zachodzi konieczna potrzeba zapobieżenia bądź wykrycia danego przestępstwa,
 - * pisemna zgoda prokuratora generalnego na zarządzanie wobec konkretnej osoby przez ministra spraw wewnętrznych i administracji kontroli korespondencji lub zastosowania środka technicznego,
 - * decyzją ministra spraw wewnętrznych i administracji, która powinna zawierać:
 - a) podstawę prawną,

- b) rodzaj środka,
- c) osobę, miejsce i czas stosowania danego środka,
- d) rodzaj czynu uzasadniającego podjęcie decyzji.

Należy podkreślić, iż włączenie danych materiałów do sprawy karnej nie zobowiązuje sądu do automatycznego ich uznania za materiał dowodowy. Decyzja taka w żadnym wypadku nie może wiązać sądu, natomiast wiąże organy ścigania na etapie postępowania przygotowawczego. W postępowaniu jurysdykcyjnym materiałów ów podlega ocenie dowodowej na równi z innymi dokumentami, zgodnie z wymogami prawa dowodowego. Odmienne stanowisko naruszałoby zasadę niezawisłości sędziowskiej stanowiącej, że sędziowie są niezawisli i podlegają tylko ustawom. Naruszałoby też zasadę swobody oceny dowodów przewidzianą w art. 4 § 1 k.p.k.

Możliwości zarządzania przez ministra spraw wewnętrznych i administracji kontroli korespondencji lub stosowania środków technicznych umożliwiających w sposób tajny uzyskiwanie informacji oraz utrwalanie śladów i dowodów odgrywa ważną rolę w pracy operacyjnej. Upoważnienie do stosowania danych środków na etapie realnego niebezpieczeństwa popełnienia określonych w przepisie art. 19 ust. 1 ustawy o Policji przestępstw, czyli w sytuacji możliwej do zapobieżenia zaistnienia danego przestępstwa na dużą wartość społeczną. Dotyczy to stadium, w którym dany czyn nie znajduje się jeszcze w zasięgu prawa karnego. Jest rzeczą oczywistą, że dopuszczalność stosowania danych środków pozostaje w konflikcie z gwarantowaną przez Konstytucję RP ochroną dóbr osobistych, ale z drugiej strony należy mieć na uwadze to, że wolność jednostki nie miałaby żadnej wartości, gdyby jednostka ta mogła stać się bez żadnej ochrony ofiarą działania osób popełniających najcięższe przestępstwa. Społeczeństwo i państwo muszą więc mieć możliwość bronięcia się przed takimi przestępstwami.

Omawiana regulacja prawna ma na celu realizację w ograniczonym zakresie czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Zmierza do udokumentowania danej przestępczej działalności dla potrzeb rozpoznawczych i wykrywczych. Można stwierdzić, iż regulacja ta stanowi również pewnego rodzaju próbę wykorzystania do celów dowodowych utrwalonych w pracy operacyjnej śladów najcięższych typów przestępstw oraz ściąganych na mocy umów i porozumień międzynarodowych. Jest to pewnego rodzaju pomost prawny łączący pracę operacyjną z procesem karnym.

Przy okazji omawiania podjętego tematu nie sposób jest nie wspomnieć o profilaktycznym znaczeniu art. 19 ust. 1 i ust. 2 ustawy o Policji. Sam fakt obowiązywania takiego przepisu powinien działać hamująco na osoby skłonne do prowadzenia przestępczej działalności. Ma on niewątpliwie określone oddziaływanie prewencyjne. Z jednej strony przepis ten stwarza możliwość sprawnego działania wykrywczego i zapobiegawczego, z drugiej zaś strony działa odstrasza­jąco na potencjalnego przestępcę, stwarzając wrażenie zwiększonej nieuchronności odpowiedzialności karnej za popełnienie danej zbrodni.

Warto w tym miejscu przytoczyć pogląd G. Beccarii, że jednym z najistotniejszych środków powstrzymujących od popełniania przestępstw jest nie okrucieństwo kar, lecz nieuchronność kar - czujność władz i ta surowość nieugiętego sędziego, która tylko wtedy stanie się pożyteczną cnotą, gdy towarzyszyć jej będzie łagodność ustawodawstwa⁴⁴.

2.5.7. Przepisy art. 19a ustawy o Policji wprowadziły do działalności operacyjnej Policji instytucje:

Niejawny zakup
kontrolowany
i niejawne
przekupstwo

- ogólnie nazywaną zakupem kontrolowanym,
- niejawne wręczenie lub przyjęcie korzyści majątkowej (niejawne przekupstwo).

44. C. Beccaria, O przestępstwach i karach, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1959, s. 138

Przepisy te upoważniają ministra spraw wewnętrznych i administracji do zarządzenia, na czas określony, po uzyskaniu zgody prokuratora generalnego, czynności operacyjno-rozpoznawczych zmierzających do sprawdzenia uzyskanych wcześniej, wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz sprawach i uzyskania dowodów, polegających na dokonaniu w sposób niejawni nabycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytworzenie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej.

Zakres stosowania tych instytucji operacyjnych został ograniczony do następujących przestępstw:

- 1) pozbawienia człowieka wolności w celach wymuszenia okupu lub zachowania określonego w art. 211 k.k.,
- 2) przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu, określonych w art. 136 § 1, art. 138 § 1 i art. 140 § 1 k.k., a także przygotowania do przestępstw określonych w tych przepisach,
- 3) nielegalnego wytwarzania, posiadania lub obrotu bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi, środkami odurzającymi lub psychotropowymi oraz materiałami jądrowymi i promieniotwórczymi,
- 4) gospodarcze, powodujące znaczną szkodę majątkową, przeciwko mieniu znacznej wartości lub skarbowe, polegające na uszczupleniu podatku lub innej należności Skarbu Państwa w znacznej wartości,
- 5) przyjmowania lub wręczania korzyści majątkowej w wielkich rozmiarach w związku z pełnioną funkcją publiczną lub związaną ze szczególną odpowiedzialnością,
- 6) podrabiania, przerabiania pieniędzy i papierów wartościowych oraz puszczaniu ich w obieg,
- 7) określonych w art. 276 k.k.

Minister spraw wewnętrznych i administracji może zarządzić wykonywania czynności dotyczących zakupu kontrolowanego lub niejawnego przekupstwa tylko w sytuacji, gdy wyczerpano inne możliwości sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwach wymienionych w art. 19a ustawy o Policji oraz wykrycia sprawców i użyskania dowodów. Są to więc czynności podejmowane w danej sytuacji w ostateczności. Mogą być tutaj stosowane następujące czynności:

- niejawne nabycie przedmiotów pochodzących z przestępstwa o jakich mowa w art. 19 a ustawy o Policji, ulegających przepadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót jest zabroniony, mogące polegać na ukryciu danych identyfikujących nabywcę lub stworzenie niezgodnego z rzeczywistością wyobrażenia o faktycznych powodach nabycia;
- niejawne przejęcie przedmiotów pochodzących z przestępstw o jakich mowa w art. 19 a ustawy o Policji, polegające na pozbawieniu możliwości swobodnego władania przedmiotami bez wiedzy lub zgody osoby faktycznie władającej tymi przedmiotami, a także ukryciu danych identyfikujących osobę dokonującą przejęcia;
- niejawne wręczenie lub przyjęcie korzyści majątkowej polegające na stworzeniu niezgodnego z rzeczywistością wyobrażenia o faktycznych powodach wręczenia lub przyjęcia takiej korzyści lub ukryciu danych identyfikujących osobę dokonującą wręczenia lub przyjęcia korzyści majątkowej.

Czynności operacyjno-rozpoznacze polegające na nabyciu lub przyjęciu przedmiotów pochodzących z przestępstwa, a także przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej powinny być wykonane w sposób zapewniający ochronę danych identyfikujących funkcjonariuszy lub inne osoby biorące udział w tych przedsięwzięciach.

W przypadkach nie cierpiących zwłoki, gdy mogłoby to spowodować utratę informacji lub zatarcia dowodów przestępstwa minister spraw wewnętrznych i administracji może zarządzić dokonanie niejawnego nabycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, a także niejawnego wręczenia lub przyjęcia korzyści majątkowej, jednocześnie zwracając się do prokuratora generalnego o wyrażenie na to zgody. W razie niewyrażenia zgody przez prokuratora generalnego w ciągu 48 godzin, minister spraw wewnętrznych i administracji nakazuje natychmiastowe wstrzymanie realizacji zarządzonej w tym względzie czynności oraz zarządza protokolarnie, komisyjne zniszczenie zgromadzonych w ten sposób materiałów.

Minister spraw wewnętrznych i administracji na bieżąco informuje prokuratora generalnego o przeprowadzonych czynnościach w zakresie zarządzonego niejawnego zakupu kontrolowanego i niejawnego przekupstwa oraz o ich wyniku.

Należy wyraźnie podkreślić, że czynności dotyczące niejawnego zakupu kontrolowanego jak i niejawnego przekupstwa nie mogą polegać na kierowaniu działaniami mającymi znamiona przestępstwa. W odniesieniu do czynów dotyczących przyjęcia bądź wręczenia korzyści majątkowej nie mogą również polegać na nakłanianiu do udzielenia lub przyjęcia takiej korzyści (art. 19a ust. 4 ustawy o Policji). W przypadku naruszenia tej zasady przez Policję, występują znamiona prowokacji o jakiej mowa w art. 21 § 3 k.k. W takiej sytuacji funkcjonariusze Policji, którzy dopuścili się takiego czynu, ponoszą odpowiedzialność karną na zasadach przewidzianych w kodeksie karnym i w ustawie o Policji.

Niejawne
nadzorowanie
przemieszczania,
przechowywania
i obrotu
przedmiotami
przestępstwa

2.5.8. Zgodnie z art. 19b ustawy o Policji, przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych, podejmowanych w celu udokumentowania przestępstw:

- nielegalnego wytwarzania, posiadania lub obrotu bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi, środkami odurza-

jącymi lub psychotropowymi oraz materiałami jądrowymi i promieniotwórczymi;

- gospodarczych, powodujących znaczne szkody majątkowe, przeciwko mieniu znacznej wartości lub skarbowych, polegających na uszczupleniu podatku lub innej należności Skarbu Państwa w znacznej wartości;
- podrabiania, przerabiania pieniędzy i papierów wartościowych oraz puszczaniu ich w obieg;
- ściąganych na mocy umów i porozumień międzynarodowych, albo w celu ustalenia tożsamości osób uczestniczących w tych przestępstwach lub przejęcia przedmiotów przestępstwa;

minister spraw wewnętrznych i administracji może przed wszczęciem postępowania karnego zarządzić niejawne nadzorowanie przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami danego przestępstwa, jeśli nie stworzy to zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzkiego.

O wydanym w tym względzie zarządzeniu minister spraw wewnętrznych i administracji niezwłocznie powiadamia prokuratora generalnego, którego także informuje o przebiegu i wynikach podjętych czynności. Prokurator generalny może nakazać zaniechanie tych czynności.

Stosownie do wydanego zarządzenia przez ministra spraw wewnętrznych i administracji w zakresie niejawnego przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa organy i instytucje państwowe są obowiązane dopuścić do dalszego przewozu przesyłki zawierające przedmioty przestępstwa w stanie nienaruszonym lub po ich usunięciu, albo zastąpieniu w całości lub w części (art. 19b ust. 3 ustawy o Policji).

Praktycznie rzecz biorąc nadzorowanie przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa polega na sprawowaniu tajnej kontroli przez funkcjonariuszy Policji lub inne osoby nad przedmiotami pochodzącymi z przestę-

pstwa, ulegających przypadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót jest zabroniony, a także na niejawnym usunięciu z przesyłki tych przedmiotów albo zastąpieniu ich w części lub całości.

2.5.9. Na podstawie dokonanych rozważań w zakresie działań operacyjnych Policji można wyprowadzić następujące wnioski:

- Działania operacyjne Policji znajdują swe unormowania ustawowe w przepisach rozdziału 3 określającego zakres uprawnień Policji. Przepis art. 14 ust. 1 stanowi ogólną podstawę prawną do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych w zakresie zwalczania przestępczości przez Policję. W art. 19 ust. 1 i ust. 2 znajduje się podstawa prawna do zarządzenia przez ministra spraw wewnętrznych i administracji kontroli korespondencji i stosowania środków technicznych w odniesieniu do przestępstw wymienionych w tym artykule. Nowymi środkami w zakresie działań operacyjnych Policji są niejawni zakup kontrolowany i niejawne przekupstwo, o których traktuje art. 19a ust. 1 oraz niejawne nadzorowanie przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa, o jakim mowa w art. 19b ust. 1. Podstawą prawną do korzystania z niejawnych osobowych źródeł informacji w pracy operacyjnej przez Policję stanowi przepis art. 22 ust. 1. Tak więc cała działalność operacyjna Policji jest zasadniczo określona w przepisach ustawowych, zaś konkretyzacja prawna tych czynności jest dokonywana w ramach prawno-organizacyjnej działalności komendanta głównego Policji.
- Pod pojęciem działań operacyjnych Policji należy rozumieć prawnie określone, utajnione czynności operacyjno-rozpoznawcze oraz środki i metody ich stosowania w zakresie zwalczania przestępczości.

- Porównując stosowanie procedur operacyjnych do przebiegu postępowania karnego zauważa się, że procedury operacyjne z reguły wyprzedzają postępowanie karne, dostarczając informacji uzasadniających, w rozumieniu art. 255 k.p.k. podejrzenie, że popełniono przestępstwo. W wielu przypadkach czynności operacyjno-rozpoznawcze prowadzi się również po wszczęciu postępowania przygotowawczego w danej sprawie. Nie dotyczy to oczywiście czynności takich jak zarządzanie przez ministra spraw wewnętrznych i administracji kontroli korespondencji i stosowania środków technicznych oraz niejawnego nadzorowania przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa. W stosunku do tych czynności ustawa stanowi, iż można ją stosować tylko przed wszczęciem postępowania karnego. Ograniczenie to nie dotyczy pozostałych czynności operacyjno-rozpoznawczych, w tym również niejawnego zakupu kontrolowanego i niejawnego przekupstwa (art. 19a ust. 1 ustawy o Policji).
- O zarządzeniu w zakresie działania Policji kontroli korespondencji, stosowania środków technicznych, niejawnego zakupu kontrolowanego, niejawnego przekupstwa oraz niejawnego nadzorowania przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa, występuje z wnioskiem do ministra spraw wewnętrznych i administracji komendant główny Policji. Następnie minister spraw wewnętrznych i administracji przekazuje wniosek wraz z całością materiałów prokuratorowi generalnemu w celu uzyskania pisemnej zgody. Czynność ta nie dotyczy zarządzenia niejawnego przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa, gdyż obowiązują tu bowiem inne procedury.
- Zarządzenie przez ministra spraw wewnętrznych i administracji stosowania środków pracy operacyjnej pozostaje pod ścisłą kontrolą prokuratora generalnego, który w każdym czasie może polecić zaniechanie stosowania

danego środka i zniszczenie uzyskanych tą drogą materiałów.

- Dowodowe wykorzystanie w procesie karnym informacji i materiałów uzyskanych w wyniku czynności operacyjno-rozpoznawczych jest ograniczone. Ograniczenia te wynikają z przepisów i zasad prawa dowodowego, które nie dopuszcza do dowolności w zakresie gromadzenia materiału dowodowego oraz ograniczenia praw stron. Wyniki czynności operacyjno-rozpoznawczych dostarczają do procesu karnego informacji wskazujących źródła dowodowe oraz ułatwiających przeprowadzenie niektórych czynności procesowych. Ogólnie rzecz biorąc wpływają na usprawnienie postępowania karnego.

1. Taktyka kryminalistyczna jako określona dziedzina działalności społecznej opiera się na podstawowych dyrektywach, które statuuja konstrukcję modelu tej działalności. Samo pojęcie zasady jest doktrynalnym wytworem o dużym znaczeniu praktycznym. Niektóre zasady wynikają wprost z przepisów prawnych, jak np. zasada praworządności, którą jasno określa art. 7 Konstytucji RP z 1997 r. (Organy władzy publicznej działają na podstawie prawa i w granicach prawa). Inne zaś wypływają z podstawowych założeń ustrojowych, np. zasada demokratyzmu państwa prawnego i sprawiedliwości społecznej, zapewnienie wolności i praw człowieka i obywatela, zapewnienie bezpieczeństwa obywateli albo z osiągnięć danej dziedziny naukowej.

Pojęcie zasady taktyki kryminalistycznej jest bardzo użyteczne w praktyce wykonywania czynności kryminalistycznych, gdyż zasadę tę uznaje się jako dyrektywę postępowania i jako wskazówkę interpretacyjną. W sytuacji istnienia bowiem wątpliwości zasada ta powinna wskazać właściwy kierunek działania. W razie niejasności przepisu prawnego zasada naczelna powinna pomóc w ustaleniu właściwego sensu przepisu i poprawności jego stosowania.

Wydaje się, że można przyjąć, że zasada taktyki kryminalistycznej jest pewną ogólną dyrektywą, wyrażającą pewne prawidłowości w działaniach kryminalistycznych. Podkreśla ona jakąś ogólną cechę tych działań. Określa nieprzekraczalne granice stosowania danych czynności taktyczno-kryminalistycznych.

Taktyka kryminalistyczna pozostaje w ścisłym związku z procesem karnym, który łączy się bezpośrednio ze sferą podstawowych praw i wolności obywatelskich. W działaniach taktyki kryminalistycznej należy więc uwzględnić również gwarancje i zasady procesu karnego, które służą ochronie podsta-

wowych praw i wolności obywatelskich oraz prawidłowemu przebiegowi tego procesu.

Można stwierdzić, że zasady procesu karnego i zasady taktyki kryminalistycznej wiążą się w zwarty system. Nie można żadnej z nich rozpatrywać w oderwaniu od wzajemnych zależności i powiązań między nimi.

Tak zasad procesu karnego, jak i taktyki kryminalistycznej nie można badać tylko z punktu widzenia statycznego, lecz trzeba je badać z punktu widzenia dynamiki postępowania, w ich ruchu i rozwoju⁴⁵.

Zasady taktyki kryminalistycznej z jednej strony kształtują kierunki rozwoju tej nauki, z drugiej zaś adresowane są do praktyki, aby ta w swym postępowaniu postępowała prawidłowo przy wykonywaniu czynności kryminalistycznych i przestrzegała prawa i wolności obywatelskich. Jak słusznie zauważa T. Hanausek, że realizacja tych zasad służy temu, aby rozwój nauki kryminalistyki, jak i konkretne poczynania praktyki oparte na osiągnięciach tej nauki były zgodne z podstawowymi zasadami etyki i z systemem prawnym obowiązującym w określonym przedziale czasu w danym kraju, a także temu, aby tak ten rozwój, jak i konkretne poczynania oparte na jego wynikach były efektywne i celowe oraz wzajemnie spójne. Z realizacji tych zasad powinna też wynikać pełna zgodność pomiędzy założeniami i wynikami badań nauki kryminalistyki a działaniami praktyki kryminalistycznej⁴⁶.

Należy podkreślić, że zwalczanie przestępstw obejmuje przebiegi, których sprawność i efektywność gwarantuje stosowanie zasad sprawnego działania opracowanych przez prakseologię. Zgodnie z zasadami sprawnego działania powinny być one działaniami skutecznymi, tzn. prowadzącymi do zamierzonego celu, jakim jest rekonstrukcja badanego zdarzenia zgodna z rzeczywistością. Przebiegi te powinny być także

45. Por. S. Kalinowski, *Polski proces karny w zarysie*, PWN, Warszawa 1981, s. 212.

46. T. Hanausek, *Kryminalistyka w zarysie...*, s. 34.

działaniami praworządnymi, dokładnymi, starannymi, poprawnymi i ekonomicznymi.

2. Do naczelných zasad taktyki kryminalistycznej należy zaliczyć:

- 1) zasadę etyki zawodowej,
- 2) zasadę praworządności,
- 3) zasadę humanizmu,
- 4) zasadę prawdy materialnej,
- 5) zasadę obiektywizmu,
- 6) zasadę szybkości działań,
- 7) zasadę dokładności,
- 8) zasadę tajności,
- 9) zasadę organizacji walki,
- 10) zasadę dokumentowania czynności.

**Rodzaje
naczelných
zasad taktyki
kryminalistycznej**

2.1. Zasada etyki zawodowej zwana jest również zasadą działania zgodnego z etyką zawodową. Jak twierdzi T. Hanausek jest to jedna z najważniejszych naczelných zasad nauki kryminalistyki⁴⁷. Ma ona szczególne zastosowanie w sferze taktyki kryminalistycznej. Wyraża się ona w postulatcie przestrzegania przy wykonywaniu czynności kryminalistycznych norm moralno-etycznych. Chodzi tu oczywiście o normy uniwersalistyczne. W oparciu o system ogólných wartości, idei oraz założeń moralnych i etycznych opracowywane są podstawowe zasady etyki zawodu. Wymienić tu można przykładowo obowiązujące już zasady etyki zawodu radcy prawnego, adwokata, lekarza itp⁴⁸. Zasady te, wynikające z ogólných norm etyczno-moralnych, uwzględniają specyfikę danego zawodu. Traktując o zasadzie działania zgodnego z etyką zawodową kryminalistyka trzeba mieć na względzie dwie dziedziny życia społecznego tj. etykę i kryminalistykę oraz internali-

**Zasada etyki
zawodowej
w taktyce
kryminalistycznej**

47. Tamże, s. 36

48. Zasady etyki zawodu radcy prawnego, Radca Prawny z 1995 r. nr 4.

zając ogólne normy etyczne na grunt kryminalistyki. W tym rozumieniu etyka zawodowa w kryminalistyce nie stanowi jakiejś odrębnej jakości, jest po prostu częścią etyki ogólnej. Wymaga ona jednak, aby w czynnościach kryminalistycznych, oprócz przestrzegania ogólnych norm etycznych, uwzględniano także pewne dodatkowe dyrektywy i postulaty związane ze specyfiką tych czynności. Specyfika ta wynika z faktu, iż w większości przypadków czynności te stanowią formę kooperacji negatywnej, czyli walki, co rzutuje na płaszczyznę dyrektyw dotyczących form odniesienia się do przeciwnika oraz założeń metodycznych prowadzenia tej walki⁴⁹.

Do najważniejszych dyrektyw i postulatów wynikających z zasady etyki zawodowej w kryminalistyce T. Hanausek zalicza:

- „a) dyrektywę bezstronności,
- b) dyrektywę uczciwości i lojalności wobec przeciwnika,
- c) dyrektywę nieprzyjmowania żadnych ubocznych korzyści,
- d) dyrektywę dążenia do prawdy,
- e) dyrektywę niewyrządzania dolegliwości ponad konieczną i prawnie uzasadnioną potrzebę,
- f) dyrektywę poszanowania godności człowieka i praw jednostki,
- g) dyrektywę zachowania kompetencji⁵⁰.

Jak twierdzi T. Hanausek nie są to wszystkie dyrektywy, albowiem prawie każda czynność kryminalistyczna jest obwarowana pewnymi, specyficznymi i tylko do niej odnoszącymi się postulatami. Ich omówienie jest możliwe jedynie przy rozważaniach dotyczących danej czynności⁵¹. Wyczerpujące omawianie tych dyrektyw miałyoby się z celem.

49. Por. T. Hanausek, *Kryminalistyka, zarys wykładu...*, s. 36.

50. Tamże, s. 37.

51. Tamże, s. 37.

Etyki poszczególnych zawodów można nazwać mianem etyk szczegółowych. We współczesnych czasach etyki szczegółowe przeżywają renesans. Wynika to stąd, że poszczególne zawody, jak w żadnym dotychczasowym okresie, są bardzo narażone na nadużycia. Idea osobistego bogacenia się ma dla człowieka wielką siłę przyciągania.

Wydaje się, iż większą wagę powinno się przywiązywać do doboru kadr do pracy w policji, sądach i prokuraturach, aby kandydaci reprezentowali nie tylko wysoki poziom profesjonalny, ale także etyczny. Te dwa kryteria, traktowane *ex aequo*, stanowią istotny czynnik efektywności działań⁵². Wszelkie gwarancje oraz prawa i wolności obywatelskie nie mogą bowiem wyczerpać problematyki etycznej w działaniach policji, sądów i prokuratur. Kształtują one jedynie prawne przeszkody w nadużyciu władzy.

Za bardzo pozytywny objaw należy uznać to, że organizacje międzynarodowe przywiązują dużą uwagę do kreowania zasad etyki zawodowej w różnych dziedzinach działalności społecznej. Dotyczy to zwłaszcza takich dziedzin działalności, które z natury rzeczy pozostają w bezpośrednim styku z podstawowymi prawami i wolnościami człowieka, jak np. ściganie karne i wymiar sprawiedliwości (policja, prokuratura, sądy, więziennictwo).

Warto przytoczyć Deklarację o Policji Zromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z 1979 r., która stanowi, że „Funkcjonariusz policji powinien charakteryzować się uczciwością, bezstronnością i godnością, w szczególności powinien wystrzegać się wszelkiej korupcji i surowo zwalczać to zjawisko”⁵³.

Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej zwróciła w 1990 r. również uwagę na konieczność respektowania praw człowieka w działaniach policji. Podkreślono m.in., iż komputeryzacja archiwów kryminalistycznych musi zabezpieczać

52. Por. B. Hołyst, *Kryminalistyka...*, s. 49.

53. Tamże, s. 49

prawa jednostki do ochrony nienaruszalnych obszarów jej prywatnego życia.

2.1.1. Policje niektórych państw posiadają kodeksy zawodowe policji, które ich obowiązują przy wykonywaniu czynności służbowych, a zwłaszcza z zakresu taktyki kryminalistycznej. Policją, która może być tutaj przykładem, jest policja francuska. Dekretem Nr 86-592 z dnia 18 marca 1988 r. został wprowadzony w życie kodeks etyki zawodowej Policji. Kodeks ten warto w całości przytoczyć. Szkoda, że dotychczas kodeksu etyki zawodowej nie zdołano wprowadzić w działalności polskiej Policji. Wydaje się, że kodeks taki odegrałby tutaj bardzo pozytywną rolę.

KODEKS ETYKI ZAWODOWEJ POLICJI

**Dekret Nr 86 - 592 z dn. 18 marca 1988 r. dotyczący etyki zawodowej
policji narodowej**

Premier,

W oparciu na raport Ministra Spraw Wewnętrznych i Decentralizacji,

Zgodnie z: prawem nr 66 - 492 z dnia 9 lipca 1966 r. odnoszącym się do organizacji policji narodowej;

prawem nr 83 - 634 z dnia 13 lipca 1983 r. dotyczącym praw i obowiązków funkcjonariuszy;

prawem nr 85 - 835 z 7 sierpnia 1985 r. odnoszącym się do modernizacji policji narodowej;

w porozumieniu z Radą Państwa (sekcja spraw wewnętrznych).

Zarządzam:

ROZDZIAŁ WSTĘPNY

- Art. 1. Policja narodowa czuwa nad całością terenu, gwarancją wolności i obroną instytucji Republiki, nad utrzymaniem pokoju i porządku publicznego; nad ochroną osób i dóbr.
- Art. 2. Policja narodowa rozciąga swoje czynności na poszanowanie Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela, Konstytucji, Konwencji Narodowych i praw.
- Art. 3. Policja narodowa jest dostępna dla każdego obywatela francuskiego spełniającego warunki określone prawem i ustaleniami.
- Art. 4. Policja narodowa jest zorganizowana hierarchicznie. Z zastrzeżeniem przepisów ustanowionych w kodeksie postępowania karnego - w tym co dotyczy działań policji sądowej, pozostaje ona pod rozkazami ministra spraw wewnętrznych.
- Art. 5. Obecny Kodeks Etyki Zawodowej Policji stosuje się do funkcjonariuszy policji narodowej i osób powołanych do uczestniczenia w działaniach.
- Art. 6. Każde niewypełnienie obowiązków określonych obecnym Kodeksem naraża sprawcę na sankcję dyscyplinarną, kary przewidziane prawem karnym.

ROZDZIAŁ I

Obowiązki ogólne funkcjonariuszy policji narodowej

- Art. 7. Funkcjonariusz policji narodowej jest lojalny wobec instytucji republikańskich. Jest on prawy i bezstronny. W żadnym wypadku nie wyzbywa się swojej godności. Włączony w służbę publiczną, funkcjonariusz policji odnosi się do obywateli w sposób przykładny. Ma absolutny szacunek względem osób, bez względu na ich narodowość czy pochodzenie warunki socjalne czy ich przekonania polityczne, religijne czy filozoficzne.

- Art. 8. Funkcjonariusz policji narodowej jest obowiązany, nawet jak nie jest na służbie, interweniować z własnej inicjatywy, aby nieść pomoc każdej osobie będącej w niebezpieczeństwie, zapobiec lub wstrzymać akt zakłócający porządek publiczny i ochraniać jednostkę i kolektyw przed zagrożeniem w stosunku do osób i mienia.
- Art. 9. Gdy jest upoważniony prawnie do użycia przemocy, a w szczególności przy posługiwaniu się bronią, funkcjonariusz policji może ją użyć w ostatecznej konieczności, zgodnie celem, jaki ma osiągnąć.
- Art. 10. Każda zatrzymana osoba jest oddana pod odpowiedzialność i ochronę, nie może doznać ze strony funkcjonariuszy policji czy osób trzecich żadnego gwałtu, ani traktowania nieludzkiego lub szkody. Funkcjonariusz policji, który byłby świadkiem działania zakazanego przepisami angażuje swoją odpowiedzialność dyscyplinarną, jeśli nic nie przedsięwzięje by temu się przeciwstawić i nie zawiadomi kompetentne władze. Funkcjonariusz policji strzegąc osoby, której stan wymaga odpowiedniej troski powinien wezwać personel medyczny i w odpowiednim czasie zastosować środki, by chronić życie i zdrowie tej osoby.
- Art. 11. Funkcjonariusze policji mogą wypowiadać się swobodnie w granicach obowiązującej dyskrekcji i tajemnicy zawodowej.
- Art. 12. Minister Spraw Wewnętrznych broni funkcjonariuszy policji narodowej przeciwko pogroźkom, gwałtom, bójkom, obelgom, oszczerstwom, zniewagom, których są ofiarami w czasie wykonywania służby lub z racji ich funkcji.

ROZDZIAŁ II

Prawa i obowiązki odnośnie funkcjonariuszy policji i władz publicznych dowództwa

- Art. 13. Urząd mający władzę hierarchiczną spełnia funkcję dowódczą. Z tego tytułu podejmuje decyzje do wykonania. Wyraża się to w rozkazach, które powinny być precyzyjne zaopatrzone koniecznymi wyjaśnieniami celem dobrego wykonania.
- Art. 14. Urząd dowódczy jest odpowiedzialny za rozkazy, które wydaje, za ich wykonanie i ich skutki.
Gdy władza poleca jednemu ze swoich poddanych przystąpić do działań, bierze za to całkowitą odpowiedzialność i rozciąga ją na wszystkie czynności, które podwładny wypełnia regularnie w ramach swoich funkcji i otrzymanych poleceń.
Funkcjonariusz policji musi wypełniać lojalnie rozkazy wydane przez władzę dowódczą, jest odpowiedzialny za ich wypełnienie albo konsekwencje ich nie wykonania.
- Art. 15. Władza dowódcza przekazuje swoje zarządzenia drogą hierarchiczną. Jeżeli pilność sprawy nie pozwala na drogę służbową, szczeble pośrednie informowane bezzwłocznie.
- Art. 16. Poza przypadkiem kontroli prokuratorskiej, żaden rozkaz nie może być wyda funkcjonariuszowi policji, który nie jest adekwatny do autorytetu rozkazodawcy, chyba stanowi ogólnie przyjęte zasady dyscypliny.
- Art. 17. Podwładny obowiązany jest do stosowania się do wytycznych dowództwa, z wyjątkiem wypadku, gdy rozkaz okaże się niezgodny z prawem i poważnie godzi w interes publiczny. Jeśli podwładny znajdzie się w obliczu takiego rozkazu, ma on obowiązek powiadomić swoich zarzutach władzę, która go wydała, wskazując bezzwłocznie na sprzeczne z prawem elementy rozkazu.

Jeżeli rozkaz jest podtrzymywany i jeśli mimo wyjaśnień, które w tej materii zostały dostarczone, podwładny trwa przy swoim twierdzeniu, odwołuje się do wyższego szczebla autorytetu, do którego ma możliwość dotrzeć. Powinien być sporządzony akt jego sprzeciwu. Każda odmowa wykonania rozkazu odnośnie warunków podanych wyżej, powoduje odpowiedzialność zainteresowanego.

- Art. 19. Każdy funkcjonariusz policji ma obowiązek zdawać dowództwu sprawozdania z wykonania poleceń, które otrzymał albo przedstawić racje, które w danym wypadku spowodowały nie wykonanie rozkazu.

ROZDZIAŁ III

Kontrola policji

- Art. 19. Poza kontrolą prokuratorską, która rozciąga się na tych, którzy sporządzają akta policji sądowej, personel policji narodowej i władze administracyjne, które nimi rządzą, podlegają kontroli hierarchicznej i kontroli inspekcji generalnej administracji. Generalna inspekcja administracji działa własnym personelem policji narodowej, który ma równoznaczne uprawnienia do kontroli w inspekcji generalnej policji narodowej.
- Art. 20. Minister Spraw Wewnętrznych jest obarczony wykonawstwem niniejszego dekretu, będzie opublikowany w „Dzienniku Oficjalnym” Republiki Francuskiej.

Paryż, dn.18 marca 1986 r.

Za Premiera

LAURENT FABIUS

Minister Spraw Wewnętrznych

PIERRE JOXE

2.1.2. Problemy etyczne w działaniach organów wymuszających poszanowanie prawa zajmuje wiele miejsca w różnych publikacjach, gdyż najczęściej w działaniach tych organów dochodzi do nadużyć i naruszania norm etyczno-moralnych. Najbardziej narażona jest tutaj policja. Z punktu widzenia ogólnych norm etycznych trudne są do zaakceptowania działania operacyjne. Dotyczy to zwłaszcza funkcjonowania takich instytucji w ramach tej działalności jak: wykorzystywanie tajnych współpracowników, stosowanie środków techniki operacyjnej, wykorzystywanie niejawnego zakupu kontrolowanego, niejawnego przekupstwa, czy też niejawnie nadzorowanego przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa. Wiele w działaniu tych instytucji jest elementów prowokacji i podstępu. Należy jednakże wziąć pod uwagę to, że zwalczanie przestępczości jest bardzo trudną i złożoną działalnością. Niepowodzenia na tym odcinku przynoszą wielkie straty społeczeństwu. Przestępcy przy dokonywaniu czynów przestępnych nie liczą się ze środkami, które prowadzą do celu. Godzą w najwyższe dobra społeczne i pogwałcają normy prawne i etyczne. Do efektywnej walki z przestępczością poszczególne państwa muszą wyposażać policję w różne instrumenty prawne zapewniające skuteczność działania. Pewnym zespołem takich instrumentów są właśnie wspomniane instytucje działań operacyjnych policji, które jak wykazuje doświadczenie ścigania karnego są bardzo skuteczne, zwłaszcza ze zorganizowaną przestępczością wymienione instytucje działań operacyjnych policji. Tak więc, wobec pewnych wątpliwości etycznych, względy pragmatyczne przemawiające w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości. Wobec pewnych wątpliwości etycznych, względy pragmatyczne przemawiają jednoznacznie za koniecznością stosowania w zwalczaniu współczesnej przestępczości sprawdzonych i skutecznych instrumentów działań operacyjnych. Warto przytoczyć w tym miejscu pogląd A. Murzynowskiego, który stwierdza, że „sąd powinien korzystać z art. 344 § 1 k.p.k. wtedy, gdy na rozprawie zostały ujawnione okoliczności, które wskazują na potrzebę poszukiwania świadków w drodze

czynności operacyjnych, gdy sądowi nieznane są dane dotyczące ich tożsamości. Podobnie się będzie przedstawiała sprawa uzyskiwania dowodów rzeczowych, których miejsce nie zostało ujawnione na rozprawie”⁵⁴. Autor ten w sposób pragmatyczny wiąże działania operacyjne z przebiegiem postępowania karnego. Natomiast E. Locard uważa działania operacyjne za najwyższą sztukę policjanta, bardzo efektywną w zwalczaniu przestępczości⁵⁵.

Nie oznacza to oczywiście, że działania te są całkowicie pozbawione etyki. Ich stosowanie ma pewne granice, które wyznaczają normy prawne i etyczne. Przekraczanie tych granic prowadzi do nadużyć prawa. Działania prowadzące do naruszania norm prawnych i etycznych mogą mieć bardzo różne źródła. Jak zauważa B. Hołyst nadużywanie władzy publicznej może wynikać z odmowy działania przez funkcjonariusza publicznego (zaniechanie) lub umyślnego naruszania prawa (działanie). Prawo może nie być stosowane, bo sprawca jest chroniony bądź nie został ustalony. Niestosowanie prawa wynika z niedostateczności systemu prawnego (niestosowanie prawa *de facto*) bądź okoliczności, że ten, kto jest odpowiedzialny za ściganie przestępstwa decyduje o nieściganie sprawcy (niestosowanie prawa *de iure*), jako że uległ politycznemu lub innemu naciskowi lub po prostu został przekupiony⁵⁶.

Światowe wysiłki
na rzecz etyki
stosowania prawa

2.1.3. Od najdawniejszych czasów poważnym problemem naruszającym godność ludzką było stosowanie tortur oraz kar cielesnych. Było to niezwykle nieludzkie i poniżające traktowanie osób, którym przypisano czyn przestępczy. Problemem zajęło się Zgromadzenie Ogólne ONZ. Zgromadzenie to decyzją z 21września 1979 r. sprawę stosowania tortur i innych

54. Por. A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1976, s. 240.

55. Por. E. Locard, *Dochodzenie przestępstw...*, s. 4.

56. B. Hołyst, *Kryminalistyka...*, s. 51.

okrucieństw, niehumanitarnego bądź poniżającego traktowania bądź karania (torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment) przekazało Trzeciemu Komitetowi do rozpatrzenia i przygotowania projektu odpowiednich rezolucji. Komitet ten po dokładnym zbadaniu problemu przygotował zestaw rezolucji. Jedną z nich zawiera załącznik (aneks) mający formę kodeksu. Kodeks ten składa się z ośmiu artykułów z komendatrzem. Rezolucja poprzedzająca tekst kodeksu, zawiera w zakończeniu postulat, aby kodeks ten został przekazany do wiadomości rządów poszczególnych państw, z jednoczesnym zaleceniem (with the recommendation) wprowadzenia jego zasad do ustaw i do praktyki działania określonych organów wymuszających przestrzeganie prawa⁵⁷.

2.1.4. Przytoczenie tekstu tego kodeksu jest zasadne, gdyż ukazuje on światowe wysiłki na rzecz poprawności działania organów stosujących prawo. Kodeks ten określa granice etyczno-moralne stosowania prawa.

Kodeks
postępowania dla
osób odpowiedzial-
nych za stosowanie
prawa

57. Toruń, s. 55; Code of Conduct for Law Enforcement Officials, Wyd. United Nations General Assembly, Distr. General A/34/783, 7 December 1979.

**Kodeks postępowania dla osób odpowiedzialnych
za stosowanie prawa (zarządzeń)**

Artykuł 1

Odpowiedzialni za zastosowanie zarządzeń (stosowanie prawa) powinni wywiązać się zawsze z obowiązku, który narzuca im prawo, służąc zbiorowości i ochraniając wszystkie osoby przed czynami nielegalnymi, zgodnie z wysokim stopniem odpowiedzialności, jakiej wymaga ich zawód.

Komentarz

- a) wyrażenie "odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń" obejmuje wszystkich przedstawicieli prawa którzy byliby wyznaczeni lub wybrani, którzy korzystaliby z pełnomocnictwa policyjnego (którzy sprawowaliby władzę policyjną, a w szczególności, władzę aresztowania lub zatrzymania.
- b) W krajach, gdzie pełnomocnictwa (prawa) policyjne są wykonywane przez władze wojskowe w mundurze lub w cywilu lub przez państwowe siły bezpieczeństwa, definicja odpowiedzialnych za stosowanie prawa rozciąga się również na funkcjonariuszy tych służb.
- c) Służba (na rzecz) zbiorowości (korporacji) wyznacza zwłaszcza pomoc udzielaną członkom zbiorowości, którzy w sytuacjach nagłych o charakterze osobistym, ekonomicznym, społecznym lub innym potrzebują natychmiastowej pomocy.
- d) Niniejsza dyspozycja godzi nie tylko we wszystkie czyny gwałtu i sprzeniewierzenia oraz w inne czyny szkodliwe, ale również w ogół czynów zakazanych przez ustawodawstwo karne. Jest ona również odpowiednia (właściwa) dla czynów popełnionych przez osoby, niedopuszczające możliwości podlegania odpowiedzialności karnej (przyjmowania na siebie odpowiedzialności karnej).

Artykuł 2

W wykonywaniu swojego obowiązku, osoby odpowiedzialne za stosowanie zarządzeń powinny respektować (szanować) i chronić godność ludzką oraz bronić i chronić podstawowe prawa każdej osoby.

Komentarz

- a) Podstawowe prawa, o których mowa są określone i chronione przez prawo krajowe (wewnętrzne) i prawo międzynarodowe. Właściwe dokumenty międzynarodowe zawierają zwłaszcza: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Deklaracja o ochronie wszystkich osób przed torturą i innymi karami lub traktowaniami okrutnymi, niehumanitarnymi lub poniżającymi, Deklaracja Narodów Zjednoczonych o Eliminacji Wszystkich Form Dyskryminacji Rasowej, Międzynarodowa Konwencja o Eliminacji i zwalczaniu zbrodni apartheidu, Konwencja w sprawie zapobiegania i zwalczania zbrodni ludobójstwa, Ogół reguł minimalnych dotyczących traktowania więźniów, Konwencja wiedeńska w sprawie stosunków konsularnych.
- b) W komentarzach narodowych (krajowych, państwowych) dotyczących tej dyspozycji uzgodniono, żeby zostały zidentyfikowane (określone) przepisy regionalne lub narodowe, które określiłyby i chroniły te prawa.

Artykuł 3

Odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń mogą uciekać się do siły (przemocy) tylko wtedy, kiedy jest to ściśle konieczne i w stopniu wymaganym przez stosowanie (wykonywanie) swoich funkcji.

Komentarz

- a) Ta dyspozycja podkreśla, że odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń powinni tylko wyjątkowo uciekać się do

przemocy; chociaż ten przepis zawiera (implikuje), że odpowiedzialni za stosowanie prawa (zarządzeń) mogą być upoważnieni do odwoływania się do przemocy tam, gdzie to jest słusznie uważane za konieczne zważywszy okoliczności, aby przeszkodzić zbrodni (przestępstwu) lub by zatrzymać albo pomóc w zatrzymaniu, zgodnie z prawem, przestępców lub podejrzanych, nie może być odwołania się do przemocy poza tę granicę.

- b) Prawo państwowe ogranicza (ogólnie) odwoływanie się do przemocy (siły) przez odpowiedzialnych za stosowanie prawa, zgodnie z zasadą proporcjonalności. Jest zrozumiałe (rozumie się), że interpretacja niniejszej dyspozycji powinna uwzględnić te państwowe zasady proporcjonalności. Niniejsza dyspozycja nie powinna w żadnym razie być interpretowana jako zezwalająca na użycie siły poza proporcją, dążąc do celu prawnie uzasadnionego.
- c) Użycie broni palnej jest uważane za środek ostateczny. Wszystko powinno zostać przedsięwzięte, by wykluczyć użycie broni palnej, zwłaszcza przeciwko dzieciom. Nie należy odwoływać się do broni palnej, chyba że wtedy kiedy domniemany przestępca stawia opór zbrojny lub w inny sposób zagraża życiu innej osoby i kiedy środki mniej radykalne nie wystarczają, by opanować lub ująć przypuszczalnego przestępcę. Za każdym razem, kiedy broń palna została użyta, przypadek powinien zostać szybko zgłoszony kompetentnym władzom.

Artykuł 4

Informacje o charakterze poufnym, które są w posiadaniu odpowiedzialnych za zastosowanie zarządzeń (prawa) powinny być trzymane w tajemnicy, chyba że wykonywanie ich funkcji lub potrzeby policji wymagają czegoś absolutnie przeciwnego.

Komentarz

W imieniu swoich funkcji, odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń zbierają informacje, które mogą mieć związek z życiem prywatnym innych osób lub dopuszczać możliwość szkodenia interesom, a w szczególności reputacji tych osób. Należy dołożyć jak największych starań, by zabezpieczyć i wykorzystać te informacje, które powinny być rozpowszechniane tylko dla potrzeb służbowych i w interesie sprawiedliwości.

Wszelkie rozpowszechnianie dokonywane w innych celach jest całkowicie nieprawne.

Artykuł 5

Żadna osoba odpowiedzialna za stosowanie zarządzeń (prawa) nie może wymierzyć, wywołać lub tolerować aktu tortury, jakiegokolwiek innej kary lub traktowania okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego, ani nie może powołać się na rozkaz swoich przełożonych lub wyjątkowych okoliczności takich jak stan wojenny lub groźba wojny, zagrożenie bezpieczeństwa państwowego, brak wewnętrznej stabilizacji politycznej lub każdy inny stan wyjątkowy, aby usprawiedliwić torturę, inne kary lub traktowania okrutne, niehumanitarne lub poniżające.

Komentarz

- a) Ten rozkaz wypływa z Deklaracji o ochronie wszystkich osób przed torturą i innymi karami lub traktowaniami okrutnymi, niehumanitarnymi lub poniżającymi, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne a w słowach której ten czyn stanowi "obrazę godności ludzkiej i powinien być potępiony jako nieuznanie celów Karty Narodów Zjednoczonych i jako pogwałcenie praw człowieka i podstawowych wolności ogłoszonych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. (1) artykuł 2 Deklaracji, rezolucja 3652 (***) Zgromadzenia Ogólnego.

- b) W wyżej wspomnianej Deklaracji tortura jest określona jak następuje:
termin "tortura" oznacza wszelki czyn, w wyniku którego ból, ostre cierpienia fizyczne lub umysłowe są umyślnie wymierzone osobie przez funkcjonariuszy lub za ich namową, w celu mianowicie uzyskania od niej lub od osoby trzeciej informacji lub zeznania, aby ją ukarać za czyn, który popełniła lub zastraszyć ją albo zastraszyć inne osoby. Ten termin nie rozciąga się na ból lub cierpienia, wynikające jedynie z sankcji prawnych, będące nierozłącznie związane z tymi sankcjami lub .wywołane przez nie. W wymiarze zgodnym z Zespołem Reguł Minimalnych dotyczących traktowania więźniów (2).
- c) Wyrażenie "kara lub traktowanie okrutne, niehumanitarne lub poniżające" nie zostało określone przez Zgromadzenie Ogólne, ale powinno być interpretowane w taki sposób, by zabezpieczyć ochronę możliwie jak najrozszerzoną przed wszelkimi nadużyciami, które miałyby charakter fizyczny lub umysłowy.

Artykuł 6

Odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń powinni czuwać nad tym, aby zdrowie osób, których strzegą, było w pełni chronione, i w szczególności, podjąć natychmiast środki, aby opieka lekarska została im udzielona za każdym razem, kiedy to jest oczywiste (wskazane).

Komentarz

- a) "Opieka lekarska", wyrażenie które określa służby składające się z personelu medycznego, łącznie z zatwierdzonymi lekarzami i personelem para medycznym powinny być zabezpieczone, kiedy są potrzebne lub żądane.
- b) Chociaż personel medyczny jest w zasadzie związany ze służbą stosowania prawa, odpowiedzialni za stosowanie prawa powinni zgodzić się z tym personelem, kie-

dy ten zaleci, by osoba oddana (będąca pod ich strażą) pod ich opiekę otrzymała właściwe leczenie zalecone przez personel medyczny, niezależnie od służb stosujących zarządzenia lub w konsultacji z podobnym personelem medycznym.

- c) Jest oczywiste, że odpowiedzialni za stosowanie prawa (zarządzeń) powinni zapewnić również opiekę lekarską ofiarom pogwałceń prawa lub wypadków z nich wynikających.

Artykuł 7

Odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń nie powinni popełnić żadnego aktu korupcji. Powinni także przeciwstawić się mocno wszelkim aktom (czynom) tego rodzaju i zwalczać je.

Komentarz

- a) Wszelki akt korupcji, jak również wszelkie inne nadużycie władzy jest sprzeczne z funkcjami odpowiedzialnego za stosowanie prawa (zarządzeń). Prawo powinno być w pełni stosowane wobec każdego odpowiedzialnego za stosowanie zarządzeń, który popełnia akt korupcji, zważywszy że rządy nie umiałyby oczekiwać stosowania prawa wobec swoich obywateli, jeśli oni nie mogą lub nie chcą stosować go wobec swoich własnych funkcjonariuszy i wewnątrz swoich własnych służb.
- b) Choćby definicja korupcji powinna być resortu prawa wewnętrznego, powinno się ją rozumieć jako obejmującą wszelki akt działania lub zaniechania, dokonany przez odpowiedzialnego w czasie wykonywania lub z okazji swych funkcji w zamian za dary, obietnice lub korzyści, żądane albo przyjmowane, albo fakt otrzymywania ich nieprawnie.
- c) wyrażenie "akt korupcji" wzmiankowane wyżej obejmuje próbę korupcji.

Artykuł 8

Odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń powinni szanować prawo i niniejszy kodeks. Tak samo powinno przeszkadzać wszelkim pogwałceniom prawa lub niniejszego kodeksu i usilnie przeciwstawiać się temu *najlepiej jak potrafi* zgodnie z ich kwalifikacjami (zdolnościami do czynności prawnych).

Odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń, którzy mają powody, by myśleć, że pogwałcenie niniejszego kodeksu miało miejsce lub zaraz dokona się (dokonało się) zgłaszają przypadek swoim zwierzchnikom lub w razie potrzeby innym władzom lub kompetentnym instancjom kontrolnym lub odwoławczym

Komentarz

- a) Niniejszy kodeks powinien być przestrzegany za każdym razem, gdy został włączony do ustawodawstwa lub do praktyki państwowej. Jeśli ustawodawstwo lub praktyka zawierają dyspozycje ściślejsze (dokładniejsze) od dyspozycji niniejszego kodeksu, to te dokładniejsze dyspozycje będą przestrzegane.
- b) Artykuł 8 zmierza do utrzymania równowagi między dyscypliną potrzebną wewnątrz służby, od której zależy w dużej mierze bezpieczeństwo publiczne z jednej strony i potrzebą podjęcia kroków w przypadku pogwałcenia podstawowych praw jednostki ludzkiej z drugiej strony. Odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń powinni zgłaszać pogwałcenia drogą służbową i tylko wtedy podejmować inne kroki jeśli nie ma innych odwołań lub jeśli odwołania są niewystarczające.
Jest oczywiste, że odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń nie podlegają sankcjom administracyjnym lub innym za zgłoszenie (faktu), że miało miejsce pogwałcenie niniejszego kodeksu lub że zaraz to się stanie.
- c) Wyrażenie "władza lub kompetentne instancje kontrolne lub odwoławcze" oznacza wszelką władzę lub wszelką instancję utworzoną zgodnie z ustawodawstwem państwowym, którą ona zwolniłaby od służby odpowiedzial-

nej za zastosowanie prawa lub byłaby od niej niezależna i obdarzona władzą statutową, zwyczajową lub inną, w celu rozpoznania skargi (zażalenia) i przesłanki odnośnie pogwałcenia reguł zamierzonych w niniejszym kodeksie.

- d) W pewnych krajach, masowe środki przekazu mogą być uważane za wykonujące funkcje kontrolne, analogiczne do tych, które są opisane w akapicie c) komentarza. Odpowiedzialni za stosowanie zarządzeń mogą wtedy być upoważnieni do powiadamiania opinii publicznej o gwałtach tego rodzaju, za pośrednictwem masowych środków przekazu, w ostatnim odwołaniu i zgodnie z zarządzeniami i zwyczajami ich własnego kraju oraz dyspozycjami artykułu 4 niniejszego kodeksu.
- e) Odpowiedzialni za stosowanie prawa, którzy stosują się do dyspozycji niniejszego kodeksu zasługują na szacunek, aktywne poparcie moralne i współdziałanie (pomoc) zbiorowości, w której pełnią swoje funkcje, jak również służby, do której przynależą i swoich kolegów.

Należy zauważyć, że zasady prawnych i etycznych granic stosowania prawa wyrażone w przytoczonym Kodeksie Organizacji Narodów Zjednoczonych, znalazły swe odbicie w Konstytucji RP z 1997 r. W art. 30 Konstytucja stanowi, że Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. W art. 40 zaś ustala, że Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych. To rzadki przypadek, gdy Konstytucja stanowi o jakimś problemie. Świadczy to o tym, że światowe osiągnięcia

w zakresie poszanowania godności człowieka znajdują pełne zastosowanie w Rzeczypospolitej Polskiej. Są to fundamentalne zasady, które muszą być przestrzegane przede wszystkim w procesie karnym i w taktyce kryminalistycznej.

2.2. Praworządność ma szczególne znaczenie w sferze taktyki kryminalistycznej. Zgodnie z tą zasadą wszelkie czynności taktyczno-kryminalistyczne powinny być podejmowane w ramach prawa i na podstawie prawa. Taktyka kryminalistyczna pozostaje w bezpośrednim styku z bardzo wrażliwą tkanką społeczną jaką stanowią prawa i wolności obywatelskie. Konieczne jest więc jak najbardziej ścisłe przestrzeganie przepisów stanowiących podstawę prawną do podejmowania danych czynności kryminalistycznych, a szczególnie przepisów prawa karnego procesowego. Istotą zasady praworządności jest nakaz, aby działalność taktyczno-kryminalistyczna prowadzona była zgodnie z prawem i aby przepisy prawne regulujące tę działalność były ściśle przestrzegane przez wszystkich uczestników tej działalności. Ścisłe przestrzeganie przepisów obowiązujących jest podstawowym elementem zasady praworządności. Praworządność w taktyce kryminalistycznej ma zapewnić jednolitość postępowania i wyłączyć dowolność, prowadzącą w skutkach do wadliwości wykonywanych czynności, a tym samym do naruszania określonych praw uczestników postępowania karnego.

Do naruszenia zasady praworządności w działaniach taktyki kryminalistycznej może dojść poprzez naruszanie przepisów prawnych, tj. wbrew tym przepisom wykonywać pewne czynności. Przykładowo, zamiast przesłuchania świadka zdarzenia przestępczego, z zachowaniem ustalonych reguł postępowania, policjant lub prokurator poleca danej osobie aby napisała na tę okoliczność notatkę. Postępowanie takie narusza przepisy rozdziału 20 k.p.k., a notatka tak sporządzona nie może być traktowana jako dowód w postępowaniu karnym. Jest to przykład bezpodstawnego odstąpienia od czynności procesowej. Do naruszenia zasady praworządności może również dojść poprzez stosowanie prawnie zakazanych środków

przez wykonujących dane czynności, np. bicie świadka lub podejrzanego podczas przesłuchania.

Do naruszenia zasady praworządności może również dojść w zakresie pracy operacyjnej. Podejmowanie różnych czynności nie przewidzianych w przepisach prawnych regulujących tę działalność lub też stosowanie pewnych środków pracy operacyjnej nie w celach związanych ze zwalczaniem przestępczości, lecz innych np. prywatnych celach jest naruszeniem praworządności. Zgodnie z zasadą praworządności policjanci prowadzący prace operacyjne powinni przestrzegać nie tylko uregulowań prawnych dotyczących tych właśnie działań, lecz także norm prawnych obowiązujących w innych dziedzinach prawa. Realizowanie wszelkiego rodzaju działań operacyjnych powinno być prawnie określone. Zasada ta zabrania samowolnych poczynąń w działalności operacyjnej. Inaczej mówiąc, policjanci prowadzący pracę operacyjną mogą ją wykonywać tylko w zakresie wyznaczonym przez odpowiednie przepisy prawne, w celu zwalczania przestępczości oraz za pomocą sił i środków przewidzianych w tych przepisach. Wszelkie planowane i realizowane przedsięwzięcia operacyjne nie mogą powodować, umożliwiać lub ułatwiać przestępstwa.

2.3. Zasada humanizmu, która nakazuje organom wykonującym czynności kryminalistyczne aby szanowały godność osobistą człowieka, bez względu na to, czy w danej konkretnej sytuacji ma się do czynienia z pokrzywdzonym czy też podejrzanym. Najczęściej godność człowieka jest naruszana gdy organy te wykonują czynności wobec podejrzanego. Zasada ta zwraca uwagę na to aby najpierw postrzegać człowieka, a dopiero później jego rolę w procesie karnym. O zasadzie tej traktuje art. 30 Konstytucji RP z 1997 r., który stanowi, że godność człowieka jest przyrodzona, niezbywalna i nienaruszalna. Jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. W działaniach taktyczno-kryminalistycznych, w których nierzadko ograniczone są prawa człowieka przestrzeganie tej zasady jest bardzo ważne. Chodzi o to, aby bez po-

**Zasada
humanizmu**

trzeby nie nadwyreżano tych praw i jak najmniej wyrządzano przykrości danemu człowiekowi. Każda czynność wobec osoby podejrzanej, zwłaszcza takiej, która później okaże się zupełnie niewinna, jest poważną dolegliwością i naruszeniem jej praw oraz godności.

Jak zauważa T. Hanausek zasada humanizmu jest bardzo ściśle związana z zasadą humanitaryzmu, która nakazuje organom wykorzystującym w swych działaniach wiedzę kryminalistyczną, aby w tych działaniach oszczędzano człowiekowi zbędnych stresów, napięć i wszelkich dodatkowych dolegliwości. Każde postępowanie, a zwłaszcza postępowanie karne, skierowane przeciwko człowiekowi stanowi dla niego dolegliwość, rodzi stresy i napięcie nerwowe i wiele innych uciążliwych doznań. Zasada humanitaryzmu wymaga jednak, aby te dolegliwości, stresy i napięcia były przez organy wykorzystujące w procesie karnym wiedzę kryminalistyczną ograniczone do takiego niezbędnego minimum, które wynika z konieczności stosowania norm prawnych regulujących to postępowanie⁵⁸.

Zasada humanizmu nakazuje traktować człowieka jako najwyższą wartość moralną i źródło wszelkich innych wartości. W świetle tej zasady sprawy człowieka należy uważać za nadrzędne w stosunku do innych. Wszelkie czynności władz publicznych nakazuje czynić jak najbardziej ludzkimi.

Zasada
prawdy
materiałnej
w taktyce
kryminalistycznej

2.4. Podstawowym celem wszelkich działań kryminalistycznych jest dążenie do wyjaśnienia faktycznych okoliczności badanego zdarzenia noszącego znamiona przestępstwa. Ustalenie prawdy materialnej w postępowaniu karnym, o którego rzetelności przebiegu decyduje w poważnej mierze taktyka kryminalistyczna ma wyjątkowo duże znaczenie. Prawda materialna warunkuje bowiem zasadę praworządności w prawie karnym i prawidłowość funkcjonowania ścigania karnego i wymiaru sprawiedliwości. Oczywistym jest, że wymiar spra-

58. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka w zarysie, s. 38.

wiedliwości może właściwie spełniać swe prawne i społeczne zadania tylko wtedy, gdy represję karną stosuje się wobec rzeczywistych sprawców przestępstw i za rzeczywiście popełnione przez nich czyny⁵⁹. Z drugiej strony nic tak nie rozzuchowała jak bezkarność za przestępstwa. Już C. Beccaria zauważył, że jednym z najistotniejszych środków powstrzymujących od popełnienia przestępstw jest nie okrucieństwo kar, lecz ich nieuchronność⁶⁰. Stwierdzenie to znajduje wyraźne odbicie w podstawowych ideach postępowania karnego, które zmierzają do tego aby:

- sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności,
- podstawę wszelkich rozstrzygnięć stanowiły ustalenia faktyczne odpowiadające prawdzie,
- przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa osiągnięte zostały zadania postępowania karnego nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu ich oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego,
- uwzględnione zostały prawnie chronione interesy pokrzywdzonego,
- rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie.

Słusznie więc w procesie karnym przywiązuje się ogromną wagę do zasady prawdy materialnej, uznając ją za naczelną zasadę tego procesu. Zasada ta stała się również naczelną zasadą taktyki kryminalistycznej, jako że taktyka kryminalistyczna działając na rzecz procesu karnego, dąży do tego, aby poczynione ustalenia faktyczne przy zastosowaniu środków

59. Por. A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego...*, s. 109.

60. Por. C. Beccaria, *O przestępstwach i karach...*, s. 13.

kryminalistycznych odpowiadały prawdzie. Należy przyjąć, że pozostałe zasady taktyki kryminalistycznej, podobnie zresztą jak i procesu karnego znajdują się w pewnym sensie w pozycji podporządkowania do zasady prawdy materialnej. Zadaniem tych zasad jest stworzenie warunków, w których możliwe będzie poczynienie realnych ustaleń faktycznych⁶¹.

Warto w tym miejscu przytoczyć słowa wybitnego prawnika, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego Edmunda Krzymuskiego, który dokonując wykładu procesu karnego austriackiego, w ramach którego omawia wiele kwestii dotyczących taktyki kryminalistycznej, stwierdza, że najwyższą zasadą dla procesu karnego jest dążenie do wykrycia prawdy. W innym miejscu powiada, że ponieważ zadaniem procesu karnego jest urzeczywistniać w szczególnych przypadkach życia przepisy prawa karnego materialnego, a prawo to żąda, aby oskarżony poniósł karę tylko wtedy, gdy rzeczywiście dopuścił się zagrożonego nią przestępstwa, przeto proces karny o tyle tylko znajduje się w zgodzie ze swoim powołaniem, o ile dążyć będzie do wyśledzenia podstaw rzeczywistych winy oskarżonego, nie zadowalając się żadnym formalnie tylko za nią przemawiającym dowodem⁶².

Należy podkreślić, że przytoczone słowa prof. Krzymuskiego wyrażają istotę prawdy materialnej w procesie karnym oraz w sferze działań taktyki kryminalistycznej i chociaż zostały użyte w minionym wieku i na bazie innego modelu procesu karnego, zachowują nadal aktualność.

Taktyka kryminalistyczna podobnie jak i proces karny jest w poważnej mierze działalnością poznawczą ukierunkowaną na wykrycie i ustalenie czynu przestępczego i jego sprawcy. Najważniejszym celem tego układu poznawczego jest stwierdzenie prawdy materialnej dotyczącej czynu i jego sprawcy.

61. Por. St. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, PWN, Warszawa, 1985, s. 30.

62. Por. E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego austriackiego*, Nakład Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, Kraków 1891, s. 5.

Osiągnięcie prawdy materialnej o tej działalności, wymaga ustalenia w każdym osobnym wypadku, w toku całego postępowania okoliczności sprawy zgodnych z rzeczywistością. W taktyce kryminalistycznej zasada ta nakazuje stosowanie tylko takich metod, środków i sposobów działania, które najpełniej pozwoliłyby na uzyskanie ustaleń faktycznych zgodnych z prawdą. Zgodność wyników wszelkich działań z rzeczywistością stanowi zatem o istocie tej zasady, która nie dopuszcza, aby te ustalenia nie stanowiły wiernego odbicia tej rzeczywistości⁶³.

**Zasada
obiektywizmu
w taktyce
kryminalistycznej**

2.5. Zasada obiektywizmu odnosi się do bezstronnych oraz wolnych od uprzedzeń czynności kryminalistycznych. Chodzi o to, aby wszelkie czynności podejmowane w sferze taktyki kryminalistycznej były całkiem pozbawione jakiegokolwiek apriorycznego nastawienia lub nieuzasadnionej tolerancji w stosunku do uczestników postępowania. W realizacji czynności kryminalistycznych należy dążyć bezstronnie do wyczerpującego wyjaśnienia sprawy i podejmowania wszelkich decyzji w oparciu o sprawdzone i prawdziwe informacje. W stosunku do stron występujących w postępowaniu, przeprowadzający te czynności, powinni zachować zupełną bezstronność i nie wykazywać jakichkolwiek uprzedzeń lub niekonsekwencji.

**Zasada szybkości
działań w taktyce
kryminalistycznej**

2.6. Zasada szybkości działania nakazuje podejmowanie działań kryminalistycznych niezwłocznie po otrzymaniu informacji przez organy ścigania o danym zdarzeniu przestępczym. Czas jaki ucieka od zaistnienia przestępstwa do podjęcia działań przez policję, to prawda, która zanika. Wiele śladów i możliwości ustalenia źródeł dowodowych ulegnie zatarciu lub stanie się niemożliwym do ustalenia. W najbliższym czasie po zdarzeniu w pobliżu gromadzą się świadkowie danego zajścia, którzy mogą pomóc w ustaleniu faktycznego przebiegu zdarzenia i ujęciu sprawcy. Po pewnym czasie osoby te roz-

63. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka, zarys wykładu..., s. 39.

chodzą się i niekiedy dotarcie do nich jest poważnie utrudnione lub wręcz niemożliwe. Przybycie policji na miejsce zdarzenia powinno być natychmiastowe. Najcenniejsze są pierwsze chwile po popełnieniu przestępstwa. Z upływem czasu ulegają zatarciu ślady kryminalistyczne na miejscu zdarzenia. Substancje organiczne często ulegają szybkiemu rozkładowi gnilnemu i zniszczeniu. Świeżość spostrzeżeń u świadków zdarzenia pod wpływem różnych czynników ulega pewnym zniekształceniom i zapomnieniu. Czas działa więc na korzyść sprawcy, który zyskuje warunki do bezpiecznego oddalenia się od miejsca zdarzenia i zorganizowania obrony.

Ogólnie rzecz biorąc, przyczyny opóźnionego działania organów ścigania mogą mieć charakter obiektywny lub subiektywny. Charakter obiektywny mają takie opóźnienia, które powstają niezależnie od danego organu ścigania. Przykładem tego jest zbyt późne otrzymanie informacji o popełnieniu danego przestępstwa, w sytuacji, gdy organ ten nie miał praktycznej możliwości wcześniejszego ustalenia tego faktu. Charakter subiektywny mają takie opóźnienia, które są wynikiem nieprawidłowości działania danego organu ścigania.

Z przeprowadzonych badań w sprawach o zabójstwa wynika, że od otrzymania zawiadomienia o zdarzeniu przez policję, do podjęcia przez ten organ pierwszych czynności procesowych i kryminalistycznych na miejscu zabójstwa upłynęło:

- do 1 godz. w 136 przypadkach (39,5 %),
- pow. 1 godz. do 5 godz. w 187 przypadkach (54,4 %),
- pow. 5 godz. do 24 godz. w 19 przypadkach (5,5 %),
- pow. 24 godz. do 72 godz. w 2 przypadkach (0,6 %).

W świetle tych badań nie można uznać aby policja wykazała należyłą szybkość działania. Tylko w 39,5 % zawiadomień o zabójstwie działania podjęto natychmiast⁶⁴.

64. Por. St. Pikulski, Zabójstwo z zazdrości, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1991, s. 231.

2.7. Zasada dokładności działania w taktyce kryminalistycznej nakazuje aby wszelkie czynności tak w płaszczyźnie procesowej jak i operacyjnej były przeprowadzane skrupulatnie i szczegółowo. W niektórych wypadkach przestępstw sprawcy pozostawiają niewiele śladów, niekiedy są one niewidoczne gołym okiem (mikroślady), ich poszukiwanie wymaga bardzo drobiazgowego i szczegółowego badania miejsca zdarzenia. Zasada ta zapewnia wysoki stopień skuteczności zastosowania środków i metod współczesnej kryminalistyki. Jak twierdzi T. Hanausek, nie ma bowiem ludzi, którzy w mniejszym, czy większym stopniu nie popełnialiby błędów i dlatego nie można przyjąć istnienia tzw. przestępstwa doskonałego, które bynajmniej nie jest tym samym, co przestępstwo niewykryte. Przestępstwo doskonałe - byłoby bowiem takim, które z góry, przed jego dokonaniem byłoby zabezpieczone przed jakimkolwiek błędem, a takie aprioryczne zabezpieczenie nie leży w granicach ludzkich możliwości, gdyż nigdy nie potrafimy się w stu procentach skutecznie zabezpieczyć przed błędami. Kryminalistyka jest natomiast nastawiona na wychwycenie i zabezpieczenie skutków błędów sprawców przestępstw. Osiągnięcie tego jest zaś możliwe tylko dzięki niezwykle dokładnemu przeprowadzeniu badań, poszukiwań i innych działań kryminalistycznych⁶⁵. Przykładowo, dokładne przesłuchanie świadków, którzy widzieli sprawcę napadu rabunkowego pozwoli na uzyskanie tyle szczegółów o jego wyglądzie i ubiorze, że niewątpliwie doprowadzi to do ustalenia jego tożsamości. W toku czynności kryminalistycznych nie wolno zaniedbywać zbadania najdrobniejszych nawet śladów. Najbardziej przygotowani złoczyńcy do popełnienia przestępstwa bywają wykrywani dzięki śladom bardzo nieznacznym. Wykonujący czynności kryminalistyczne policjanci, prokuratorzy czy sędziowie powinni w każdym przypadku zachować wymóg skrupulatności i dokładności działań w granicach możliwych do osiągnięcia w danej sytuacji.

65. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka w zarysie..., s. 40.

2.8. Zasada tajności w działaniach taktyki kryminalistycznej odgrywa ważną rolę. Z jednej strony jest ona jedną z podstawowych przesłanek skuteczności działań kryminalistycznych zwłaszcza w sferze pracy operacyjnej, z drugiej zaś strony chroni ona prawa obywatelskie przed ich naruszaniem. Informacje uzyskane w toku działań operacyjnych nie mogą być wykorzystywane do innych celów niż ściganie karne. Ponadto szereg informacji o obywatelach znajdujących się w zbiorach i kartotekach Policji są objęte ochroną tajemnicy państwowej lub służbowej. Ujawnianie tych informacji może nastąpić tylko na podstawie decyzji ministra spraw wewnętrznych i administracji.

Materia tajemnicy państwowej i służbowej jest uregulowana ustawą z 14 grudnia 1982 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej⁶⁶. Przepisy tego aktu określają pojęcie tajemnicy państwowej i służbowej, regulują tryb ustalania wiadomości stanowiących tajemnicę państwową i służbową, ustalają sposób dopuszczania osób do tych wiadomości i cofanie wydanych w tym względzie upoważnień oraz określają zasady i sposób postępowania z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową, a także zasady nadzoru nad ochroną tej tajemnicy. Przepisy omawianej ustawy zobowiązują odpowiednio ministra spraw wewnętrznych i administracji oraz inne naczelne organy administracji państwowej do szczegółowego unormowania spraw związanych z obiegiem materiałów stanowiących tajemnicę, ich przewożeniem środkami komunikacji państwowej, przekazywaniem środkami łączności oraz łączności szyfrowej i kodowej, a także sposobem postępowania z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową za granicą.

Na podstawie art. 19 ust. 1 tej ustawy minister spraw wewnętrznych wydał zarządzenie nr 60/83 z dnia 29 czerwca 1983 r. w sprawie szczegółowych zasad i sposobu postępowania z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i

66. Dz.U. Nr 40, poz. 271.

służbową. Przepisy tego zarządzenia dopełniają ustawowo określone normy prawne w zakresie ochrony tajemnicy państwowej i służbowej.

Minister obrony narodowej w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych na podstawie art. 20 ust. 1 ustawy o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej wydał zarządzenie nr pf.7/MON z dnia 12 września 1983 r. w sprawie szczegółowych zasad i sposobu postępowania z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową o szczególnie ważnym znaczeniu dla obronności państwa i sił zbrojnych Polski. Przepisy tego zarządzenia zaostrzają rygor postępowania z dokumentami zawierającymi wiadomości wymagające szczególnej ochrony ze względu na obronność państwa.

Należy tu również przytoczyć przepisy ustawy z 6 kwietnia 1990 r. o Policji⁶⁷, które regulują udzielanie informacji dotyczących czynności operacyjnych: art. 20b stanowi, że udzielenie informacji o szczegółowych formach, zasadach i organizacji czynności operacyjno-rozpoznawczych, a także o prowadzonych czynnościach oraz o stosowanych środkach i metodach ich realizacji może nastąpić wyłącznie w przypadku, gdy istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego w związku z wykonywaniem tych czynności. W takim przypadku udzielenie informacji następuje w trybie określonym w art. 9 ust. 2 ustawy o urzędzie ministra spraw wewnętrznych i administracji.

- art. 21.1. „Udzielenie informacji o osobie, uzyskanych w czasie wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz w trybie, o którym mowa w art. 14 ust. 4, dozwolone jest wyłącznie na żądanie sądu lub prokuratora, a wykorzystanie tych informacji może nastąpić tylko w celu ścigania karnego”⁶⁸;

67. Dz.U. Nr 94, poz. 422 z późn. zm.

68. Art. 14 ust. 4 ustawy o Policji stanowi, że Policja może, w zakresie koniecznym do wykonywania jej ustawowych zadań, korzystać z informacji o osobie, uzyskanych przez Urząd Ochrony Państwa i Straż Graniczną w czasie wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych.

- art. 21.2. Zakaz określony w ust. 1 nie ma zastosowania, jeżeli ustawa nakłada obowiązek udzielenia takich informacji określonemu organowi albo obowiązek taki wynika z umów lub porozumień międzynarodowych, a także w przypadkach, gdy zatajenie takiej informacji prowadziłoby do zagrożenia życia lub zdrowia innych osób.

Na ujawnienie wiadomości stanowiącej tajemnicę państwową lub służbową z zakresu działania służb resortu spraw wewnętrznych i administracji, wyraża zgodę minister spraw wewnętrznych i administracji w trybie art. 9 ustawy z dnia 21 czerwca 1996 r. o urzędzie spraw wewnętrznych i administracji⁶⁹.

Zasada tajności polega na zachowaniu w tajemnicy zamierzeń, metod i środków działań operacyjnych oraz uzyskanych tą drogą wszelkich informacji, a także treści wykonanych czynności w toku postępowania przygotowawczego, oraz wszelkich planów i zamierzeń dotyczących czynności tego postępowania. Za naruszenie zasady tajności w sferze taktyki kryminalistycznej grozi odpowiedzialność karna jeśli dana wiadomość stanowiła tajemnicę państwową lub służbową (rozdz. XXXIV k.k.) lub jeśli dana wiadomość dotyczyła postępowania przygotowawczego to rodzi odpowiedzialność na podstawie art. 255 § 1 k.k.

Zasada organizacji walki w sferze taktyki kryminalistycznej

2.9. Zasada organizacji walki w taktyce kryminalistycznej zajmuje się planowaniem działań kryminalistycznych w przebiegach zwalczania przestępczości. Walka z przestępczością odbywa się w warunkach kooperacji negatywnej przestępcy z organami ścigania. Obowiązują więc w tej walce wskazania usprawniające działania o jakich mowa w teorii sprawnego działania, a dopuszczonych w świetle przepisów regulujących czynności taktyki kryminalistycznej⁷⁰. Według T. Kotarbiń-

69. Dz.U. Nr 106, poz. 491.

70. Por. T. Kotarbiński, Traktat o dobrej robocie, Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1965, s. 247-272.

skiego walka jest pewnego rodzaju formą działania, gdzie ludziom umyślnie utrudniają osiągnięcie celów, wzmagając presję sytuacji przymusowych, sytuacji krytycznych, sytuacji o wyjściu jedynym i zmuszając przez to współuczestników kooperacji negatywnej do wynajdywania coraz to wymyślniejszych sposobów brania się do rzeczy⁷¹. Prowadzący działania w sferze taktyki kryminalistycznej mają więc obowiązek takiego organizowania tej działalności, aby przynosiła ona jak najlepsze efekty, a przede wszystkim w zakresie wykrywania popełnionych przestępstw oraz wykrywania i ujmowania sprawców tych czynów.

Jak słusznie zauważa T. Hanausek, kryminalistyka jako nauka, której przedmiotem jest właśnie walka z przestępczością przejęła od prakseologii i rozwinęła dla swych potrzeb szereg założeń składających się na zasadę organizacji walki⁷².

Sprawna organizacja walki z przestępczością wymaga dokonania gruntownej diagnozy współczesnej przestępczości na obszarze całego kraju oraz w poszczególnych regionach oraz prognozy jej rozwoju w najbliższym czasie oraz w perspektywie kilku lat. Diagnoza ta ma być gruntowna i rzetelna. W oparciu o taką diagnozę należy opracować jasną tj. sprecyzowaną konkretnie politykę kryminalną. Następnym etapem jest opracowanie adekwatnego do istniejących i przyszłych realiów strategicznego programu przeciwdziałania zjawiskom współczesnej przestępczości, uwzględniającego elementy organizacyjne, finansowe i techniczne.

W organizowaniu walki z przestępczością podstawową rolę spełnia planowanie działań taktyczno-kryminalistycznych. Pozwala ono na uporządkowanie elementów niekiedy bardzo złożonych przedsięwzięć kryminalistycznych i określenie celu (zadań) poszczególnych czynności, etapów jak i całego złożonego działania oraz czasu, sił i środków służących osiągnięciu założonego celu. Każdy taki plan powinien się charakteryzo-

71. Toruń, s. 269.

72. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka w zarysie, s. 42.

wać dużą elastycznością, tzn. musi być poddawany stałej analizie w toku realizacji i w miarę potrzeby być korygowany i dostosowywany do sytuacji i zmieniających się warunków negatywnej kooperacji.

Organizacja walki z przestępczością w sferze taktyki kryminalistycznej przebiega w dwóch układach tj. w układzie przedmiotowym i podmiotowym. W układzie przedmiotowym wyodrębnia się kierunki działań w zależności od założonego celu i specyfiki podejmowanych czynności. W zakresie poszczególnych kierunków planuje się i realizuje dane czynności. Wyróżnia się tutaj:

- 1) kierunek rozpoznawczo-wykrywczy,
- 2) kierunek dowodowy,
- 3) kierunek zapobiegawczy.

W układzie podmiotowym bierze się pod uwagę podmioty występujące w walce z przestępczością. Mogą to być Policja, Urząd Ochrony Państwa, Straż Graniczna, Żandarmeria Wojskowa, Inspektorat Celny, Straż Miejska, samorządy terytorialne i inne. Każdy z tych podmiotów ma określone zadania do realizacji w zakresie zwalczania przestępczości. Podmioty te powinny działać w oparciu o opracowany program.

**Zasada
dokumentowania
czynności taktyki
kryminalistycznej**

2.10. Zasada dokumentowania czynności wykonywanych w sferze taktyki kryminalistycznej polega na obowiązku dokumentowania wszystkich czynności podejmowanych tak w zakresie działań operacyjnych jak i postępowania karnego. Podstawową formą dokumentacji czynności prowadzonych w ramach postępowania karnego jest protokół. Przepisy art. 129 § 1 k.p.k. określają jakie czynności procesowe wymagają spisania protokołu. Przebieg i wyniki tych czynności mogą być również utrwalone, za wiedzą osób w tych czynnościach uczestniczących, za pomocą aparatury utrwalającej obraz lub dźwięk. Może to być zatem nagranie magnetofonowe, zapis magnetowidowy, wykorzystanie filmu i fotografii lub innych, podobnych technik.

Zasada dokumentowania czynności kryminalistycznych w toku postępowania karnego ma tę zaletę, że:

- 1) zapewnia dokładność dokonanych ustaleń w toku tych czynności,
- 2) daje możliwość późniejszego odtworzenia przebiegu czynności oraz oświadczeń wiedzy i woli,
- 3) stwarza poważne udogodnienia przy czynnościach, nie wymagających osobistego stawiennictwa, będącego często dużym utrudnieniem zwłaszcza dla osób kalekich, chorych i starszych mieszkających daleko od miejsca wykonywanej czynności, np. przesłuchania,
- 4) umożliwia stronom wczesne zapoznanie się z treścią wykonanej czynności i podniesienie zastrzeżeń co do poprawności i rzetelności jej wykonania.

W działaniach operacyjnych nie ma sformalizowanej dokumentacji. Użyta forma dokumentowania danej czynności operacyjnej nie ma tu większego znaczenia. Ważna jest natomiast treść informacji. Czynności operacyjne nie mają charakteru czynności dowodowych w postępowaniu karnym. Uzasadniają one jedynie konieczność wykonania danych czynności procesowych oraz dostarczają organom procesowym wiedzy pozwalającej na sprawniejsze i rzetelniejsze przeprowadzenie danych czynności dowodowych. Czynności operacyjne dokumentowane są w postaci różnych notatek służbowych, doniesień osobowych źródeł informacji, sprawozdań i analiz.

**Pojęcie
funkcji taktyki
kryminalisty-
cznej**

1. Pojęcie funkcji taktyki kryminalistycznej wiąże się z kategorią określonych zadań o charakterze jednostajnym, realizowanych przy pomocy środków taktyki kryminalistycznej, o ważnym znaczeniu w systemie działań ukierunkowanych na zwalczanie przestępczości. Podejmując próbę ustalenia pojęcia funkcji, trzeba postrzegać jej istotę w pewnym ruchu, w działaniu całości systemu i roli danego elementu w tej całości. Tak też należy widzieć istotę funkcji w taktyce kryminalistycznej. Pojęcie funkcji kryminalistycznej należy odnosić do zadań i środków ich realizacji, które wyróżniają się pewną specyfiką na drodze zwalczania przestępczości. Do podstawowych funkcji w kryminalistyce T. Hanausek zalicza:

- funkcję rozpoznawczą,
- funkcję wykrywczą,
- funkcję dowodową,
- funkcję zapobiegawczą⁷³.

Z uwagi na to, że taktyka kryminalistyczna jest podstawowym działem nauki kryminalistyki, funkcje te w swej istocie odnoszą się przede wszystkim do działań taktyki kryminalistycznej. Wyrosły one przede wszystkim ze sfery taktyki kryminalistycznej.

W świetle współczesnej doktryny nauki kryminalistyki całość działań ukierunkowanych na zwalczanie przestępczości, można ująć w określony system działania przedstawiający uporządkowany ogół przebiegów tej działalności, między którymi zachodzą różnego rodzaju stosunki i zależności. Poszczególne układy różnią się między sobą, specyfiką zadań, celem i metodyką działania. Układy te spełniają różne podstawowe funkcje w całości omawianej działalności. Jak już wy-

73. Tamże, s. 23.

żej wspomniano funkcjami tymi są: rozpoznawcza, wykrywcza, dowodowa i zapobiegawcza. Podział ten znajduje pełne uzasadnienie w praktyce ścigania karnego. W taki bowiem sposób układają się w rzeczywistości działania taktyki kryminalistycznej określając wyraźnie jej funkcje. Łącznie funkcje te obejmują całość materii zwalczania przestępczości. Precyzyjne wyodrębnienie tych funkcji, przyporządkowując im jasno określone zadania jest niemożliwe. W obszarach granicznych będą tutaj pozostawać pewnego rodzaju szare strefy, których materię można przyporządkować do różnych funkcji. Szczególnie trudno jest rozdzielić funkcję rozpoznawczą od funkcji wykrywczej. Wyodrębnienie tych funkcji posiada dużą wartość praktyczną. Porządkuje ono bowiem zadania i środki ich realizacji, co niewątpliwie wpływa na efektywność działania.

2. Funkcja rozpoznawcza w zaprezentowanym systemie funkcji taktyki kryminalistycznej występuje na czołowej pozycji. Nie jest to kwestią przypadku. Jak wykazuje obserwacja praktyki ścigania karnego funkcja rozpoznawcza dostarcza informacji o przestępstwach i ich sprawcach pozostałym funkcjom. Wyniki funkcji rozpoznawczej wpływają w poważnej mierze na sprawność pozostałych układów omawianego systemu działania.

**Funkcja
rozpoznawcza**

Przechodząc do zakresu przedmiotowego funkcji rozpoznawczej należy zauważyć, że obejmuje ona ogół działań organów ścigania, które służą organizacji stałego dopływu informacji do organów ścigania o przestępstwach i ich sprawcach. Informacje te podlegają selektywnemu opracowywaniu do dalszego aktualnego lub potencjalnego wykorzystania w działaniach wykrywczych, dowodowych lub zapobiegawczych. Efekt tych działań, zrelacjonowany do ich przedmiotu w określonym układzie czasowo-przestrzennym jest rozpoznaniem⁷⁴. Funkcją rozpoznawczą w taktyce kryminalistycznej

74. Por. T. Hanausek, Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania..., s. 24.

obejmuje się: środowiska przestępcze, środowiska kryminogenne, przestępcze działania, struktury i rozmiary zjawisk przestępczych i kryminogennych, tendencje i zależności występujące w tego rodzaju zjawiskach, czynniki kryminogenne i inne fakty mające związek z przestępstwem.

Działalność rozpoznawcza może być prowadzona kompleksowo w zakresie poszczególnych typów zagrożeń i wycinkowo w odniesieniu do poszczególnych obiektów zainteresowania. Oczywiście jest, iż dany typ zagrożenia traktowany jako pewna całość, składa się z właściwych sobie części, określanych jako obiekty będące przedmiotem konkretnych działań rozpoznawczych. Mając na uwadze, że rozpoznanie jest jedną z funkcji taktyki kryminalistycznej należy w miarę możliwości uporządkować jej materię pod względem zakresowym. Wydaje się, iż można to uczynić jedynie w odniesieniu do poszczególnych obiektów kryminalistycznego rozpoznania. Chodzi więc o określenie w danym przypadku, chociaż w przybliżeniu, początku tej działalności i jej zakończenia. Należy sądzić, że zasadnicze zakończenie danego rozpoznawania, wiąże się z uznaniem, że dokonano wymaganego rozpoznania i zaczyna się wykrywanie bądź inny, z omawianej dziedziny, rodzaj działalności.

Obserwacja praktyki ścigania karnego wskazuje, że działalność rozpoznawcza, w odniesieniu do danego obiektu, najczęściej uruchamiana jest na podstawie:

- przyjętych planów działalności rozpoznawczej dotyczących poszczególnych typów zagrożeń,
- informacji własnych organów ścigania,
- różnych doniesień obywateli,
- wyników badań naukowych,
- zawiadomień osób fizycznych lub prawnych,
- ubocznych wyników postępowań karnych,
- przewidywań opartych na doświadczeniu, wiedzy i intuicji organów ścigania,
- różnych przypadkowych wydarzeń.

Uogólniając można stwierdzić, że kryminalistyczne rozpoznanie podejmuje się wówczas, gdy uzyskana informacja lub inny fakt, sygnalizują prawdopodobieństwo występowania prawnie określonego ujemnego zjawiska społecznego, które w świetle doświadczeń praktyki i zasad taktyki kryminalistycznej wymaga wyjaśnienia przez organy ścigania. Nadto gdy rozpoznanie danego wycinka rzeczywistości, wynika z planowej działalności danej jednostki organizacyjnej Policji.

Wynikiem kryminalistycznej działalności rozpoznawczej może być wykluczenie bądź uwiarygodnienie wystąpienia danego zjawiska lub jego związku z przestępstwem. W poważnej mierze rozpoznawanie polega na sprawdzaniu wiarygodności napłyniętych informacji do organów ścigania oraz ustalania prawdopodobieństwa zaistnienia danego czynu o charakterze przestępczym lub związku z tym czynem konkretnej osoby. Pewność lub prawdopodobieństwo graniczące z pewnością, które często określa się wiarygodnością wiadomości w zakresie badanego stanu rzeczy, wyznaczają granicę demarkacyjną, pomiędzy rozpoznawaniem a innymi kierunkami zwalczania przestępczości.

Poszczególne pojęcia i zasady dotyczące funkcji taktyki kryminalistycznego rozpoznania można grupować w różny sposób w zależności od punktu widzenia i przyjętych kryteriów podziału. Chodzi bowiem o to, aby przeprowadzone uporządkowanie w sposób właściwy i przejrzysty oddawało charakter poszczególnych składników, ich wzajemne relacje oraz miejsca w całym układzie.

Przyjęcie, że funkcja kryminalistycznego rozpoznania wiąże się z pewnym ruchem, narzuca konieczność rozróżnienia tego co się porusza od prawideł samego ruchu. Rozróżnienie to zastosowane do funkcji taktyki kryminalistycznego rozpoznania prowadzi do ogólnego podziału na:

- 1) statykę kryminalistycznego rozpoznania,
- 2) kinetykę kryminalistycznego rozpoznania.

Przez statykę należy tu rozumieć ogół pojęć i zasad dotyczących budowy i właściwości mechanizmu rozpoznawczego,

przez kinetykę zaś ogół pojęć i zasad dotyczących samego ruchu tego mechanizmu.

Badając budowę mechanizmu funkcji kryminalistycznego rozpoznania, zauważa się występowanie w jej obrębie różnorodnych elementów, które ze względu na spełniane funkcje w tej działalności, można podzielić na czynne i bierne.

Wydaje się, iż do elementów czynnych należy zaliczyć wszelkiego rodzaju uczestników tej działalności, którzy stanowią pewnego rodzaju jej siłę napędową tj.:

- podmioty kierownicze,
- podmioty prowadzące rozpoznanie (wykonawcze),
- osobowe źródła informacji,
- konsultantów,
- anonimowych informatorów.

Elementami biernymi będą natomiast wszelkiego rodzaju zbiory informacyjne i narzędzia rozpoznawcze, którymi posługują się uczestnicy omawianej działalności. W szczególności trzeba tu wymienić:

- wypracowane przez taktykę kryminalistyczną: metody, schematy, zasady i środki prowadzenia działań rozpoznawczych,
- regulacje prawne dotyczące działań taktyki kryminalistycznej,
- zbiory registratur informacyjno-rozpoznawczych,
- zbiory archiwalne Policji, Urzędu Ochrony Państwa, prokuratury, sądów i innych jednostek organizacyjnych,
- wyniki różnych badań naukowych, zwłaszcza z zakresu nauk penalnych,
- akta spraw karnych,
- rejestr skazanych resortu sprawiedliwości,
- inne.

Podjęmując próbę teoretycznego zbadania kinetyki funkcji rozpoznawczej taktyki kryminalistycznej, należy przyjąć, iż

jest to określony proces poznawczy, składający się z powiązanych ze sobą względnie samodzielnych elementów, które stanowią fakty rozpoznawcze (zdarzenia i działania). Przez fakt rozpoznawczy należy rozumieć jakiegokolwiek względnie zwarte, samodzielne ogniwo ruchu rozpoznawczego, z którym łączy się w tej działalności określone skutki. Poszczególne fakty rozpoznawcze rozgrywają się w czasie i przestrzeni. Wymagają więc pewnego czasu i miejsca do swego urzeczywistnienia. Mają zatem wymiar czasowy i przestrzenny. Wskazuje to, że cały proces rozpoznawczy ma określoną wymierność temporalną. Tak rozłożony w czasie i przestrzeni ciąg faktów rozpoznawczych, poczynając od pierwszej czynności rozpoznawczej dotyczącej danego przedmiotu, a kończąc na decyzji o zasadniczym zakończeniu tego rozpoznania, czyli zamknięcia danej sprawy rozpoznawczej, określa podstawową drogę kryminalistycznego rozpoznawania.

Obserwując proces rozpoznawczy, zauważa się, iż można go podzielić na trzy etapy:

- 1) zbierania informacji,
- 2) przetwarzania informacji,
- 3) wykorzystania informacji.

Należy zauważyć, że zbieranie informacji jest najtrudniejszym etapem rozpoznawania. Wiąże się bowiem z jego organizacją i odpowiednim przygotowaniem informacji do przetwarzania. Metody i środki stosowane podczas zbierania informacji powinny być zgodne z przepisami prawnymi i zasadami taktyki kryminalistycznej. Zważywszy, iż jest to etap najbardziej narażony na różnego rodzaju przekroczenia i nieprawidłowości, należy go urzeczywistniać według strategii opartej na gruntownej wiedzy kryminalistycznej i doświadczeniu, którą można by umownie nazwać strategią umiaru. Popołnione bowiem błędy na tym etapie, tak w sferze operacyjnej jak i pozaoperacyjnej, nierzadko mogą być nieodwracalne. Wydaje się, iż centralnym elementem w zaproponowanej tutaj strategii umiaru jest pewność działającego podmiotu co do

zasadności podejmowanego działania, prawnego określenia przedmiotu tego działania oraz dopuszczalności stosowanych metod i środków.

Drugi etap procesu rozpoznawczego może się opierać na:

- analizie i krytycznej ocenie poczynionych ustaleń oraz wyciągnięciu ogólnych wniosków apriorycznych, czyli wynikających tylko z ich analizy logiczno-semantycznej,
- zebraniu dostępnych, możliwie obszernych danych z doświadczeń praktycznych organów ścigania i nauki kryminalistyki, dotyczących danego tematu,
- konfrontowaniu informacji z danymi zawartymi w zbiorach informacyjno-rozpoznawczych, wnioskami i opiniami wynikającymi z badań naukowych i ustaleń praktycznych,
- próbie wysunięcia koncepcji integrującej i systematyzacji poczynionych w danym względzie ustaleń,
- ocenie wiarygodności dokonanego rozpoznania, czyli uzyskanych w danym zakresie wiadomości.

Przetwarzanie, o jakim mowa, może być wykonane za pomocą komputera według uprzednio przygotowanego programu. Automatyzacja poważnie ułatwia działalność rozpoznawczą organów ścigania.

Trzeci etap procesu rozpoznawczego dotyczący sposobu wykorzystania informacji rozpoznawczej wiąże się ściśle z funkcją wykrywczą, w zakresie której informacje te są wzbogacane i skonkretyzowane.

Funkcja wykrywczą w działaniach taktyki kryminalistycznej

3. Funkcja wykrywczą w sferze taktyki kryminalistycznej obejmuje ten zakres zadań, który ukierunkowany jest bezpośrednio na wykryciu przestępstwa i jego sprawcy. Jak powiada T. Hanausek jest to funkcja najściślej związana z jednym z podstawowych celów kryminalistyki, jakim jest od wykrycia jakiegoś zdarzenia, osoby lub osób, rzeczy lub mechanizmu powstania określonych zjawisk albo ich zmian⁷⁵.

75. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka, zarys wykładu..., s. 24.

Funkcja wykrywcza jest ściśle związana z funkcją rozpoznawczą i w modelu wykrywczym następuje właśnie po tej funkcji, na bazie uzyskanych w działaniach rozpoznawczych informacji o przestępstwie i jego sprawcy.

Takie usytuowanie funkcji wykrywczej wynika z kinetyki działań w sferze taktyki kryminalistycznej i logiki ich następowania po sobie.

W przedstawionym systemie działania wykrywcze następuje po działaniach rozpoznawczych a działanie o charakterze dowodowym następuje po działaniach wykrywczych. W wyniku rozpoznania dochodzi się w procesie badania konkretnego zdarzenia przestępczego do wykrywania a następnie realizowana jest kolejna faza jaką jest udowadnianie. Jest to określony model wykrywczy stosowany w sferze taktyki kryminalistycznej. Model ten ma charakter poznawczy. Poszczególne jego etapy są związane z pogłębianiem i uszczegółowianiem wiedzy o badanym przestępstwie i jego sprawcy. W niektórych wypadkach od modelu tego mogą następować różnego rodzaju odstępstwa. (Według sentencji, że to co się zdarza zwykle nie zdarza się zawsze). Należy podkreślić, że przesunięcie się w danej sprawie do dalszej fazy kryminalistycznych działań nie eliminuje całkowicie działań właściwych poprzednim etapom. Równoległe podejmowanie różnorodnych kryminalistycznych działań, właściwych różnym funkcjom taktyki kryminalistycznej, jest szczególnie wyraźne w sprawach dotyczących przestępstw zawierających najwyższy stopień społecznej szkodliwości czynu i zazwyczaj najbardziej skomplikowanych. Tak więc w procesie wykrywczym, który w praktyce jest bardzo złożoną i żmudną działalnością organów ścigania, nierzadko w konkretnych sprawach prowadzoną przez kilka lat, można stosować szeroki wachlarz prawnie określonych środków i metod działania kryminalistycznego.

Podzielając pogląd T. Hanauska - przez kryminalistyczny proces wykrywczy należy rozumieć: ogół działań (poszukiwanie, ujawnianie, stwierdzanie) organów ścigania nastawionych na ujawnienie zdarzenia określonego na danym etapie postę-

powania jako przestępstwo oraz uzyskanie informacji pozwalających postawić hipotezę dotyczącą osoby pozostającej w prawnie relewantnej relacji przyczynowej z tym zdarzeniem, a następnie na ustalenie danych odnoszących się do tej osoby (zwłaszcza do miejsca pobytu, ewentualne poszukiwania tej osoby) i w rezultacie tego jej zabezpieczenie oraz zebranie wstępnych materiałów uprawdopodobniających hipotezę sprawstwa tej osoby w stopniu uzasadniającym rozpoczęcie udowadniania⁷⁶. Środki i metody stosowane przez organy ścigania w tak zarysowanym procesie wykrywczym generalnie można podzielić na jawne (jawny wywiad, rozpytywanie osób, różne kontrole, użycie psa tropiącego itp.) oraz utajnione (poufny wywiad, obserwacja, agenci i informatorzy, zasadzka, kontrola korespondencji i stosowanie środków technicznych /art. 19 ustawy o Policji/, niejawny zakup kontrolowany i niejawne przekupstwo, niejawne nadzorowanie przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa itp.).

W poważnej mierze działania wykrywcze charakteryzują się przebiegami podstępnymi. Szczególną metodą działania w procesie wykrywczym, która w swej istocie opiera się na stosowaniu podstępu jest kombinacja operacyjna. Metoda ta stosowana jest przede wszystkim przy wykrywaniu przestępstw o najwyższym stopniu trudności wykrywczej (np. pranie pieniędzy) oraz przy wykrywaniu i zatrzymywaniu najniebezpieczniejszych sprawców przestępstw, np. sprawców zabójstw, napadów rabunkowych, zbrodniczych podpałów, aktów terrorystycznych itd. Wypada zauważyć, że realizacja czynności w postaci: niejawnego zakupu kontrolowanego i niejawnego przekupstwa oraz niejawnie nadzorowanego przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa odbywa się również w ramach dokładnie zaplanowanej i skrupulatnie realizowanej kombinacji operacyjnej.

76. T. Hanausek, *Zarys kryminalistycznej...*, op. cit., s. 45.

Jak można wnosić z tych wywodów, stosowanie określonych metod poznawczych, odrzucanych z różnych względów w procesie karnym, jest właściwe - przy zachowaniu odpowiednich wymogów - w taktyce kryminalistycznej. Słusznie stwierdza A. Murzynowski, że jest rzeczą niedopuszczalną posłużenie się np. metodą prowokacji lub podstępu w celu uzyskania dowodu przez sąd lub prokuratora, które muszą dbać o zachowanie wysokiej godności pełnionego przez nich urzędu. Natomiast można w określonych granicach tolerować, a nawet uznać za potrzebne posłużenie się w pewnych okolicznościach przez policję (zwłaszcza w toku czynności operacyjnych) specjalnymi metodami postępowania, wówczas gdy trzeba np. ująć sprawcę czynu (posłużenie się podstępem lub zasadzką), wykryć dowody przestępstwa lub ujawnić miejsce przechowywania przedmiotów pochodzących z przestępstwa (korzystanie z usług wywiadowców) lub ujawnić współsprawców popełnionego czynu⁷⁷. St. Waltoś zaś uważa, że nie każdy podstęp jest niedozwolony. Tylko taki, który ma na celu wywołanie określonej wypowiedzi. Wolno więc posługiwać się podstępem wobec osoby podejrzanej w czasie pościgu (zasadka jest zawsze pewną odmianą podstępu), względnie w czasie innych czynności w śledztwie lub dochodzeniu. Od możliwości posługiwania się podstępem przez policję zależy często skuteczność ścigania w pierwszych momentach postępowania przygotowawczego⁷⁸. Pomijając aspekt karnoprocesowy, z poglądów tych jednoznacznie wynika, że w określonych sytuacjach, charakterystycznych dla kryminalistycznych działań wykrywczych, stosowanie podstępu jest dopuszczalne pod omówionymi wyżej warunkami.

Omawiając problem stosowania postępu w działaniach wykrywczych taktyki kryminalistycznej należy rozważyć następujące kwestie:

77. A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego...*, s. 240 i 241.

78. St. Waltoś, *Swoboda wypowiedzi osoby przestęchiwanej w procesie karnym* (w:) „Państwo i Prawo” 1975, z. 10, s. 67-69.

- jego istotę,
- uwarunkowania stosowania,
- możliwości wykorzystania efektów podstępu w procesie karnym.

Z podstępem jako metodą działania, polegającą na wprowadzeniu kogoś w błąd lub na wykorzystaniu czyjegoś błędu w celu osiągnięcia pożądanego stanu rzeczy, spotykamy się w różnych dziedzinach ludzkiej działalności. Jednym z istotnych elementów charakteryzujących podstęp jest błąd, przez który należy rozumieć niezgodność między obiektywną rzeczywistością a jej odbiciem w świadomości człowieka. Działanie podstępne może bowiem występować w postaci wprowadzenia kogoś w błąd, czyli stworzenia sytuacji, którą dana osoba błędnie oceni i podejmie określone działania (bądź zaniecha prowadzenia określonej działalności), jakich w innej sytuacji nie podjęłaby (nie zaniechałaby), lub w postaci wykorzystania faktu bycia w błędzie określonej osoby, przekonanej, że jest tak a nie inaczej, podczas gdy w rzeczywistości jest właśnie inaczej i podjęcia przez nią decyzji, której w normalnej sytuacji (tj. bez działania w błędzie) nie podjęłaby. Poczynania strony pozostającej w błędzie muszą być tutaj uruchomione pod wpływem strony stosującej podstęp i w celu osiągnięcia przez nią pożądanego stanu rzeczy. Następnym z istotnych elementów podstępu jest konieczność zakamuflowania intencji wobec osoby, w stosunku do której stosuje się podstęp. Poznanie przez daną osobę zamiaru stosującego podstęp uniemożliwia jego skuteczne przeprowadzenie, np. jeśli wielokrotny zabójca kobiet (wampir) zorientuje się, że sytuacja, w jakiej spotkał daną kobietę, w gruncie rzeczy bardzo dogodna do dokonania jej zabójstwa, może być pułapką zorganizowaną przez organy ścigania, zapewne nie przystąpi do działania i uniemożliwi w danym czasie jego wykrycie i zatrzymanie. Do istotnych elementów podstępu należy również zaliczyć zaskoczenie osoby, wobec której stosuje się dany podstęp. Chodzi tutaj o wywołanie u danej osoby poprzez nagłe wystąpienie niespodziewanego stanu rzeczy, uczucia konsternacji,

powodującego u niej pewną dezorientację i znaczne ograniczenie możliwości podjęcia działań obronnych, np. poszukiwany niebezpieczny przestępca po powrocie do stałego miejsca ukrywania się zastaje tam czekających na niego funkcjonariuszy policji, którzy obezwładniają go i zatrzymują do dyspozycji sądu.

W kryminalistycznych działaniach wykrywczych podstęp może być stosowany w celu:

- wykrycia przestępstwa,
- wykrycia sprawcy przestępstwa i zatrzymania go,
- odzyskania mienia pochodzącego z przestępstwa,
- ustalenia rzeczy i faktów mających związek z przestępstwem,
- uniemożliwienia dokonania przestępstwa.

Wypada zauważyć, że w świetle dyrektyw etyczno-moralnych stosowanie podstępu ocenia się pejoratywnie. Nie przesądza to jednak sprawy, że w określonych dziedzinach społecznej działalności stosowanie podstępu jest akceptowane. Przykładowo: międzynarodowe prawo wojenne podstęp w działaniach wojennych uznaje za czyn dozwolony, pod warunkiem nienaruszania ogólnych zasad prowadzenia wojny oraz umów wojskowych, zawartych z nieprzyjacielem (np. w wojnie morskiej nie wolno używać sygnału SOS jako podstępu)⁷⁹. Wyróżnia się tutaj podstęp dopuszczalny w danych regułach działania i podstęp niedopuszczalny, którego stosowanie jest zabronione. Z teorii walki wynika zaś, że przestrzeganie wszelkich zasad moralnych w sytuacji, gdy strona przeciwna ich nie honoruje, stosując różne fortele w działaniu, stawia stronę przestrzegającą ustalonych reguł gry w niekorzystnej pozycji⁸⁰. Nie oznacza to rzecz jasna, że należy postępować podobnie do strony nie stosującej się do ustalonych praw, ale trzeba tak ustawiać działania, żeby zachowały one

79. Por. Leksykon wiedzy wojskowej, Warszawa 1979, s. 314.

80. Por. T. Kotarbiński, Traktat o dobrej robocie, s. 223.

odpowiednią skuteczność. Należy tu jednak zaznaczyć, że niekiedy, to co jest dobre z prakseologicznego punktu widzenia, może być godne potępienia z etycznego punktu widzenia. Zważywszy, że po drugiej wojnie światowej we wszystkich niemal krajach w niepokojącym zakresie nastąpił wzrost przestępczości i innych przejawów patologii społecznej oraz że przestępczość w zmieniających się układach społecznych zaczęła przybierać nowe, coraz bardziej groźne i skomplikowane formy - walka z nią stała się poważnym problemem społecznym i jednym z podstawowych zadań państwa. Właśnie kryminalistyce, w aspekcie prakseologicznym, w zwalczaniu przestępczości i innych przejawów patologii społecznej, przypada największa i najtrudniejsza rola. Musi ona stosować skuteczne w tej walce metody działania. Tak więc można zaryzykować stwierdzenie, że stosowanie podstępu w kryminalistycznych działaniach wykrywczych, w zakresie wyznaczonym przez kulturę, systemu norm moralnych i prawnych danego społeczeństwa oraz wymogi humanitaryzmu, ze względu na konieczność ochrony tego społeczeństwa - nosi cechy pożyteczności. Wszak przestępczość zawsze atakuje określone dobra społeczne, chronione w danym społeczeństwie historycznie ukształtowanymi normami moralnymi i prawnymi oraz zasadami współżycia społecznego, wobec których nieustannie pozostaje w opozycji, przeciwstawiając im kulturę i mentalność swojego środowiska. Oczywisty wydaje się fakt, że bezwzględne ograniczanie kryminalistycznych działań zasadami etyki mogłoby doprowadzić do pozbawienia ich skuteczności, wymaganej daną sytuacją, i w konsekwencji przyczynić się do określonego rozwoju przestępczości.

W odniesieniu do uwarunkowań stosowania podstępu w kryminalistycznych działaniach wykrywczych wypada zauważyć, że ze względu na wyjątkowość faktu używania tej metody przez organy ścigania, jej dużą złożoność i kontrowersyjność w naukach karnych, wymagane jest w miarę dokładne określenie zasad, których nie wolno naruszać podczas stosowania tej metody. Zasady te powinny stanowić podstawowe wyznaczniki projektowania i urzeczywistniania poszczegól-

nnych układów czynnościowych omawianej działalności organów ścigania. Ogólnie rzecz biorąc, problem ten należy rozważyć w aspekcie prakseologicznym, prawnym i moralnym. W aspekcie prakseologicznym należy wziąć pod uwagę zasady i reguły sprawnego działania, określające kształtowanie się racjonalnych systemów działania, których zasadniczym celem jest zapewnienie optymalnego - z punktu widzenia przyjętych kryteriów - osiągnięcia ustalonych wyników. Jak wynika z tych wywodów aspekt prakseologiczny jest ściśle powiązany w zakresie omawianej działalności, z pozostałymi aspektami oraz uzależniony od umiaru i rozsądku.

W aspekcie prawnym trzeba wziąć pod uwagę podstawy: prawną i faktyczną do podjęcia danego działania wykrywczego, w ramach którego stosuje się podstęp oraz właściwość rzeczową organu do wykonania danej czynności. W systemie organów ścigania w naszym kraju organami właściwymi do prowadzenia kryminalistycznych działań wykrywczych są: Policja, UOP, Straż Graniczna, Żandarmeria Wojskowa, Wojskowa Służba Informacyjna oraz Inspektorat Celny w wyznaczonym im zakresie działania. W aspekcie nadzorczym uczestniczy również w tej sferze działalności prokuratura. Nie godzi się bowiem (o czym wyżej wspomniano), aby w zakresie swojego działania organy prokuratury stosowały metody podstępu. Wynika to ze społecznej roli tych organów i stawianych przed nimi zadań.

Podstawę faktyczną do zastosowania podstępu może stanowić szczególnie sytuacja w zakresie działań wykrywczych, podejmowanych w konkretnej sprawie dotyczącej zdarzenia przestępczego, którego sprawca jest nieznanym lub ukrywa się, bądź gdy uzyskana informacja o popełnionym przestępstwie wymaga potwierdzenia. Działania wykrywcze podejmuje się również wtedy, gdy istnieją podejrzenia, że dana osoba lub grupa osób przygotowuje bądź prowadzi przestępczą działalność. Należy zauważyć, że posługiwanie się podstępem przez wymienione organy ścigania w zakresie działalności wykrywczej jest w niektórych sytuacjach dopuszczalne przez prawo

dotyczy to np. takich instytucji jak: niejawnny zakup kontrolowany, niejawne przekupstwo, czy też niejawne nadzorowanie przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa. Nie oznacza to, że można podstęp stosować bez ograniczeń. Jednym z bezwzględnych warunków jest to, że nie wolno poprzez stosowanie podstępu doprowadzać do tego, żeby osoba popełniła czyn zabroniony, w celu skierowania przeciwko niej lub jakiegokolwiek innej osobie postępowania karnego. Ponadto w ogóle nie wolno podejmować działań wykrywczych sprzecznych z prawem. Stosowanie podstępu powinno być podejmowane w odniesieniu do prawnie określonych ujemnych zjawisk społecznych oraz w prawnie uzasadnionym interesie (np. wykrycie i ujęcie sprawcy zabójstwa).

W aspekcie moralnym należy wziąć pod uwagę to, żeby w wyniku stosowania podstępu nie używać środków zadających ból lub narażających danego osobnika na utratę zdrowia bądź życia. Jeśli zajdzie potrzeba użycia siły do obezwładnienia niebezpiecznego sprawcy przestępstwa, należy to uczynić w niezbędnym zakresie i z zachowaniem względów humanitaryzmu.

Wypada poczynić uwagę, że w działaniach wykrywczych należy bardzo ostrożnie traktować możliwość wykorzystywania jakichkolwiek środków doprowadzających daną osobę do stanu niepełnej świadomości w celu ujawnienia przez nią zatajonych treści, nie tylko ze względów etyczno-prawnych, ale i dlatego, iż nie ma pewności, że uzyskane informacje tym sposobem są zgodne z prawdą.

Możliwość wykorzystania w procesie karnym rezultatów stosowania podstępu w kryminalistycznych działaniach wykrywczych jest dość szeroka.

W wyniku tego typu działań, można bowiem uzyskać wiarygodne informacje o popełnionym przestępstwie, jak i jego sprawcy, co niewątpliwie spowoduje wszczęcie w danej sprawie postępowania karnego. Wszak dla wszczęcia postępowania karnego obojętne jest źródło wiadomości o przestępstwie.

Bez względu na to, w jaki sposób prokurator lub organ upoważniony do prowadzenia postępowania przygotowawczego dowiedział się o przestępstwie, obowiązany jest wszcząć postępowanie. Inną możliwością może być np. schwytanie w zrzęcznie urządzonej zasadzce poszukiwanego listem gończym sprawcy przestępstwa, co pozwoli na spełnienie w danym wypadku głównego celu procesu karnego. Następnie, nie sposób kwestionować wartości dowodowej przedmiotów pochodzących z przestępstwa (np. sfałszowanych pieniędzy), których ustalenie nastąpiło w efekcie sprawnie przeprowadzonej kombinacji i zabranych w wyniku stosownej czynności procesowej (przeszukanie lub wydanie przedmiotów). Podobnych przykładów można by podać więcej. Należy jednak podkreślić, że korzystanie z rezultatów omawianej działalności organów ścigania w procesie karnym musi się odbyć z zachowaniem wymogów i zasad dotyczących postępowania dowodowego.

Tak więc stosowanie podstępu w działaniach wykrywczych taktyki kryminalistycznej w ramach realizacji dyrektywy celowości jest niekiedy możliwe i dopuszczalne, ale nigdy w nieograniczonym zakresie i zawsze pod pewnymi warunkami, wśród których najbardziej istotne to:

- 1) stosowanie podstępu nie może być realizowane w sposób sprzeczny z prawem, a więc np. przy użyciu groźby lub innej formy przymusu, albo w sytuacjach, w których prawo wyraźnie wyłącza stosowanie podstępu,
- 2) niedopuszczalne jest wprowadzanie podejrzanego w błąd, co do jego sytuacji procesowej albo jego uprawnień procesowych,
- 3) nie wolno uczestnika procesu, a zwłaszcza podejrzanego, wprowadzać w błąd przez dawanie obietnic, których spełnienie nie jest zależne od danego organu, ani takich, których spełnienie jest wprawdzie możliwe, lecz organ nie zamierza się z nich wywiązać,

- 4) z przyczyn wynikających z zasad etyki zawodowej nie wolno wprowadzać w błąd podejrzanego co do jego stanu zdrowia lub sytuacji osobistej (np. nie wolno oznajmiać, iż podejrzany jest śmiertelnie chory i w związku z tym powinien się przyznać albo że jest zdradzany przez żonę, a zatem nie ma powodów ukrywania przez nią zagrabionego mienia).

Warunki te mają charakter tylko przykładowy. Działania kryminalistyczne nasuwają bowiem w praktyce tak wiele różnych sytuacji, że kwestia ta nie może się wyczerpywać na podanych tu warunkach.

Problem dopuszczalności stosowania podstępu w działaniach kryminalistycznych wymaga nieco szerszych wyjaśnień, w kontekście treści przepisu art. 249 k.k., a zwłaszcza jego drugiej części, która mówi o zakazie przedsięwzięcia w toku postępowania podstępnych zabiegów.

Podjęmowanie podstępnych zabiegów w toku postępowania, także i przez organ prowadzący to postępowanie, może stanowić przestępstwo z art. 249 k.k., chyba że w danym, konkretnym przypadku takie zabiegi były podejmowane w ramach czynności wyraźnie dozwolonych i spełniały wszystkie warunki, pod którymi czynności takie uznane zostały za dozwolone. Teoretycznie pomyślane przypadki podstępnych zabiegów, które były dozwolone przez jakikolwiek przepis, nie będą bowiem objęte zakazem z art. 249 k.k., gdyż wynika to z subsydiarnego charakteru ustawy karnej. Charakter ten zaś przesądza o tym, że nie może stanowić przestępstwa wykonanie czynności nakazanej lub dozwolonej w jakiegokolwiek dziedzinie prawa. Zakazane są zatem przez przepis art. 249 k.k. zabiegi, a więc cały kompleks aktywnych, podstępnych działań. Wynikałoby stąd, że inne postacie podstępu, np. zawarte w samych tylko jednostkowych wypowiedziach werbalnych, nie są objęte tym zakazem. Warto też zwrócić uwagę na to, że zgodnie z treścią art. 249 k.k. podstępne zabiegi są znamieniem tego przestępstwa tylko wówczas, gdy są podejmowane w toku postępowania (a więc np. w toku

dochodzenia lub śledztwa). Można więc stwierdzić, że poza ramami tego postępowania, np. w toku działań operacyjnych zabiegi takie byłyby dopuszczalne, jeżeli oczywiście ich podjęcie nie wyczerpywałoby znamion innego przestępstwa (np. art. 246 k.k.). Klasycznym przykładem dopuszczalności takich zabiegów poza ramami procesu karnego jest kombinacja operacyjna, czynność dozwolona także z uwagi na wyraźne dopuszczenie jej przez przepisy o działaniach operacyjnych Policji.

Trudno natomiast byłoby zgodzić się tu ze stanowiskiem K. Buchały, który twierdzi, że przestępstwo z art. 249 k.k. może być popełnione tylko wtedy, gdy osoba podejmująca podstępne zabiegi ma pełną świadomość, iż osoba, przeciwko której toczy się postępowanie, przestępstwa nie popełniła⁸¹. Przy takiej bowiem interpretacji należałoby uznać za bezkarne podejmowanie podstępnych zabiegów przez tego, który wprowadzie ma pełną świadomość, że osoba, przeciwko której toczy się postępowanie karne, jest rzeczywistym sprawcą (np. na podstawie materiałów z czynności operacyjno-rozpoznawczych), lecz na tę okoliczność brak jest wymaganych przez prawo procesowe dowodów i aby takie dowody uzyskać, podejmuje podstępne zabiegi w toku postępowania karnego. Innymi słowy: przy tej interpretacji nie wolno organowi procesowemu wprowadzić w błąd niewinnego, ale wolno winnego. Gwarancjami zaś procesowymi jest objęty w postępowaniu karnym tak winny, jak i niewinny. Wykazywanie prawdy dowodami uzyskanymi w podstępny sposób - zarówno w stosunku do winnego, jak i niewinnego podejrzanego byłoby niezgodne z postulatami wynikającymi z zasady praworządności oraz z zasady przestrzegania w toku postępowania wszystkich nakazów etyki zawodowej.

Z tego samego względu trudno się także zgodzić z poglądem Z. Sobolewskiego, który twierdzi, że wielkiej wagi inte-

81. Por. K. Buchała, Prawo karne materialne, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1980, s. 749.

res społeczny, polegający na unieszkodliwieniu i ukaraniu bardzo groźnego przestępcy, wprowadzie nie usprawiedliwia całkowicie łamania przepisów normujących przeszkanie i uzyskiwanie dowodów obciążających, ale niekiedy przemawia za tym, by przejść do porządku nad jakimś uchybieniem procesowym⁸².

Do przytoczonych już przeciwko takiemu stanowisku argumentów należy dodać, że podobieństwo ze stanem wyższej konieczności jest tu tylko pozorne, gdyż w toku postępowania karnego, przy zabezpieczonej osobie sprawcy, dobru społecznemu lub jakiegokolwiek innemu nie zagraża jednak żadne bezpośrednie niebezpieczeństwo. Wypada się natomiast zgodzić z J. Gurgulem, że przedstawione tu poglądy niezupełnie oczyszczają moralną stronę postępowania, które pod względem etycznym może być oceniane ujemnie, gdyż wprowadzenie w błąd przeciwnika w toczącym się sporze należy do niełojalnych forteli⁸³. Niezależnie od tego etycznego aspektu trudno w stanowisku Sobolewskiego znaleźć jakieś prawne uzasadnienie dla stosowania podstępu w procesie karnym - tylko w samej wadze czynu, o który toczy się proces.

Racjonalne oraz zgodne z zasadami praworządności i etyki zawodowej wydaje się natomiast inne rozwiązanie omawianego tu problemu, w którego świetle - poza przypadkami wyraźnie przez prawo dozwolonymi - stosowanie w toku postępowania karnego podstępnych zabiegów jest zawsze niedopuszczalne, natomiast stosowanie innych form podstępu może być dopuszczalne pod pewnymi, ściśle przestrzeganyimi warunkami. Bez względu jednak na wagę przestępstwa, o które toczy się postępowanie karne, dopuszczalne jest stosowanie podstępu, nie objęte zakazem z art. 249 k.k., w sferze czynności operacyjno-rozpoznawczych, w której stosowanie różnych form podstępu, w tym także podstępnych zabiegów

82. Por. Z. Sobolewski, Wartość nielegalnie uzyskanego dowodu w postępowaniu karnym, *Annales UMCS* nr XXII z 1976 r.

83. Por. J. Gurgul, *Zabójstwo z łubieżności*, Wyd. MSW, Warszawa 1981, s. 220.

jest możliwe; przepis art. 249 k.k. nie ma tu zastosowania, gdyż brak jest spełnienia ustawowego wymogu w toku postępowania (czynności te nie są postępowaniem); jednakże i w tej sferze stosowanie wszelkich form podstępu jest możliwe tylko pod wspomnianymi warunkami.

Niezależnie od przedstawionych tu wywodów, na tym szczególnie delikatnym odcinku, jaki tworzy problem stosowania w działaniach taktyki kryminalistycznej podstępu - należy zawsze i bardzo sumiennie przestrzegać zasad etyki zawodowej, które silniej od norm prawnych ograniczają postępowanie się podstępem w pracy organów ścigania. W zasadach etyki zawodowej tkwią najpoważniejsze bariery dla wykorzystania podstępu w działaniach taktyki kryminalistycznej.

Punkt ciężkości problemu dopuszczalności stosowania podstępu w działaniach taktyki kryminalistycznej tkwi jak to starano się wykazać w:

- a) w sferze zastosowania podstępu,
- b) w zachowaniu warunków dopuszczalności stosowania podstępu,
- c) w postaci użytego podstępu.

Uwzględniając wymienione trzy elementy, podstęp może być zatem dopuszczalny, z tym że zawsze podkreślenia wymaga potrzeba bezwzględnego i rygorystycznego brania pod uwagę wymienionych elementów. Za bezzasadne i czysto deklaratoryjne należy uznać natomiast wypowiedzi negujące każdą możliwość stosowania podstępu w działaniach taktyki kryminalistycznej bez względu na warunki, postać i sferę stosowania.

Możliwość wykorzystania w działaniach kryminalistycznych dopuszczalnego podstępu, mimo proponowanych w niniejszym opracowaniu ograniczeń, są jednak stosunkowo szerokie. W różnych układach i na różnych etapach działań taktyki kryminalistycznej istnieje wiele takich możliwości.

W niniejszych rozważaniach podano kilka z nich. Nie jest możliwe, aby nawet w formie obszernej monografii przyto-

czyć taksatywne wyliczenie wszystkich sytuacji, w których zastosowany w działaniach taktyki kryminalistycznej podstęp można uznać za w pełni dopuszczalny i zgodny z zasadą praworządności, jak i z wymogami etyki zawodowej.

Omawiany tu problem stosowania podstępu w działaniach taktyki kryminalistycznej może nie byłby ani tak ważny, ani tak delikatny, gdyby nie wspomnienie reliktyw przeszłości, koncentrujące się zazwyczaj na skrajnie niedopuszczalnej postaci podstępu, jak podrzucanie dowodów czy też operowanie niezgodnym z rzeczywistością materiałem dowodowym. Doświadczenia te implikowały konieczność możliwie ostrego i jasnego zakreslenia granic dopuszczalności stosowania podstępu w działaniach taktyki kryminalistycznej.

**Funkcja
dowodowa
w sferze
taktyki
kryminalisty-
cznej**

4. Realizacja funkcji dowodowej w działaniach taktyki kryminalistycznej polega na tym, że na trzecim etapie omawianego procesu poznawczego tj. po rozpoznawaniu i wykrywaniu, następuje urzeczywistnianie czynności dowodowych. Czynności te podejmowane są w ramach postępowania karnego, na podstawie przepisów procedury karnej oraz według zasad wypracowanych przez taktykę kryminalistyczną.

W działaniach taktyki kryminalistycznej funkcja dowodowa realizowana jest w trzech warstwach, tj.:

- poszukiwania środków dowodowych w postępowaniu karnym, które pozwoliłyby na udokumentowanie przebiegu zdarzenia i ustalenie jego sprawcy a także udowodnienie winy tego sprawcy. Poszukiwanie mogą tutaj przebiegać w bardzo różnych kierunkach. Mogą być ustalone osoby, które były świadkami zdarzenia, narzędzia przy pomocy których dokonano czynu, rzeczy pochodzące z przestępstwa, miejsce, w którym dokonano czynu np. zabójstwa itp.;
- ułatwiania wykonania czynności procesowych, np. uzyskiwania różnych informacji o osobach mających związek ze zdarzeniem, czy to jako sprawcy, czy też jako

świadkowie. Najczęściej będą tutaj występować informacje operacyjne, które z istoty rzeczy nie mogą być wprost wykorzystane w procesie dowodowym;

- realizacji czynności dowodowych, w tej warstwie występuje wypracowanie przez taktykę kryminalistyczną zasady sprawnego i rzetelnego wykonania tych czynności, np. badanie miejsca zdarzenia, przesłuchanie świadków, przesłuchanie oskarżonych (podejrzanych), przeszukanie pomieszczeń i innych miejsc oraz osób itd. W tej warstwie realizacja funkcji dowodowej polega na zgromadzeniu takiego materiału dowodowego, który będzie pozwalać na uzasadnienie twierdzeń dotyczących popełnienia określonego przestępstwa, sposobu i okoliczności, w jakich przestępstwo to zostało popełnione, a także dotyczących osobowości i innych danych odnoszących się do sprawcy lub sprawców tego przestępstwa⁸⁴.

Jak zauważa W. Daszkiewicz, problematyka środków dowodowych jest bardzo szeroka, w części należy ona do prawniczej nauki o procesie karnym, ale większość zagadnień wchodzących w jej zakres, to zagadnienia innych dyscyplin naukowych, spełniających rolę pomocniczą wobec procesu jako działalności praktycznej sądów i organów ścigania. Na pierwszym miejscu, obok takich nauk specjalistycznych, jak psychologia sądowa, toksykologia sądowa i in. wypada wymienić kryminalistykę⁸⁵. W tym miejscu rodzi się pytanie czy katalog środków dowodowych jest otwarty jak twierdzi T. Hanausek⁸⁶, czy też zamknięty jak twierdzi W. Daszkiewicz⁸⁷. Stojąc na gruncie przepisów prawa procesowego należy chyba uznać, że katalog środków dowodowych w polskim procesie karnym jest zamknięty, nie może być dobrowolnie rozszerzany ani przez sąd ani przez organy ścigania. W pra-

84. Por. T. Hanausek, *Kryminalistyka w zarysie...*, s. 50.

85. Por. W. Daszkiewicz, *Proces karny część ogólna*, Polski Dom Wydawniczy ŁAWICA, Warszawa-Poznań 1994, s. 259.

86. Por. T. Hanausek, *Kryminalistyka w zarysie...*, s. 52.

87. Por. W. Daszkiewicz, *Proces karny...*, s. 259.

wie dowodowym występują tylko dowody nazwane. Nie ma w tym prawie jakiejś normy blankietowej, która pozwalałaby na korzystanie w procesie dowodowym z innych nienazwanych środków dowodowych. Trudno zatem podzielić pogląd T. Hanauska, że w prawie polskim doby obecnej nie ma zamkniętego katalogu dowodów, jedynie demonstratywnie wymienione są niektóre środki dowodowe, jak też wymieniono pewną grupę zakazów dowodowych oraz zamierza się wskazać na środki dowodowe, które mają być niedopuszczalne w procesie karnym⁸⁸. Taktyka kryminalistyczna w swych badaniach poszukuje nowych środków dowodowych, lecz ich dopuszczenie do procesu dowodowego i zaliczenia ich rezultatów do materiału dowodowego, na podstawie którego ustala się winę sprawcy, wymaga wyraźnego pozwolenia przez odpowiedni przepis prawa dowodowego.

**Funkcja
zapobiegawcza
w działaniach
taktyki
kryminalistycznej**

5. Funkcja zapobiegawcza obejmuje szereg zadań i środków przeciwdziałania zjawisku przestępczości. Słusznie wychodzi się z założenia, że o wiele łatwiej i taniej przeciwdziałać powstaniu danego przestępstwa niż później poszukiwać sprawcy tego czynu i likwidować jego skutki. Realizacja tej funkcji może przebiegać w różnych układach życia społecznego. Według T. Hanauska przebiega ona w trzech podstawowych kierunkach:

- w kierunku związanym z czynnikiem zagrażającym,
- w kierunku związanym z czynnikiem zagrożonym,
- w kierunku związanym z okolicznościami kształtującymi zagrożenie⁸⁹.

Czynnikiem zagrażającym jest zespół okoliczności stwarzających możliwość powstania czynu przestępczego. Najistotniejszym elementem jest tutaj konkretna osoba, która swoim dotychczasowym trybem życia (nie pracuje, karana za prze-

88. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka w zarysie..., s. 52.

89. Tamże, s. 52.

stępstwa, nadużywa alkoholu, należy do grupy przestępczej) stwarza realne zagrożenie wejścia na drogę przestępstwa. Policja prowadzi inwigilację tego typu osób. W przypadku uzyskania informacji o planowanym przez daną osobę przestępstwie, ostrzega ją przed tym, że gdyby dokonała tego czynu, natychmiast poniesie konsekwencje.

Czynnikiem zagrożonym jest zespół okoliczności narażających daną osobę lub dany obiekt na działania przestępcze. Osobami narażonymi na przestępstwa są z reguły osoby starsze i samotne. Osoby takie są w zasadzie bezbronne. Padają ofiarami zamachów na ulicach lub w swoich mieszkaniach. Osoby takie powinny być objęte przez Policję jak i społeczność samorządową pewnego rodzaju ochroną. Obecnie w Polsce opracowano program Bezpieczne miasto, który jest realizowany przez samorządy. Programem tym są między innymi objęte osoby starsze i samotne, kalekie itp. Osobom tym udziela się pomocy w zabezpieczeniu mieszkań.

Organizuje się wokół tych osób system ochrony przed zagrożeniami przestępczymi. Innym elementem zagrożonym jest tutaj obiekt, którym może być sklep, bank, kantor, urząd pocztowo-telekomunikacyjny itp. Obiekty te powinny być odpowiednio zabezpieczone w urządzenia alarmowe oraz powinny być ochraniane przez służby ochrony mienia. Zabezpieczenia takie poważnie utrudniają zamachy przestępcze.

Kierunek trzeci jest związany z okolicznościami kształtującymi zamachy przestępcze. Okolicznościami takimi może być cały szereg faktów, zjawisk i zdarzeń, które mogą się przyczynić do powstawania przestępstw. Okoliczności o jakich mowa stwarzają np. masowe imprezy sportowe, podziemne i nieoświetlone przejścia w pobliżu dużych obiektów handlowych, banków itp. Realizacja funkcji zapobiegawczej polega tu przede wszystkim na usunięciu tych okoliczności, które ułatwiają popełnianie przestępstw. W sytuacji imprez masowych, będzie to taka kontrola uczestników tych imprez oraz zabezpieczenie fizyczne i techniczne, które uniemożliwią wywołanie różnych ekscesów i bójek. Natomiast przejścia podziem-

ne powinny być oświetlane i patrolowane przez Policję. Poważną rolę mają tutaj do odegrania społeczności samorządowe.

L. Tyszkiewicz zapobieganie przestępczości, czyli profilaktykę przeciwprzestępczą postrzega w czterech następujących płaszczyznach:

- w płaszczyźnie oddziaływania w skali makrospołecznej, która zbiega się z ogromem przedsięwzięć z zakresu polityki gospodarczej i społecznej, np. problem bezrobocia;
- w płaszczyźnie oddziaływania w skali mikrospołecznej obejmującej dążenia do kształtowania tych środowisk społecznych, z którymi jednostka pozostaje w stałej bądź bardzo częstej interakcji;
- w płaszczyźnie oddziaływania indywidualnego obejmuje się najróżniejsze kontakty z jednostką, która wykazuje objawy nieprzystosowania społecznego, grożące pogłębieniem się tego zjawiska czy też wyraźnym wykołajaniem;
- w płaszczyźnie zapobiegania powstawania okazji sprzyjających popełnieniu przestępstwa podejmuje się najróżniejsze poczynania o charakterze organizacyjnym i technicznym, które mają utrudniać dokonywanie przestępstw, a także ułatwiać ich wykrywanie, co z reguły wpływa hamująco na potencjalnych sprawców przestępstw⁹⁰.

Omawiając funkcję zapobiegawczą, zwaną również profilaktyką przeciwprzestępczą, nie sposób jest nie wspomnieć o roli w tej działalności straży miejskich i gminnych oraz służb ochrony osób i mienia. Są to formacje, które w poważnej mierze przyczyniają się do realizacji założeń profilaktyki przeciwprzestępczej. Formacje te są dość liczne, zwłaszcza służby ochrony osób i mienia, które pełniąc służbę prewencyjną przez całą dobę w określonych rejonach i obiektach,

90. Por. L. Tyszkiewicz, *Kryminologia, Zarys systemu*, Wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1986, s. 281-284.

ochraniają dane miejsca i obiekty przed naruszeniem prawa, w tym i przed zamachami przestępczymi.

Poważną rolę w zapobieganiu przestępczości spełnia tzw. policyjny system sygnalizacyjny. System ten polega na zorganizowaniu punktów informacyjnych w miejscach lub obiektach najbardziej zagrożonych przestępczością. Rolę tych punktów mogą pełnić osoby zamieszkałe w pobliżu tych miejsc oraz obiektów i w przypadku zauważenia zachowań osób lub osoby, które mogą wskazywać na przygotowania do zamachu lub dokonywania zamachu, powiadamiają niezwłocznie policję. Natychmiastowe przybycie na wskazane miejsce zagrożenia policji pozwoli na niedopuszczenie do popełnienia przestępstwa lub ujęcie sprawcy (sprawców) na gorącym uczynku.

B. Hołyst podaje, że w wielu miastach USA zostały utworzone organizacje samoobrony społecznej przed włamaniami, jak Operation Identification Crime Tape czy Project Theft Guard. W USA, w Anglii i w innych krajach powstało wiele drużyn domowych lub blokowych do strzeżenia bezpieczeństwa na ulicach i w okolicach własnych domów⁹¹.

Zapobieganie przestępczości jest obecnie sprawą całego społeczeństwa, instytucji państwowych i poszczególnych obywateli. Zasadnicze czynności i funkcje organizatorskie w tym względzie muszą jednak spoczywać na organach ścigania.

91. B. Hołyst, Kryminalistyka..., s. 881.

Pojęcie informacji w taktyce kryminalistycznej

1. Z informacjami człowiek styka się na każdym kroku. Bez dopływu informacji o tym co dzieje się wokół człowieka jego funkcjonowanie w świecie współczesnym byłoby poważnie utrudnione, a wykonywanie niektórych zawodów byłoby wręcz niemożliwe. Informacja odgrywa szczególnie ważną rolę w taktyce kryminalistycznej. W języku potocznym pod pojęciem informacji rozumie się powiedzenie o czymś, zakomunikowanie czegoś, wiadomość, wskazówka, pouczenie. W dziennikarstwie treść informacji wiąże się z powiadomieniem społeczeństwa lub określonej zbiorowości w sposób syntetyczny, zwięzły i ścisły za pomocą środków komunikowania masowego o aktualnych bądź przewidywanych faktach mających istotną doniosłość polityczną, gospodarczą, naukową, kulturalną, wychowawczą itp., względnie o innych faktach wzbudzających szczególne zainteresowanie odbiorców⁹². Wyróżnia się w tej działalności następujące rodzaje informacji:

- własną tzn. pochodzącą od stałych współpracowników redakcji bądź przekazaną do redakcji na prawach wyłączności;
- agencyjną, otrzymaną za pośrednictwem dalekopisów, w formie biuletynów lub serwisu zdjęciowego albo filmowego;
- oficjalną, do której należą urzędowe komunikaty, władz, instytucji,
- organizacji itp.;
- rozwinietą, która ukazuje w sposób pogłębiony znaczenie, tło, przyczyny i ewentualne skutki relacjonowanych faktów;

92. Por. Encyklopedia wiedzy o prasie, pod red. J. Maślanki, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1976, s. 107.

- lokalną, krajową i zagraniczną - ze względu na zakres poruszanej tematyki.

Zaprezentowane pojęcie i podział informacji w dziedzinie dziennikarstwa może znaleźć odpowiednie zastosowanie w taktyce kryminalistycznej. Obydwie te dziedziny w omawianym zakresie wykazują pewne cechy podobieństwa.

Na gruncie kryminalistyki próbę zdefiniowania informacji podjął T. Hanausek, według którego informacjami nazywamy wszelkie dane o świecie zewnętrznym, które uzyskujemy albo przez bezpośrednie poznanie zmysłowe albo przez odbiór podawanego przez inną osobę opisu jakiegoś stanu rzeczy lub zjawisk⁹³. Wydaje się jednak, że określone pojęcie informacji przez T. Hanauskę wymaga doprecyzowania aby mogło być użyteczne w taktyce kryminalistycznej. Oczywiście informacją będą tutaj wszelkie dane, które są uzyskiwane w sposób bezpośredni lub pośredni, mające związek z przestępstwem i jego sprawcą. W takim ujęciu taktyka kryminalistyczna interesuje się pojęciem informacji. W taktyce kryminalistycznej informacja służy wykryciu przestępstwa, wszczęciu postępowania przygotowawczego, ujęciu sprawcy, udokumentowaniu faktu przestępstwa, ustaleniu źródeł dowodowych i przeprowadzeniu czynności dowodowych. Ogólnie mówiąc, w kryminalistyce pojęcie informacji wiąże się ze zwalczaniem przestępczości. Informacja może być wyrażona za pomocą mowy, pisma, obrazu, rysunku, znaku, dźwięku albo zawarta w urządzeniu, przyrządzie lub innym przedmiocie, a także wyrażona w jakiegokolwiek inny sposób.

2. Źródła informacji w taktyce kryminalistycznej mogą być bardzo różne. W zależności od sfery tej dziedziny i jej specyfiki występują pewne swoistości w zakresie źródeł informacji.

W sferze pracy operacyjnej wyróżnia się następujące źródła informacji:

**Źródła
informacji
w taktyce
kryminalistycznej**

93. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka, zarys wykładu..., s. 53.

- agent (tajny współpracownik),
- poufny informator,
- tajna obserwacja,
- materiały spraw operacyjnych,
- stosowanie tajnych środków technicznych (np. podsłuch telefoniczny),
- zbiory archiwalne dotyczące działań operacyjnych.

W sferze wykonywania czynności procesowych wyróżnia się następujące źródła informacji:

- świadkowie (pokrzywdzeni),
- sprawcy czynów (podejrzani, oskarżeni),
- miejsce zdarzenia,
- dokumenty,
- zwłoki ludzkie lub ich szczątki,
- ewidencja kryminalistyczna (zbiory kryminalistyczne),
- materiały postępowań karnych.

Inny podział źródeł informacji w kryminalistyce zastosował T. Hanausek, który wyróżnia:

- osoby rozumiane jako żyjące istoty ludzkie,
- rzeczy pojmowane szeroko, a więc także zwierzęta,
- miejsca rozumiane jako wycinki przestrzeni lub pomieszczenia,
- zjawiska i zdarzenia zarówno przeszłe jak i aktualne,
- następstwa zdarzeń, a zwłaszcza ślady,
- dokumenty rozumiane szeroko, a więc także zapisy magnetofonowe,
- zwłoki rozumiane jako ciało człowieka zmarłego, części tego ciała lub szczątki⁹⁴.

94. Tamże, s. 53.

Przedstawione źródła informacji w praktyce taktyki kryminalistycznej mają różne znaczenie. Niektóre z nich spotyka się rzadko, inne zaś mają znaczenie tylko weryfikacyjne i nie stwarzają warunków do rozwinięcia jakichś swoistych, z nimi tylko związanych czynności. Do najczęstszych źródeł informacji praktyka kryminalistyczna zalicza osoby, a ściślej treści ich wypowiedzi przekazywanych bezpośrednio organom ścigania lub organom wymiaru sprawiedliwości.

Innym podziałem źródeł informacji kryminalistycznych jest podział na źródła zewnętrzne i wewnętrzne:

- zewnętrzne, to takie źródła, które dostarczają wiadomości organom ścigania o: zagrożeniach, przestępstwach, przestępcach, środkach dowodowych itp. z własnej inicjatywy w sposób nie powiązany instytucjonalnie z tymi organami;
- wewnętrzne, to takie źródła, które są organizowane dla potrzeb rozpoznawczo-wykrywczych lub dowodowych, czyli w toku procesu wykrywczego (poznawczego), przez organy ścigania. Źródła te nazywane są też źródłami własnymi organów ścigania⁹⁵.

3. Jak zauważa K. Sławik, źródłem pierwszych informacji o przestępstwie może być osoba, rzecz, miejsce, dokument lub zjawisko, które pierwsze dostarcza organowi ścigania wiadomości o danym czynie zabronionym, a nierzadko również i jego sprawcy⁹⁶. Informacje te mogą być niekiedy ogólne i o wątpliwej wiarygodności. Często wymagają uściślenia i uwia-rygodnienia w stopniu pozwalającym domniemywać, że popełniono przestępstwo.

Z kryminalistycznego punktu widzenia ilość i jakość uzyskanych informacji o przestępstwie z pierwszych źródeł jest

**Źródła
pierwszych
informacji o
przestępstwie**

95. Por. Z. Czeczot, T. Tomaszewski, Kryminalistyka ogólna, Wydawnictwo COMER, Toruń 1996, s. 31.

96. Por. K. Sławik, Źródła pierwszych informacji o przestępstwie (w:) Kryminalistyka pod red. J. Widackiego..., s. 19.

na ogół wprost proporcjonalna do stopnia efektywności procesu wykrywania sprawców. O jakości pierwszych informacji i ich wpływie na proces wykrywczy decyduje wiele czynników, a przede wszystkim:

- relacje zachodzące między osobowymi źródłami pierwszych informacji a sprawcą. Przykładowo, jeśli źródłem tym jest pokrzywdzony lub inna osoba, która z różnych względów jest zainteresowana w wykryciu sprawcy, może w wielu przypadkach w poważnym stopniu przyczynić się do przyśpieszenia i usprawnienia procesu wykrywczego, zwłaszcza jeśli wcześniej stykała się w różnych okolicznościach ze sprawcą lub zna sprawcę;
- ilość i jakość pozostawionych śladów przez sprawcę na miejscu zdarzenia i poszczególnych przedmiotach związanych z czynem zabronionym;
- poziomu umiejętności ujawniania i odczytywania informacji ze źródeł nieosobowych przez organ ścigania⁹⁷.

W taktyce kryminalistycznej występują różne podziały źródeł pierwszych informacji o przestępstwie, między innymi wyróżnia się:

- a) w zakresie źródeł pierwszych informacji nie związanych z organami ścigania i ich działalnością występują:
 - obowiązkowe zawiadomienie,
 - samooskarżenia,
 - zawiadomienie anonimowe,
 - prasa, radio, telewizja,
 - biura skarg i wniosków,
 - czynności kontrolne organów NIK, PIH, urzędów celnych oraz organów kontroli wewnętrznej;

97. Por. E. Locard, *Dochodzenie przestępstw...*, s. 12.

b) w zakresie źródeł pierwszych informacji związanych z organami ścigania lub ich działalnością występują:

- czynności operacyjne,
- poufne osobowe źródła informacji,
- czynności służbowe organów ścigania,
- czynności procesowe w tzw. innej sprawie,
- kontakt ze społeczeństwem.

W. Gutekunst dzieli natomiast źródła pierwszych wiadomości o przestępstwie na:

- a) zawiadomienia o przestępstwie,
- b) wiadomości uzyskane w wyniku działań podjętych przez organy ścigania w trybie nadzoru prokuratorskiego,
- c) poczynania operacyjne podjęte przez Policję⁹⁸.

Komentatorzy kodeksu postępowania karnego wymieniają zaś następujące źródła wiadomości o przestępstwie:

- zawiadomienie o przestępstwie,
- doniesienia,
- anonimy,
- inne źródła.

Podkreślają, iż dla wszczęcia postępowania przygotowawczego obojętne jest źródło wiadomości o przestępstwie. Zalecają sprawdzanie treści anonimów w sposób ostrożny, na drodze czynności operacyjnych⁹⁹.

Według T. Chrustowskiego źródłem pierwszych informacji o przestępstwach są najczęściej osoby, rzadziej rzeczy. Spośród osób przykładowo wymienia: pokrzywdzonych, bezpośrednich świadków zdarzenia, osoby, które dowiedziały się

98. W. Gutekunst, Kryminalistyka..., s. 46-47.

99. J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1971, s. 296-297.

pośrednio o popełnieniu przestępstwa, funkcjonariuszy instytucji państwowych i społecznych, funkcjonariuszy organów kontroli państwowej, członków organów kontroli społecznej. Spośród rzeczy przykładowo przytacza: sfalszowany banknot, wyłamane kraty zabezpieczające drzwi sklepu jubilerskiego, taśmę magnetofonową z nagrany faktem przestępstwa wymuszenia rozbójniczego itp.¹⁰⁰.

Warto wspomnieć, że Ch.E. O'Hara¹⁰¹ i C.S. Price¹⁰² przywiązują szczególną wagę do roli najbliższego środowiska jako źródła informacji o przestępstwie i jego sprawcy.

Należy zauważyć, iż polski ustawodawca przepisami niektórych ustaw nałożył na obywateli oraz instytucje państwowe i społeczne prawny i społeczny obowiązek zawiadamiania organów ścigania o przestępstwach ściganych z urzędu. Zgodnie z art. 256 § 1 k.p.k. Każdy dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowiązek zawiadomienia o tym prokuratora lub Policję. Przepisem tym został ustanowiony ogólny społeczny obowiązek zawiadamiania przez każdego obywatela o przestępstwie ściganym z urzędu, o którym się dowiedział. Od społecznego obowiązku zawiadamiania o przestępstwie należy odróżniać prawny obowiązek, który w odniesieniu do osób fizycznych wynika z art. 254 § 1 k.k. Obowiązek ten został zawężony do przestępstw enumeratywnie wymienionych w tym przepisie i obwarowany sankcją karną. Prawny obowiązek zawiadamiania organów ścigania przez instytucje państwowe i społeczne, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, został ustanowiony przepisem art. 256 § 2 k.p.k.

100. Por. T. Chrustowski, *Procesowe podstawy postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1985, s. 144.

101. Por. Ch.E. O'Hara, *Fundamentals of Criminal Investigation*, Springfield Illinois 1973, s. 10.

102. Por. C.S. Price, *Źródła informacji* (w:) *Problemy Kryminalistyki* 1961, nr 29, s. 106.

Z ustaleń J. Gurgula wynika, że najczęstszymi w praktyce pierwszymi źródłami informacji o zabójstwie są:

- zawiadomienia (telefoniczne, pisemne - podpisane i anonimowe) od obywateli, tj. od pokrzywdzonych, świadków zdarzenia i różnych osób postronnych;
- przedstawiciele instytucji i organizacji społecznych, głównie w wypadku zabójstw dokonanych na terenie zakładów pracy;
- własne spostrzeżenia organów Policji;
- czynności procesowe (przesłuchania świadków i podejrzanych, oględziny, ekspertyzy) w toku postępowania przygotowawczego, a wyjątkowo także od samego sprawcy, który dobrowolnie zgłasza się do organów ścigania, zawiadamiając je o dokonanej zbrodni, o której one jeszcze nie wiedziały¹⁰³.

Możliwość wszczęcia postępowania przygotowawczego w oparciu o pierwsze informacje o przestępstwie nierzadko wymaga sprawdzenia ich wiarygodności. Przepis art. 255 k.p.k. nie dopuszcza bowiem możliwości wszczęcia postępowania przygotowawczego w wypadku gdy nie ma uzasadnionego przypuszczenia, że zostało popełnione przestępstwo. W zależności od rodzaju źródła informacji i specyfiki zdarzenia przestępnego, organy ścigania przyjmują różne drogi uwiarygodnienia tych informacji. Jeżeli źródłem informacji jest oficjalne zgłoszenie o przestępstwie, a sam fakt jego popełnienia wzbudza wątpliwości oraz nie zachodzi nagle potrzebą zabezpieczenia dowodów, wówczas na podstawie art. 258 §2 k.p.k. organy te mogą podjąć czynności sprawdzające wiarygodność zawiadomienia. Czynności te mają bardzo ograniczony zakres, przeprowadza się je wyłącznie w celu zebrania danych niezbędnych dla powzięcia decyzji, czy wszcząć postępowanie przygotowawcze, czy też odmówić jego wszczę-

103. Por. J. Gurgul: Śledztwo w sprawach o zabójstwa, Wyd. MSW, Warszawa 1977, s. 48.

cia¹⁰⁴. W wypadku zaś, gdy źródłem pierwszej informacji jest anonim i zawarte w nim informacje o przestępstwie wymagają uwiarygodnienia, czynności w tym zakresie przeprowadza się w oparciu o art. 14 ust. 1 ustawy z 6 kwietnia 1990 r. o Policji¹⁰⁵, na drodze działań operacyjnych, z zachowaniem wszelkich zasad ostrożności, aby nie ściągnąć podejrzeń na osoby, które przestępstwa nie popełniły, a wskutek nieoględnych poczynań organów ścigania mogłyby być narażone na utratę dobrego imienia i nieposzlakowanej opinii. Wyniki czynności sprawdzających i działań operacyjnych nie mają znaczenia dowodowego. Inaczej przedstawia się sytuacja, gdy zawiadomienie dotyczy zdarzenia przestępnego wymagającego natychmiastowego zabezpieczenia dowodów przed ich utratą. W takich wypadkach, praktycznie rzecz biorąc, z reguły następuje równoczesne sprawdzanie wiarygodności informacji z przystąpieniem do niezbędnych czynności dowodowych o charakterze zabezpieczającym, na podstawie art. 267 k.p.k. Należy zauważyć, iż niebagatelny wpływ na efektywność procesu wykrywczego ma tutaj czas, jaki upłynął od popełnienia przestępstwa do podjęcia czynności kryminalistycznych i procesowych w danej sprawie.

104. Por. S. Kalinowski, *Polski proces karny...*, s. 265.

105. Dz.U. Nr 30 z 1990 r., poz. 178 z późn. zm.

1. Istotą czynności dowodowych jest realizacja podstawowych celów procesu karnego. Cele te zostały wyrażone w przepisach art. 2 § 1 k.p.k., które stanowią, że: przepisy niniejszego kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby:

- 1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności;
- 2) podstawę wszelkich rozstrzygnięć stanowiły ustalenia faktyczne odpowiadające prawdzie;
- 3) przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa osiągnięte zostały zadania postępowania karnego nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu im oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego.

Dla osiągnięcia tych celów zostały ukształtowane normy procesowe i zasady taktyki kryminalistycznej. Wymiar sprawiedliwości o tyle może spełnić swe konstytucyjne zadania o ile przebieg postępowania karnego i związane z nim przebiegi taktyki kryminalistycznej (np. sprawy operacyjne) zapewnią realizację wymienionych celów.

Realizacja celów procesu karnego może nastąpić jedynie wtedy, kiedy faktyczny sprawca zostanie wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej. Czynności dowodowe powinny dostarczyć dowodów winy faktycznego sprawcy przestępstwa. W takiej sytuacji osoba, która jest niewinna dokonania danego czynu nie poniesie odpowiedzialności karnej. W przypadku wdrożenia przeciwko osobie niewinnej postępowania karnego, postępowanie takie powinno zostać umorzone. Cel wykrywczy procesu karnego został usytuowany w materii

normatywnej omawianego przepisu na początku, gdyż o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej, rozstrzygnięciach i trafnym stosowaniu środków w prawie karnym, może być mowa tylko wtedy, gdy zostanie wykryty sprawca przestępstwa. Dopóki sprawca nie będzie wykryty, dopóty wykonywane są czynności w sprawie i nie jest wiadomo czy ma się do czynienia z przestępstwem czy tylko z czynem zabronionym. Najważniejszym celem w procesie karnym jest jednak ustalenie prawdy materialnej. Podstawą wszelkiego rodzaju decyzji wydawanych w postępowaniu karnym powinny być ustalenia zgodne z rzeczywistością. Aby takie ustalenia uzyskać, należy czynności dowodowe przeprowadzać zgodnie z prawem karnym procesowym i zasadami taktyki kryminalistycznej. Węzłowym przepisem traktującym o prawdzie materialnej w procesie karnym jest zacytowany wyżej art. 2 § 1 pkt 2 k.p.k. W bezpośredniej styczności z tym przepisem i działającym bezpośrednio na ustalenie faktów odpowiadających prawdzie jest art. 3 § 1 k.p.k., stanowiący, że organy prowadzące postępowanie karne są obowiązane badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego. Ważny wpływ na prawidłowość ustaleń faktycznych ma również art. 4 § 1 k.p.k., który stwierdza, że sędziowie orzekają na podstawie swego przekonania wysnutego z przeprowadzonych dowodów i opartego na ich swobodnej ocenie, z uwzględnieniem wskazań wiedzy oraz doświadczenia życiowego. Wykrycie sprawcy czynu oraz zgromadzenie pełnego materiału dowodowego przeciwko temu sprawcy a następnie właściwa ocena tego materiału, przy odrzuceniu wszelkich złudnych poszlak i rozgraniczeniu prawdy od nieprawdy, jest podstawą prawidłowej oceny ustaleń stanu faktycznego odpowiadającego prawdzie oraz realizacji celów procesu karnego.

Procedury taktyki kryminalistycznej i postępowania karnego zmierzają do wykrycia przestępstwa i jego sprawcy oraz pociągnięcia tego sprawcy do odpowiedzialności karnej. Jest to niewątpliwie swoista działalność poznawcza, której celem jest ustalenie prawdy dotyczącej czynu i jego sprawcy. Wszy-

stkie elementy tego procesu poznawczego są unormowane przepisami prawa karnego procesowego oraz przepisami regulującymi działania operacyjne i inne czynności taktyki kryminalistycznej. Do elementów tych należy zaliczyć:

- 1) przedmiot poznania, którym jest całokształt okoliczności dotyczących czynu i jego sprawcy;
- 2) podmioty biorące udział w tej działalności poznawczej, którymi są: sąd, prokurator oraz inne podmioty prowadzące postępowania przygotowawcze;
- 3) środki dowodowe, przez które należy rozumieć fakty, z którymi osoba przeprowadzająca dowód styka się bezpośrednio w trakcie tej czynności i za pomocą których poznaje udowodnione fakty itp.;

W zależności od przyjętych kryteriów spotyka się w literaturze przedmiotu różne podziały środków dowodowych. Najczęściej spotykany jest podział na środki dowodowe rzeczowe i osobowe. Przy tym kryterium tego podziału jest rodzaj źródła dowodowego, tj. osoba lub rzecz.

Do dowodów osobowych zalicza się:

- zeznania świadków,
- wyjaśnienia oskarżonych (podejrzanych),
- opinie biegłych,
- wyniki eksperymentów,
- właściwości ciała osób poddanych oględzinom.

Do dowodów rzeczowych zalicza się:

- właściwości miejsc poddanych oględzinom,
- właściwości rzeczy poddanych oględzinom,
- treść dokumentów,
- właściwości włók ludzkich i odłączonych od organizmu części tkanki ludzkiej (w tym też krew),
- właściwości zwierząt.

- wnioskowanie rozumiane jako operacja myślowa polegająca na wyprowadzaniu twierdzeń dotyczących przedmiotu poznawania, w oparciu o środki dowodowe.

Organy procesowe ustalają konsekwencje prawne faktów uznanych za udowodnione. Właściwe ustalenie tych faktów jest więc jednym z podstawowych warunków trafności rozstrzygnięć. Do tego zaś czy daną okoliczność faktyczną należy uznać za udowodnioną dochodzi się drogą wnioskowania opartego na pewnych faktach i okolicznościach dotyczących konkretnego zdarzenia. Występujące tutaj środki dowodowe nie noszą cech matematycznej pewności, lecz zawsze tylko pewne prawdopodobieństwo, które musi być takie, że według doświadczeń życiowych, ustaleń praktyki wymiaru sprawiedliwości i zasad taktyki kryminalistycznej można bez obaw przyjąć, iż ustalony stan rzeczy odpowiada prawdzie. Mimo wszystko każdy środek dowodowy w procesie karnym opiera się tylko na ogromnym prawdopodobieństwie wprost graniczącym z absolutną pewnością, nigdy zaś nie może być traktowany jako prawda bezwzględna. Przedstawia on prawdę względną, która obiektywnie, lecz w sposób niepełny, odzwierciedla dany przedmiot poznania. W karnopprocesowym poznaniu należy zauważać prawdziwość poznania i dokładność poznania. Prawdziwością poznania jest bowiem zgodność sądu z odpowiednim wycinkiem obiektywnej rzeczywistości. Dokładnością poznania jest zaś odpowiedni stopień szczegółowości i konkretności wiedzy o tym wycinku obiektywnej rzeczywistości. Tak więc prawdziwość może dotyczyć odpowiedniego stopnia dokładności poznanego przedmiotu. Praktyka procesu karnego i taktyki kryminalistycznej narzucają bowiem konieczność poprzestania na pewnym stopniu dokładności poznania danego zdarzenia. Występuje tutaj pewna praktyczna granica, poza którą szczegóły danej sprawy przestają być istotne, są po prostu zbędne, dalsze ich wykrywanie mija się z celem procesowego poznania. Jak słusznie zauważa M. Cieślak minimum tej dokładności wyznaczone jest przez elementy sytuacji faktycznej zawartej w normie sta-

nowiącej podstawę rozstrzygnięcia (np. znamiona istoty czynu przestępnego). Maksimum tej dokładności wyznacza tzw. próg dokładności, poza którym szczegóły tracą swe prawne znaczenie. Są prawnie obojętne. Szczegóły leżące poza tym progiem mogą być swobodnie pominięte i nie muszą znaleźć odbicia w ustaleniach faktycznych. Błąd, który ich może dotyczyć pozbawiony jest znaczenia prawnego¹⁰⁶.

2. Badanie miejsca zdarzenia jest złożonym przedsięwzięciem faktyczno-kryminalistycznym i procesowym. Przeprowadzenie tego przedsięwzięcia wymaga działania zespołowego osób o wysokich umiejętnościach kryminalistycznych i organizacyjnych. Miejsce zdarzenia przestępczego jest bowiem jednym z najbogatszych źródeł informacji o sprawcy czynu, oraz o środkach i metodach jego przestępczej działalności.

**Organizacja
i taktyka
badania
miejsca
przestępstwa**

Kryminalistyka dowodzi, iż mimo najbardziej starannego przygotowania się do dokonania przestępstwa, sprawcy zawsze pozostawiają ślady swojego działania, prowadzące do ich identyfikacji. Ślady te, powszechnie określane jako ślady kryminalistyczne, mogą być bardzo różnorodne pod względem wielkości, kształtu, własności fizycznych, składu chemicznego, sposobu, czasu i miejsca pozostawienia, przeznaczenia, a także wielu innych cech fizykochemicznych lub biologicznych. Jak stwierdził E. Locard, rzeczowe źródła dowodowe, o jakich mowa, to jedyni świadkowie zdarzenia, którzy się nie mylą, ani też nie kłamią, są naocznici i niemi¹⁰⁷, ich zrozumienie i wytłumaczenie posiada ogromną wartość dowodową, o ile się dysponuje metodami ich ujawniania, zabezpieczania i badania. Rozwój nauk przyrodniczych i technicznych pozwala sprawcom na doskonalenie metod przestępnego działania. Współczesna kryminalistyka musi więc stale korzystać z najnowszych zdobyczy naukowo-technicznych, przysto-

106. M. Cieślak, Polska procedura karna..., s. 324.

107. E. Locard, Dochodzenie przestępstw..., s. 12.

sowując je odpowiednio do potrzeb zwalczania przestępczości.

Efektywność procesu wykrywczego jest w poważnej mierze uzależniona od natychmiast podjętego i właściwie przeprowadzonego badania miejsca zdarzenia, a w niektórych wypadkach w ogóle przesądza o wykryciu sprawcy. Jest to bowiem zespół różnorodnych działań kryminalistycznych mających na celu uzyskanie na miejscu zdarzenia maksymalnej ilości informacji o przebiegu danego zdarzenia i jego sprawcy.

Badanie miejsca zdarzenia zmierza do:

- ustalenia faktycznych okoliczności zdarzenia i uzyskania odpowiedzi na pytanie, czy zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa;
- ustalenia rzeczywistego miejsca dokonania tego czynu;
- ustalenia uprzednich relacji między sprawcą i ofiarą;
- określenia, w miarę możliwości, motywu działania sprawcy (sprawców);
- ustalenia sposobu dokonania czynu i użytych do tego narzędzi;
- ujawnienia i zabezpieczenia wszelkich śladów i poddania ich badaniom eliminacyjnym oraz możliwym do przeprowadzenia podczas oględzin badaniom identyfikacyjnym;
- ustalenia rysopisu i ewentualnego odtworzenia wyglądu zewnętrznego sprawcy oraz w miarę możliwości jego cech psychofizycznych;
- ustalenia drogi dojścia i odejścia sprawcy;
- udokumentowania dla potrzeb postępowania karnego w formie protokołu oględzin, dokumentacji fotograficznej, taśmy filmowej lub magnetowidowej, a także kryminalistycznych planów i szkiców, śladów działania sprawcy i wykonanych czynności procesowo-kryminalistycznych;

- zbudowania wersji dotyczących zdarzenia i jego sprawcy oraz określenia kierunków dalszych działań kryminalistycznych.

Kryminalistyczne badanie miejsca zdarzenia utożsamiane jest niekiedy w literaturze kryminalistycznej z oględzinami miejsca zdarzenia sensu largo¹⁰⁸. Wydaje się, iż słuszniejsze jest traktowanie kryminalistycznego badania miejsca zdarzenia jako kompleksowego zespołu działań kryminalistycznych i procesowych, w którego skład wchodzi oględziny miejsca, ciała (zwłok), rzeczy (art. 185 § 1 k.p.k.), czyli oględziny sensu stricto jako podstawowy i najważniejszy podzespół tych czynności. W zakresie kryminalistycznego badania miejsca zdarzenia występuje bowiem szereg czynności, które wykraczają poza oględziny. Przykładem tego są różnego rodzaju działania operacyjne Policji podejmowane w ramach tego przedsięwzięcia. Nie wszystkie czynności podejmowane w ramach kryminalistycznego badania miejsca zdarzenia dokumentuje się w formie protokołu oględzin. Z ustaleń operacyjnych czy rozpytań osób sporządza się tylko notatki urzędowe, które wraz z protokołem oględzin i dokumentacją techniczną stanowią całość dokumentacji procesowej dotyczącej badania danego miejsca zdarzenia. W ramach kryminalistycznego badania miejsca zdarzenia podejmuje się następujące podzespoły czynności:

- zabezpieczenie miejsca zdarzenia;
- oględziny: miejsca, ciała (zwłok), rzeczy (oględziny sensu stricto);
- penetrację pobliskiego terenu i ewentualne zorganizowanie pościgu;
- odtworzenie na podstawie ujawnionych śladów i zebranych informacji prawdopodobnego przebiegu zdarzenia

108. Por. R. Zelwiański, Śledcze badanie miejsca zdarzenia (w:) Problemy Kryminalistyki 1963, nr 41, s. 33.

(zbudowanie pierwotnych wersji o zdarzeniu i sprawcy);

- eksperymentalne sprawdzenie prawidłowości wysnutych hipotez;
- powtórne (kontrolne) przeprowadzenie oględzin miejsca;
- ewentualne zorganizowanie pułapek kryminalistycznych lub zasadzek na miejscu zdarzenia;
- działania operacyjne Policji;
- rozpytania osób w celu ustalenia świadków zdarzenia.

Przedstawiony kompleks kryminalistycznych działań na miejscu zdarzenia jest w praktyce ważnym etapem wykrywczym i dowodowym w konkretnej sprawie. W sytuacjach dotyczących takich przestępstw jak np. zabójstwa czynności dowodowe w ramach kryminalistycznego badania miejsca zdarzenia z reguły są podejmowane w trybie art. 267 k.p.k. Podstawową zasadą jest tutaj szybkość działania organów ścigania. Przeprowadzone w porę czynności kryminalistyczne na miejscu zdarzenia decydują w wielu wypadkach o ujawnieniu istotnych w danej sprawie szczegółów i okoliczności a w konsekwencji o wykryciu sprawcy. Badanie miejsca zdarzenia w przypadkach np. zabójstw jest bardzo trudnym i złożonym przedsięwzięciem, wymagającym od realizujących go osób: dużych umiejętności, doświadczenia, zmysłu obserwacyjnego, pomysłowości oraz gruntownej znajomości naukowych metod stosowania taktyki i techniki kryminalistycznej. Dlatego też badanie miejsca zdarzenia w takich wypadkach powinna przeprowadzać grupa operacyjno-śledcza w następującym składzie: prokurator jako pełniący rolę kierownika grupy wykonującej czynności oględzin, pracownicy dochodzeniowo-śledczy, pracownicy pionu kryminalnego, pracownik techniki kryminalistycznej, eksperci różnych specjalności w zależności od rodzaju czynu, sposobu działania sprawcy i użytych narzędzi (np. lekarz medycyny sądowej, biolog, toksykolog, chemik, fizyk, elektryk, specjalista od balistyki, specjalista od wypadków drogowych itp.). W praktyce nie zawsze skład

grupy operacyjno-śledczej działający na miejscu zdarzenia jest właściwy.

Przechodząc do omawiania poszczególnych podzespołów czynności wchodzących w skład kryminalistycznego badania miejsca zdarzenia należy zauważyć, iż prawny obowiązek zabezpieczenia miejsca zdarzenia został nałożony przepisem art. 256 § 2 k.p.k. na instytucje państwowe i społeczne, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu. Do czasu przybycia organów ścigania instytucje te są zobowiązane do podjęcia niezbędnych czynności ochronnych miejsca zdarzenia.

Przy zabezpieczaniu miejsca zdarzenia np. znalezienia zwłok należy mieć na uwadze, że nie zawsze miejsce to jest rzeczywistym miejscem spowodowania śmierci danego człowieka. Zabezpieczenia mogą wymagać również inne miejsca. Pominięcie w zabezpieczeniu tych miejsc może spowodować celowe lub przypadkowe zatarcie (zniszczenie) znajdujących się tam śladów. Zabezpieczenie miejsca zdarzenia lub miejsca znalezienia zwłok zwłaszcza w przypadku ich przeniesienia ma na celu zapobiegnięcie zatarciu śladów lub przemieszczeniu jakichkolwiek przedmiotów. W przypadku zaś gdy ofiara żyje, należy natychmiast wezwać pomoc lekarską (Pogotowie Ratunkowe). Następnie trzeba zadbać, aby wszystkie przedmioty i ślady na miejscu zdarzenia pozostawić w stanie niezmienionym, a gdy ofiara zostanie zabrana do szpitala jej miejsce i położenie należy dokładnie oznaczyć (np. kredą na podłodze).

Centralnym podzespołem czynności w ramach kryminalistycznego badania miejsca zdarzenia są oględziny miejsca, osoby lub rzeczy (art. 185 § 1 k.p.k.). W zależności od potrzeb, czynności na miejscu zdarzenia mogą się ograniczać tylko do samych oględzin, co zresztą w praktyce nierzadko występuje. Pojęcie miejsca oględzin np. znalezienia zwłok ofiary zabójstwa należy rozumieć bardzo szeroko. Tworzy je sieć punktów topograficznych o względnie samodzielnym by-

cie i znaczeniu¹⁰⁹. Przykładowo, W. Schulz opisuje niezwykle wyjątkowy wypadek, gdy ślady krwi zaprowadziły policję od miejsca znalezienia zwłok przez dworzec kolejowy i ulice miasta aż do odległego mieszkania sprawcy¹¹⁰. Wszystkie tego rodzaju punkty należy objąć oględzinami. W wypadkach zabójstw może wystąpić rozdzielnosc miejsca spowodowania śmierci człowieka i miejsca znalezienia zwłok.

Należy zauważyć, iż samo miejsce czynu może mieć wiele punktów, gdyż ofiara po zaatakowaniu przez sprawcę może odpyrać atak i uciekać. Pojęcie miejsca oględzin należy tutaj ujmować stosunkowo szeroko.

W oględzinach szczegółowych (sensu stricto) miejsca dokonania czynu zabronionego wyróżnia się fazę statyczną i dynamiczną. W fazie statycznej dokonuje się ogólnego oglądu miejsca w postaci nienaruszonej (zastanej). Chodzi tu o uchwycenie elementów stanu statycznego, które następnie pozwolą organom procesowym globalnie orientować się w sytuacji, analizować jej składniki, weryfikować poszczególne twierdzenia. W fazie dynamicznej dokonuje się faktycznych oględzin miejsca czynu. Z zachowaniem odpowiedniej ostrożności dotyka się poszczególnych przedmiotów, mierzy się je oraz porównuje i zabezpiecza.

J. Jarosz w zakresie oględzin miejsca czynu przestępnego wyróżnia następujące etapy:

- 1) czynności wstępne:
 - a) przygotowanie do oględzin,
 - b) zabezpieczanie miejsca zdarzenia,
- 2) oględziny właściwe:
 - a) stadium ogólnoorientacyjne,

109. Por. J. Gurgul: Zabójstwo z łubieżności. Studium kryminalistyczno-procesowe, Wyd. MSW, Warszawa 1981, s. 115.

110. W. Schulz, Eine Blutspur führte durch die ganze Stadt (w:) Kriminalistik 1975, nr 5, s. 11.

b) stadium oględzin szczegółowych (*sensu stricto*) dzieli na dwie fazy:

- fazę statyczną,
- fazę dynamiczną¹¹¹.

Wydaje się, że do oględzin (*sensu stricto*) należałoby zaliczyć również wstępną analizę wyników oględzin. Pogłębioną analizę efektów tej czynności należy dokonać w ramach analizy całości wyników badania miejsca zdarzenia, po zakończeniu wszystkich czynności w tym zakresie.

Wymaga podkreślenia, że grupa dokonująca oględzin miejsca czynu zabronionego powinna się składać z niezbędnej ilości osób do właściwego przeprowadzenia tych czynności. W skład tej grupy powinien wejść prokurator jako organ kierujący tymi czynnościami, pracownicy dochodzeniowo-śledczy (w miarę najmniej), technik kryminalistyki oraz w zależności od potrzeby ekspert (lub eksperci) określonej specjalności. Pozostałe osoby wchodzące w skład grupy operacyjno-śledczej nie powinny brać udziału w oględzinach. Słusznie podnosi się w kryminalistyce, iż skład grupy dokonującej samych oględzin powinien być w miarę najmniejszy, ograniczony do niezbędnej ilości osób. Niezbędna ilość tych osób uzależniona jest od rodzaju i rozmiarów zdarzenia. Jak słusznie zauważyli L. Wachholz i J. Olbrycht, że im mniej osób, nawet spośród grona pracowników śledczych, wkracza na miejsce czynu, tym efektywniejszy może być rezultat oględzin. Postulują, by nie dopuszczać do miejsca zabójstwa, osób, których obecność nie jest niezbędna¹¹².

Do przeprowadzenia różnorodnych czynności na miejscu oględzin oprócz właściwego składu osobowego, potrzebny jest również specjalny sprzęt techniczny, w który są szczególnie wyposażone laboratoria kryminalistyczne Policji. Oględzi-

111. Por. J. Jarosz, Oględziny (w:) Kryminalistyka, cz. I, pod red. J. Wi-dackiego..., s. 32.

112. L. Wachholz, J. Olbrycht, Medycyna kryminalna, Warszawa-Kraków 1923, s. 54.

ny bowiem stanowią ważny czynnik w procesie wykryczym, ale przede wszystkim celem ich jest ujawnienie i zabezpieczenie rzeczowego materiału dowodowego, którego sposób zabezpieczenia do celów procesowych (w tym do badań) oraz udokumentowanie nie powinno budzić wątpliwości. Wyniki oględzin niejednokrotnie pozwalają na ustalenie motywu i okoliczności czynu. Z kolei dokładna znajomość osoby ofiary często umożliwia określenie kręgu osób podejrzanych. W każdym stadium śledztwa rozszerza się zakres informacji, przy czym fakty ustalone w poprzedniej fazie czynności śledczych wyznaczają kierunek i sposób realizacji określonych zadań. Całość informacji, jakie się uzyskuje z oględzin, oraz działań innych podzespołów kryminalistycznego badania miejsca zdarzenia należy więc stale konfrontować i poddawać analizie i krytycznej ocenie poczynionych ustaleń oraz wyciągać wnioski co do dalszych kryminalistycznych działań.

Odrębnego potraktowania wymaga zagadnienie oględzin zwłok, które z reguły powinny być przeprowadzane na miejscu ich znalezienia. Stanowią one bowiem główny element miejsca oględzin i właściwie pojęte dobro konkretnej sprawy wymaga, aby oględziny zwłok i miejsca ich znalezienia stanowiły jedną taktyczną całość. Oględzin zwłok zawsze powinien dokonywać lekarz, w miarę możliwości specjalista medycyny sądowej. Zgodnie z art. 188 § 1 k.p.k. oględziny zwłok i ich otwarcie przeprowadza się zawsze, gdy zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci. Przepis § 2 tego artykułu postanawia, że otwarcia zwłok należy dokonać tylko z udziałem lekarza, w miarę możliwości biegłego sądowego. W tej sytuacji podstawą prawną wzywania lekarza w celu dokonania oględzin zwłok na miejscu ich znalezienia jest art. 176 § 1 k.p.k., który w sposób ogólny ustanawia konieczność powołania biegłego, gdy stwierdzenie okoliczności mających istotny wpływ na rozstrzygnięcie sprawy wymaga wiadomości specjalnych oraz art. 181 § 1 k.p.k. ustalający, że w miarę potrzeby udostępnia się biegłemu akta sprawy i wzywa się go do udziału w przeprowadzeniu dowodów, w świetle zaleceń taktyki kryminalistycznej w przypadkach, gdy

zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci w skład grupy operacyjno-śledczej przeprowadzającej oględziny miejsca znalezienia zwłok, w tym i samych zwłok, powinien wchodzić również lekarz. Jak słusznie zauważył S. Raszeja, za błędną należy uznać praktykę polegającą na samodzielnym badaniu zwłok na miejscu zdarzenia wyłącznie przez pracowników organów ścigania, bez udziału lekarza, a następnie na odsyłaniu zwłok do zakładu medycyny sądowej lub prosektury szpitalnej celem dokonania tamże oględzin i otwarcia zwłok¹¹³. Od sądowo-lekarskich oględzin zwłok na miejscu ich znalezienia powinno się odstępować wyjątkowo, gdy przeprowadzenie tych oględzin na miejscu z różnych względów staje się niemożliwe. Do czynności dokonywanych przez lekarza na miejscu znalezienia zwłok należy:

- 1) opis położenia zwłok;
- 2) oględziny odzieży;
- 3) oględziny ciała denata;
- 4) opis znamion śmierci¹¹⁴.

Podstawowym celem działania lekarza dokonującego oględzin zwłok na miejscu ich znalezienia jest określenie prawdopodobnej przyczyny śmierci i czasu zgonu. Lekarz pomaga również prowadzącym oględziny przy ustalaniu tożsamości zwłok oraz zabezpieczaniu śladów biologicznych i fizycznych¹¹⁵. Z punktu widzenia wykrywczego lekarz może oddać nieocenione usługi ustalając na miejscu oględzin czas zgonu ofiary i przyczyny śmierci. Przy czym ustalenie to jest możliwe z zastrzeżeniem określonego prawdopodobieństwa.

113. Por. S. Raszeja, Sądowo-lekarskie oględziny zwłok na miejscu przestępstwa (w:) *Problemy Kryminalistyki*, 1971, nr 84, s. 811; por. L. Korczyk, J. Dzida, Współudział biegłego medycyny sądowej w wykryciu sprawców zabójstwa (w:) *Problemy Kryminalistyki* 1980, nr 145-146, s. 457-459.

114. Por. S. Raszeja, Sądowo-lekarskie oględziny zwłok..., s. 816.

115. Por. T. Marcinkowski, *Medycyna sądowa dla prawników*, Warszawa 1982, s. 118.

Następnym zespołem czynności związanym z badaniem miejsca zdarzenia jest penetracja pobliskiego terenu i ewentualne zorganizowanie pościgu. Podstawą prawną do przeprowadzania penetracji terenu jest art. 190 k.p.k. Penetracją terenu jest szeroko zakrojone przeszukiwanie miejsca obejmujące niekiedy obszar wynoszący kilkadziesiąt kilometrów kwadratowych. Najczęściej wiąże się z przeszukiwaniem terenu przyległego do miejsca czynu. Przy penetracji terenu bardzo ważnym jest prawidłowe określenie obszaru, na którym mogą znajdować się ślady pozostawione przez sprawcę. Obszar penetracji jest uzależniony od rodzaju czynu, użytych do tego czynu środków, usytuowania miejsca czynu, dysponowania przez sprawcę środkami lokomocji. Penetracją obejmuje się również ustaloną drogę dojścia i odejścia sprawcy z miejsca czynu. Praktyka ścigania karnego wskazuje, iż w znakomitej większości przestępstw przeprowadzanie penetracji terenu przylegającego do miejsca tego czynu oraz drogi dojścia i odejścia sprawcy jest celowe. Sprawca może bowiem oczekiwać na nadejście ofiary i pozostawić tam ślady, jak i oddalając się z miejsca czynu może wyrzucać różne rzeczy mające związek z danym zdarzeniem. W przypadku ustalenia drogi odejścia sprawcy, jeśli ze względu na upływ czasu nie jest to bezcelowe, należy zorganizować za nim pościg. Penetrację terenu zakrojoną na szerszą skalę powinno się prowadzić przy udziale umundurowanych funkcjonariuszy Policji.

Z punktu widzenia wykrywczego niezmiernie ważną czynnością w ramach badania miejsca zdarzenia jest rekonstrukcja na podstawie ujawnionych śladów i zebranych informacji prawdopodobnego przebiegu zdarzenia, czyli zbudowanie pierwotnych wersji o zdarzeniu i sprawcy. Odtworzenie przebiegu zdarzenia nie może być rozumiane tylko jako proste wnioskowanie na podstawie śladów. Badanie miejsca zdarzenia to nie tylko komasowanie ujawnionych faktów, lecz przede wszystkim logiczne tłumaczenie ich zaistnienia i w konsekwencji zbudowanie wersji o samym zdarzeniu i jego sprawcy. Rekonstrukcja prawdopodobnego przebiegu zdarzenia w wypadkach badania miejsca związanego np. ze śmiercią czło-

wieka jest bardzo odpowiedzialną czynnością. Niekiedy przesądza ona o uznaniu danego wypadku za samobójstwo, umyślne lub nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka, czy też nieszczęśliwy wypadek. Tym samym ma decydujący wpływ na dalszy tok sprawy. Dlatego też pierwotna wersja zdarzenia musi być uzasadniona, sprawdzona i oparta na zasadach logicznego wnioskowania.

W miarę możliwości na miejscu zdarzenia należy dokonywać eksperymentalnego sprawdzania faktu głównego, jak i faktów ubocznych założenia wersji.

Nie powinno się odkładać tego na późniejszy czas, ponieważ mogą nastąpić różne zmiany na miejscu zdarzenia, odbiegające poważnie od stanu istniejącego w momencie czynu, co uniemożliwi prawidłowe przeprowadzenie eksperymentu. Słuszny wydaje się pogląd, żeby wersję wyrosłą z wyników badania miejsca zdarzenia sprawdzać przez oględziny powtórne. Taka kontrolna czynność często może wykazać, że mimo systematyczności i szczegółowości nie ujawniono wszystkich śladów bądź że nie dość dokładnie i obiektywnie zbadano jakieś okoliczności.

W przypadkach przestępstw, gdy sprawca czynu jest znany, lecz ukrył się przed organami ścigania, w ramach czynności wchodzących w skład badania miejsca zdarzenia zachodzi niekiedy potrzeba zorganizowania zasadzki w celu jego ujęcia. Zasadzka ta może być zorganizowana w miejscu zamieszkania sprawcy lub innym miejscu, do którego może on przybyć. W sytuacjach zaś gdy sprawca nie jest znany lub podejrzenia organów ścigania zostały ukierunkowane na niewłaściwą osobę a na miejscu zdarzenia pozostały pewne przedmioty, które mogłyby doprowadzić do zidentyfikowania sprawcy i nie zostały ujawnione przez prowadzących oględziny, może on podjąć działania w celu ich usunięcia. Dlatego też w niektórych przypadkach należy rozważyć możliwość i potrzebę zorganizowania pułapek kryminalistycznych na miejscu czynu. Pułapki te mogą być bardzo różne z wykorzystaniem najnowszych zdobyczy techniki.

Innym podzespołem czynności kryminalistycznych podejmowanych w ramach badania miejsca zdarzenia są działania operacyjne prowadzone przez policjantów. Działania te ukierunkowane są przede wszystkim na ustalanie dowodowych źródeł informacji, uprzednich relacji między sprawcą i ofiarą, ustalaniem przebiegu ostatnich godzin ofiary, sprawdzaniem alibi sprawcy oraz różnych istotnych informacji dotyczących danego zdarzenia, których w oficjalny sposób z rozmaitych powodów niektóre osoby nie chcą udzielić. Powodami tymi najczęściej są względy własnego bezpieczeństwa. Informacje te mają tylko znaczenie wykrywcze, należy je wykorzystywać po uwiarygodnieniu i z dużą ostrożnością. Czynności operacyjne wykonują pracownicy operacyjni Policji. Niebagatelne znaczenie wykrywcze mają również rozpytywania osób mieszkających lub pracujących w pobliżu miejsca zdarzenia na okoliczności danego zajścia. Często bowiem osoby takie same nie zgłaszają się do organów ścigania, ale zapytane, zdają relacje ze spostrzeżeń dotyczących danego zdarzenia. Później występują w charakterze świadków.

**Uwagi
ogólne
dotyczące
taktyki
przesłuchania**

3. Przesłuchanie świadka, oskarżonego (podejrzanego) lub biegłego przeprowadza się zgodnie z przepisami prawa dowodowego oraz zasadami taktyki kryminalistycznej opartej w tej mierze na wiedzy z zakresu psychologii ogólnej i psychologii zeznań. Taktyka kryminalistyczna wypracowała odrębne metodyki przesłuchań świadków i biegłych oraz oskarżonych (podejrzanych). Metodyki te zdeterminowane są odmiennociami sytuacji prawnej tych środków dowodowych w procesie karnym. Każde przesłuchanie powinno bowiem zmierzać do uzyskania szczegółowego i obiektywnego materiału dowodowego. Pewność uzyskanego materiału dowodowego w procesie karnym, pochodzącego od osobowych środków dowodowych, jest zagadnieniem o podstawowym znaczeniu w każdym konkretnym postępowaniu karnym. Niekiedy pomimo

najlepszej woli składającego zeznanie można uzyskać materiałów dowodowy odbiegający od prawdy. Przy przesłuchaniach należy stale mieć na uwadze to, że zmysły ludzkie są zawodne, a zatem poczynione przy ich pomocy ustalenia dowodowe mogą być złudne. Nierzadko bowiem w praktyce występują zeznania świadków podmiotowo prawdziwe a przedmiotowo nieprawdziwe. Zeznania świadków już wobec niedoskonałości ludzkich zmysłów są bardzo niedoskonałym dowodem. Jest to jednak najczęściej występujący środek dowodowy w procesie karnym. Jeszcze bardziej skomplikowanym i niepewnym dowodem są wyjaśnienia oskarżonego. Oskarżony jest stroną procesową i jego wyjaśnienia są traktowane jako forma działania strony, do czego zresztą zmusić go nie można, a za razem stanowią środek dowodowy.

Właściwe przeprowadzenie tych dowodów (przesłuchanie świadka, biegłego lub oskarżonego) wymaga od podmiotu, który je przeprowadza znajomości zasad i przepisów procesu karnego oraz zasad taktyki kryminalistycznej, a przede wszystkim dużej uczciwości i rzetelności ich wykonania. Wprawdzie proces karny i taktyka kryminalistyczna wypracowały zasady weryfikacji i ustalania prawdziwości omawianych środków, nie wolno jednak zapominać o ich ułomnościach i mogących się w nich kryć świadomych lub nieświadomych zafałszowaniach. Nie są to jednak niedoskonałości, które uniemożliwiałyby korzystanie z tych środków przy poznawaniu prawdy materialnej.

W świetle poczynionych uwag uzyskiwanie wiarygodnych i w miarę zupełnych informacji od osobowych źródeł dowodowych w procesie karnym należy zaliczać do podstawowych zagadnień taktyki kryminalistycznej.

Przesłuchanie świadka, oskarżonego (podejrzanego) lub biegłego jest bardzo trudną i skomplikowaną czynnością kryminalistyczną. Realizacja tej czynności powinna być odpowiednio przygotowana. Powinien je przeprowadzać kompetentny policjant, prokurator czy też sędzia. Z teoretycznego punktu widzenia przesłuchanie można postrzegać jako swoisty

system o określonej strukturze, o układach statycznych i dynamicznych.

W układzie struktury statycznej przesłuchania można wyróżnić następujące elementy: przedmiot przesłuchania, osobę przesłuchiwaną, podmiot przesłuchujący, sposób przesłuchania i efekty przesłuchania. Pomiedzy tymi elementami zachodzą podczas przesłuchania różnego rodzaju sprzężenia mające wpływ na rezultaty tej czynności dowodowej.

Układ struktury dynamicznej przesłuchania odnosi się do etapów przebiegu przesłuchania. W strukturze tej wyróżnia się: etap wstępny, etap spontaniczny, etap pytań, etap końcowy. Jest to dość często spotykany podział w literaturze przedmiotu.

Elementy struktury statycznej można podzielić na:

- 1) zmienne niezależne - do których zalicza się przedmiot przesłuchania, osobę przesłuchiwaną i podmiot przesłuchujący.

Elementy te charakteryzują się w poszczególnych przesłuchaniach określoną zmiennością ich występowania oraz niezależnością ich podstawowych czynników od układów przesłuchania. Należy zauważyć, iż przy powtórnych przesłuchaniach istnieje jednakże możliwość powtórzenia się takiego samego układu zmiennych niezależnych;

- 2) zmienne zależne - są to efekty przesłuchania w postaci zeznań, wyjaśnień lub opinii biegłego. Zależne dlatego, gdyż są one uzależnione od zmiennych niezależnych i zmiennych interweniujących. Innymi słowy wynik przesłuchania jest uwarunkowany: specyfiką przedmiotu przesłuchania, rolą osoby przesłuchiwanej w procesie karnym i jej cechami osobowościowymi, umiejętnościami podmiotu przesłuchującego oraz taktyką przesłuchania.

Uwzględniając poszczególne elementy zmiennych niezależnych można dokonać następujących podziałów przesłuchań:

- ze względu na przedmiot przesłuchania można wyróżnić: przesłuchania w sprawach o zabójstwa, o zbrodnicze podpalenia, o kradzieże, o szpiegostwo, o pranie pieniędzy, o przemyt, itd., które różnią się pomiędzy sobą specyfiką materii przedmiotowej i uwarunkowaniami taktyki przesłuchania.
- ze względu na osobę przesłuchiwaną wyróżnia się przesłuchania: świadków, podejrzanych (oskarżonych) i biegłych. W innym podziale ze względu na osobę przesłuchiwaną wyróżnia się przesłuchania typowe i szczególne. Przesłuchania typowe przebiegają według ogólnych reguł przesłuchania, nie wymagających dodatkowych zabiegów, jak np. wynikających z przepisów art. 159 § 1 k.p.k., art. 174 § 3 k.p.k. i innych. Przesłuchania szczególne dotyczą przede wszystkim osób, u których ujawniono destrukcyjny wpływ różnych czynników zakłócających poszczególne etapy procesu formowania się informacji bądź wyłączających lub ograniczających poczytalność. Do tej grupy należy zaliczyć przesłuchania: alkoholików, narkomanów, ciężko chorych, w podeszłym wieku, nieletnich itp. Do odrębnych przesłuchań należy zaliczyć przesłuchanie świadka anonimowego (incognito) i tzw. świadka koronnego;
- ze względu na podmiot przesłuchujący można wyróżniać przesłuchania: sądowe, prokuratorskie, policyjne i innych upoważnionych do przesłuchań funkcjonariuszy państwowych.

Ogólne uwagi dotyczące taktyki przesłuchania:

- przed każdym poważniejszym przesłuchaniem, przesłuchujący powinien zapoznać się z całokształtem materiałów w danej sprawie, a zwłaszcza w części, która szczególnie dotyczy osoby przesłuchiwanej (np. świadka) i odpowiednio przygotować się do takiego przesłuchania;

- w miarę możliwości zebrać jak najwięcej danych o danej osobie, która ma być przesłuchiwana. Dotyczy to szczególnie jej powiązań z innymi uczestnikami danego procesu karnego, a szczególnie z oskarżonymi (podejrzanymi), doświadczenia kryminalnego, inteligencji, wykształcenia itp.;
- opracować taktykę przesłuchania, która powinna być zrelatywizowana do pewnych właściwości osób przesłuchiowanych i ich statusu procesowego (podejrzany, świadek, biegły) oraz motywacji (czy dana osoba jest zainteresowana jakimś konkretnym rozstrzygnięciem sprawy, czy nie);
- pierwsze przesłuchanie w postępowaniu przygotowawczym, które ze względu na jego znaczenie w danej sprawie i wagę przestępstwa, zalicza się do poważnych przesłuchań, powinno być przeprowadzone przez doświadczonego pracownika śledczego, predystynowanego do tego typu czynności procesowych, gdyż błędne przesłuchanie może być już nie do poprawienia. Odnosi się to zwłaszcza do świadków. Powtórne przesłuchanie danej osoby w charakterze świadka będzie niewątpliwie przesłuchaniem tej samej osoby ale już nie takiego samego świadka. Po przesłuchaniu, pod wpływem różnych osób i własnych przemyśleń może ona zmienić swój stosunek do procesu karnego;
- każde przesłuchanie powinno być prowadzone bardzo elastycznie i z dużą kulturą. Nie powinno się wykazywać wobec osoby przesłuchiwanej jakiegokolwiek złośliwości i poniżającego traktowania. Od strony formalnej przesłuchanie powinno przebiegać zgodnie z wymogami kodeksu postępowania karnego.
Od strony merytorycznej przesłuchanie powinno przebiegać zgodnie z wymogami i zasadami taktyki kryminalistycznej. Osoba przesłuchiwana, bez względu na jej stosunek do przedmiotu przesłuchania, powinna być

traktowana obiektywnie i zgodnie z zagwarantowanymi jej prawami w procesie;

- ostatnią czynnością merytorycznej części przesłuchania, tj. przed przeczytaniem protokołu przez osobę przesłuchiwaną i jego podpisaniem, powinna być weryfikacja wątpliwych elementów zeznania lub wyjaśnienia, polegająca na zadaniu osobie przesłuchiwanej pytań kontrolnych i w razie potrzeby wykazanie ich nieścisłości i niezgodności ze stanem faktycznym.

Taktyka przesłuchania świadka

4. Taktyka przesłuchania świadka polega na takim zaplanowaniu a następnie przeprowadzeniu tej czynności, aby przy zachowaniu dopuszczalnych granic przez przepisy prawa dowodowego oraz zasad taktyki kryminalistycznej został ustalony faktyczny przebieg przedmiotowego zdarzenia. Taktyka kryminalistyczna wypracowała zasady przesłuchania świadków, które służą rzetelności przesłuchania oraz weryfikacji składanych zeznań.

Świadkiem jest osoba, która w procesie toczącym się przeciwko innej osobie składa zeznania o znanych jej faktach lub właściwościach osób bądź rzeczy, mających według wstępnej oceny organu prowadzącego postępowanie znaczenie dla badanej sprawy¹¹⁶. Świadkiem może być tylko osoba, która jest zdolna do dokonywania spostrzeżeń i do komunikowania ich innym osobom.

W sferze taktyki kryminalistycznej wyróżnia się następujące rodzaje świadków:

- naoczni, którzy sami obserwowali zdarzenie będące przedmiotem zeznania,
- ze słuchu, których wiedza o fakcie istotnym dla toczącego się postępowania karnego opiera się na wiadomościach zaślyszanych od innych osób,

116. Por. W. Daszkiewicz, Proces karny..., s. 261.

- przybrani, są to osoby przywołane do uczestniczenia przy niektórych czynnościach procesowych, np. przy przeszukiwaniu pomieszczeń itp.,
- szczególnie, są to osoby z różnymi zakłóceniami procesu formowania się informacji w stopniu wyłączającym lub ograniczającym ich poczytalność. Są to alkoholicy, narkomani, ciężko chorzy, w podeszłym wieku, nieletni itp.,
- incognito, których dane dotyczące ich tożsamości zostały objęte tajemnicą w postępowaniu karnym,
- koronni, którymi są podejrzani, którzy zostali dopuszczeni do składania zeznań w charakterze świadków w toczącym się postępowaniu karnym.

W taktyce przesłuchania świadka należy uwzględnić rodzaj świadka, jego poziom intelektualny, stosunek do zdarzenia, którego dotyczy przesłuchanie oraz stosunek świadka do sprawcy tego zdarzenia a także poziom dojrzałości i poczytalności świadka.

Ogólnie rzecz biorąc w taktyce przesłuchania świadka należy wyodrębnić cztery fazy:

- 1) rozmowy wstępnej,
- 2) formalną,
- 3) spontanicznych zeznań,
- 4) pytań uzupełniających i kontrolnych.

Faza rozmowy wstępnej, która rozpoczyna się od sprawdzenia w oparciu o dowód osobisty tożsamości osoby zgłaszającej się, po czym należy przeprowadzić z tą osobą rozmowę, która powinna przesłuchującemu udzielić odpowiedzi na takie pytania jak: czy zgłaszający się jest osobą, za jaką ją uważał w świetle posiadanych informacji, jakie cechy jego osobowości nie były znane przesłuchującemu, czy ustalona taktyka przesłuchania jest prawidłowa czy też należy ją skorygować itp. Tę rozmowę należy zakończyć oficjalnym

stwierdzeniem, że będzie przesłuchana w charakterze świadka w określonej sprawie karnej.

Faza formalna, którą rozpoczyna się od zapytania świadka o imię, nazwisko, wiek, zajęcie, miejsce zamieszkania, karalność za fałszywe zeznania oraz stosunek do stron (art. 173 § 1 k.p.k.). Jest to tzw. przesłuchanie co do stosunków osobistych. Następnie należy uprzedzić świadka o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywego zeznania (art. 172 § 1 k.p.k.). Świadek powinien podpisać oświadczenie - sformułowane na początku protokołu - że został uprzedzony o tej odpowiedzialności (art. 172 § 2 k.p.k.).

W przesłuchaniu co do stosunków osobistych, na szczególną uwagę zasługuje stosunek świadka do stron, co w postępowaniu przygotowawczym oznacza stosunek do podejrzanego i pokrzywdzonego. Jeśli chodzi o stosunek świadka do oskarżonego (podejrzanego) to należy uwzględniać w odpowiedniej rubryce protokołu przesłuchania każdy stopień pokrewieństwa i powinowactwa, jaki łączy świadka z oskarżonym (podejrzany). Jest to potrzebne nie tylko do ustalenia prawa świadka do odmowy zeznań, ale nawet wtedy, gdy dany stopień pokrewieństwa czy powinowactwa nie uzasadnia odmowy zeznań, nie jest on bez znaczenia dla oceny wartości zeznań danego świadka. Oprócz stosunku świadka do oskarżonego (podejrzanego) należy również ustalić i udokumentować stosunek świadka do pokrzywdzonego. Charakter tego stosunku jest ważnym elementem oceny wiarygodności zeznań świadka. Często spotykanym w praktyce błędem jest uwzględnianie w protokole przesłuchania tylko takiego stosunku łączącego świadka z oskarżonym (podejrzany), który uzasadnia odmowę zeznań oraz w ogóle pomijanie stosunku świadka do pokrzywdzonego.

Jeśli w wyniku przesłuchania co do stosunków osobistych zostanie ustalone, że świadek jest osobą najbliższą dla oskarżonego (podejrzanego), to należy go uprzedzić o prawie odmowy zeznań (art. 165 i 173 § 2 k.p.k.). Jeżeli przesłuchiwana osoba oświadczy, że nie będzie korzystać z przysługujące-

go jej prawa i chce złożyć zeznanie, należy ją pouczyć o obowiązku mówienia prawdy. O pouczeniu należy uczynić wzmiankę tuż po formułce o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywego zeznania.

Gdy na podstawie akt sprawy, rozmowy wstępnej i przesłuchania co do stosunków osobistych, można zasadnie przypuszczać, że ujawniając niektóre okoliczności, świadek narażłby na odpowiedzialność karną siebie lub osobę najbliższą, należy go uprzedzić o prawie do uchylenia się od odpowiedzi na pytania dotyczące tych okoliczności (art. 166 k.p.k.).

Świadka uprzedzamy o treści art. 166 k.p.k. w tym momencie, w którym ujawnia się okoliczności objęte tym przepisem (art. 173 § 2 k.p.k.), a więc przed rozpoczęciem przesłuchania albo w trakcie jego trwania, jeżeli dopiero wówczas ujawnia się takie okoliczności. Wzmianka na temat uprzedzenia powinna się znaleźć w treści protokołu przesłuchania.

Zgodnie z art. 167 k.p.k. można zwolnić od złożenia zeznania lub odpowiedzi na pytanie osobę pozostającą z oskarżonym (podejrzany) w szczególnie bliskim stosunku osobistym (np. narzeczeństwa), jeżeli osoba taka wnosi o zwolnienie. Wniosek świadka o zwolnienie go od zeznań w trybie artykułu 167 k.p.k. nie musi odpowiadać żadnym warunkom formalnym. Oświadczenie świadka na ten temat nawet nie musi mieć formy wniosku, wystarczy, że z treści oświadczenia taki wniosek wynika i świadek oczekuje rozstrzygnięcia trudnej dla niego sytuacji.

Prowadzący przesłuchanie powinien odnotować w protokole fakt i przyczyny zwolnienia świadka od zeznania lub odpowiedzi na pytania. Fakt zwolnienia od całości zeznań należy odnotować na początku protokołu, a fakt zwolnienia od odpowiedzi na pytanie - odpowiednio w tekście. W protokole przesłuchania należy odnotować również żądanie o zwolnienie, nawet jeśli przesłuchujący nie zadośćuczynił żądaniu z powodu braku podstaw lub w wyniku uznania, że zeznanie posiada istotne znaczenie dla sprawy.

Faza spontanicznych zeznań zaczyna się od zwrócenia się do świadka, aby opowiedział wszystko, co mu jest wiadome w sprawie.

Podczas spontanicznego opowiadania nie należy krępować świadka żadnymi pytaniami czy uwagami. Wymóg ten wynika z art. 157 k.p.k., który stanowi, że osobie przesłuchiwanej należy umożliwić swobodne wypowiedzenie się w granicach określonych celem danej czynności, a dopiero następnie można zadawać pytania zmierzające do uzupełnienia lub kontroli zeznań. Zeznania złożone w warunkach wyłączających możliwość swobodnej wypowiedzi nie mogą stanowić dowodu. Jeśli świadek mówi nie na temat, zbacza z tematu, robi niepotrzebne dygresje, trzeba w sposób kulturalny, taktowny, lecz równocześnie stanowczy naprowadzić go na właściwy temat. Każde przesłuchanie świadka musi się rozpocząć spontanicznym zeznaniem. Niedopuszczalne jest pominięcie spontanicznych zeznań i rozpoczęcie przesłuchania od postawienia świadkowi szczegółowych pytań (art. 157 k.p.k.).

Jak wiadomo, psychologia zeznań zajmuje się między innymi wpływem sugestii na kształtowanie się zeznań. Z psychologii zeznań wynika, że rozpoczęcie przesłuchania od szczegółowych pytań stwarzałoby niebezpieczeństwo wpływu na świadka. Cierpliwe wysłuchanie spontanicznych zeznań świadka pozwala poznać jego zainteresowania i stosunek do sprawy, co umożliwia z kolei prawidłową ocenę stopnia emocjonalnego zabarwienia zeznań.

Taktyka kryminalistyczna poucza, że świadek może wiedzieć o wiele więcej o różnych przestępstwach i przestępcach, niż sądzi prowadzący postępowanie przygotowawcze. Dlatego też rozpoczęcie przesłuchania od szczegółowych pytań przekreśliłoby możliwość dowiedzenia się nawet o takich faktach, o które być może sam przesłuchujący nigdy by świadka nie zapytał.

Faza pytań uzupełniających i kontrolnych. Rola tej fazy przesłuchania zależy od wyniku zeznań spontanicznych. Jeśli spontaniczne zeznanie jest pełne, logiczne i nie nasuwa żąd-

nych wątpliwości, faza pytań może w ogóle nie wystąpić. Jednak takie sytuacje zdarzają się w praktyce przesłuchań stosunkowo rzadko. Najczęściej zeznania spontaniczne wymagają uzupełnień, zawierają różne niejasności i nie wyczerpują zagadnienia. Z reguły przesłuchujący dopiero przy pomocy pytań uzyskuje od świadka w pełni wartościowe zeznania.

Aby pytania mogły spełnić swój cel, tzn. doprowadzić do uzyskania pożądaných odpowiedzi, przesłuchujący powinien przestrzegać pewnych warunków formułowania pytań. A zatem pytania powinny być:

- a) zrozumiałe, tzn. dostosowane do poziomu wykształcenia i inteligencji świadka;
- b) tak zbudowane, aby wymagały odpowiedzi konkretnej i jednoznacznej;
- c) wolne od zabarwienia sugestywnego.

Aby uniknąć sugestywnych pytań, należy zaczynać od pytań ogólnych i dopiero stopniowo formułować pytania coraz bardziej szczegółowe. Pytania stawiane świadkowi, w zależności od roli jaką spełniają w korygowaniu jego spontanicznych zeznań mogą należeć do grupy pytań uzupełniających, wyjaśniających, precyzujących, przypominających i kontrolnych. Zakaz przyjmowania zeznań w warunkach wyłączających możliwość swobodnej wypowiedzi odnosi się nie tylko do fazy spontanicznych zeznań, ale również do fazy pytań.

Nie jest ograniczeniem swobodnego złożenia zeznań:

- przerywanie wypowiedzi nie mających związku z prowadzonym postępowaniem przygotowawczym,
- wielokrotne zadawanie pytań na ten sam temat, jeżeli świadek nie złożył wyczerpujących odpowiedzi albo jeśli chodzi o sprawdzenie prawdomówności świadka,
- utrwalanie na taśmie magnetofonowej lub magnetowidowej przebiegu przesłuchania zgodnie z art. 133 § 1 k.p.k.

Z przesłuchania świadka należy sporządzić protokół, który jest dokumentem potwierdzającym sposób i treść przebiegu czynności. Protokół powinien być dokładny. Powstaje pytanie, jaka jest granica dokładności protokołu. Zgodnie z art. 134 § 2 k.p.k. zeznania osoby przesłuchiwanej wciąga się do protokołu z możliwą dokładnością. Granica dokładności protokołu wynika z potrzeb procesowych. Nie ma procesowej potrzeby pisanie w protokole wszystkiego, co mówi świadek. W protokole powinno znaleźć się tylko to, co jest istotne dla konkretnej sprawy. Osoby biorące udział w czynności mogą żądać wciągnięcia do protokołu wszystkiego, co dotyczy ich praw i interesów.

Sporządzając protokół przesłuchania świadka należy mieć na uwadze to, że część merytoryczną protokołu należy rozpocząć formułą dotyczącą uprzedzenia o odpowiedzialności za fałszywe zeznanie z art. 247 k.k. oraz ewentualnie formułą dotyczącą uprzedzenia świadka o przysługującym mu prawie w myśl art. 165, 166 i 167 k.p.k. (art. 173 § 2 k.p.k.).

Treść zeznań należy formułować w pierwszej osobie i w czasie przeszłym. W protokole nie należy używać wyrazów, których świadek - ze względu na swój poziom intelektualny - może nie rozumieć. Należy unikać określeń wieloznacznych i skrótów. Protokół powinien być spisany poprawnym językiem polskim. W protokole należy wiernie oddać istotę zeznania świadka formułowaną słowami przesłuchującego. Protokół powinien być czytelny. Wymóg czytelności jest bardzo ważny, bowiem nieczytelność protokołu może stanowić powód do ponownego przesłuchania świadka.

W końcowej części protokół powinien zawierać omówienie poprawek i uzupełnień (art. 137 k.p.k.) oraz jeżeli świadek wyraża obawę niebezpieczeństwa dla jego życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach lub osoby dla niego najbliższej, można zamieścić jego wniosek o utajnienie tożsamości (art. 164a k.p.k.), a także wzmiankę o zapoznaniu się z protokołem (art. 136 § 1 k.p.k.) i o czasie za-

kończenia lub przerwania przesłuchania (art. 134 § 1 pkt 1 k.p.k.).

Protokół sporządza się od razu w czystopisie, który po zakończeniu przesłuchania powinien być podpisany przez przesłuchującego i przesłuchiwanego oraz przez inne osoby biorące udział w czynności (art. 134 § 1 i art. 136 § 1 k.p.k.).

W zakresie sposobów utrwalania przesłuchania świadka, przepis art. 133 § 1 k.p.k. stwierdza, że przebieg czynności protokołowanych może być utrwalony ponadto za pomocą aparatury utrwalającej obraz lub dźwięk, o czym należy przed uruchomieniem aparatury uprzedzić osoby uczestniczące w czynności. Ze słowa ponadto użytego w powołanym przepisie wynika, że utrwalenie w ten sposób przebiegu czynności na charakter jedynie pomocniczego dokumentu procesowego.

Zapis zeznania na taśmie magnetofonowej lub magnetowidowej jako pomocniczy dokument procesowy ma do spełnienia poważną rolę. Mianowicie zapis taki:

- jest dokładnym odbiciem przebiegu przesłuchania;
- wzmacnia wartość dowodową protokołu przesłuchania, co ma szczególne znaczenie wówczas, gdy świadek chce zmienić złożone zeznanie;
- utrudnia świadkowi pomawianie przesłuchującego o stosowanie niewłaściwych metod w trakcie przesłuchania lub naruszania praw świadka;
- ułatwia dokładną analizę danego zeznania.

Świadek „incognito”

5. Świadek incognito jest nową instytucją w polskim procesie karnym. Ustawą z dnia 6 lipca 1995 r. o zmianie kodeksu postępowania karnego¹¹⁷ wprowadzono w życie przepisy art. 164a tego kodeksu, które stwarzają prawną możliwość utajnienia danych świadka w postępowaniu karnym. W świetle tych przepisów jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacz-

117. Dz.U. Nr 89, poz. 444.

nych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej, w postępowaniu przygotowawczym prokurator a w postępowaniu głównym (jurysdykcyjnym) sąd, może wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy danych umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka. W przypadku wydania takiego postanowienia dane dotyczące tożsamości świadka pozostają wyłącznie do wiadomości sądu i prokuratora, a gdy zachodzi konieczność również funkcjonariusza Policji prowadzącego postępowanie przygotowawcze. Protokoły zeznań takiego świadka można udostępniać oskarżonemu lub obrońcy, lecz w sposób uniemożliwiający odczytanie danych pozwalających na ujawnienie jego tożsamości.

Szczegółowy tryb sporządzania, przechowywania i udostępniania protokołów zeznań zawierających wiadomości o świadku, którego dane umożliwiają ujawnienie tożsamości podlegają zachowaniu w tajemnicy, a także dopuszczalny sposób powoływania się na takie zeznania w orzeczeniu i pismach procesowych, regulują przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 15.11.1995 r. wydanego na podstawie art. 164a § 6 k.p.k.¹¹⁸. Z § 1 tego rozporządzenia wynika, że wniosek o zachowanie w tajemnicy danych umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka może być złożony w wiadomieniu o przestępstwie, do protokołu przesłuchania świadka lub w innej formie. Jeżeli wniosek nie jest złożony na piśmie, z jego przyjęcia sporządza się protokół.

Jeśli osoba występująca w charakterze świadka w postępowaniu karnym, również w zakresie czynności procesowych wykonywanych w trybie art. 267 k.p.k., wyrazi uzasadnioną obawę niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach jej samej lub osoby dla niej

118. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 15.11.1995 r. w sprawie sposobu sporządzania, przechowywania i udostępniania protokołów zeznań zawierających wiadomości o świadku, którego dane umożliwiają ujawnienie tożsamości podlegają zachowaniu w tajemnicy oraz sposobu powoływania się na takie zeznania w orzeczeniach i pismach procesowych (Dz.U. Nr 130, poz. 634).

najbliższej, to prowadzący daną czynność sędzia, prokurator lub policjant mają następujące możliwości przyjęcia w tym względzie wniosku od danej osoby:

- w protokole zawiadomienia o przestępstwie można umieścić wniosek osoby o utajnienie jej danych,
- w protokole przesłuchania danej osoby w charakterze świadka można umieścić jej wniosek o utajnienie tożsamości,
- można sporządzić odrębny protokół z przyjęcia ustnego wniosku osoby występującej w charakterze świadka o utajnienie jej tożsamości,
- nie ma przeszkód również w umieszczeniu wniosku o utajnienie danych osoby, która może wystąpić w danej sprawie w charakterze świadka, w notatce urzędowej np. policjanta z przeprowadzonej czynności tzw. rozpytania,
- można wreszcie pobrać od danej osoby pisemny wniosek o utajnienie jej danych jako świadka w konkretnym postępowaniu karnym.

Wymienione formy wniosku osoby występującej w charakterze świadka w postępowaniu karnym o zachowaniu w tajemnicy danych umożliwiających ujawnienie jej tożsamości, będą stanowiły podstawę dla prokuratora w postępowaniu przygotowawczym i dla sądu w postępowaniu sądowym do rozpatrzenia tej kwestii w trybie art. 164a k.p.k. i wydaniu stosownego postanowienia.

W dotychczasowej praktyce organów ścigania w Polsce, od czasu wprowadzenia w życie art. 164a k.p.k., przepis ten zastosowano wobec 191 świadków. W przeważającej mierze przepis ten znalazł zastosowanie w postępowaniach karnych o przestępstwa zabójstwa, rozboju oraz mienia popełnione przez zorganizowane grupy przestępcze. Świadcami tymi byli:

- przypadkowi świadkowie dokonanych czynów przestępczych. Przeważnie osoby te pierwszy raz stykały się bezpośrednio z działaniami przestępców i Policji. Wy-

stąpienie w charakterze świadków osoby te warunkowały utajnieniem ich tożsamości;

- pokrzywdzeni danymi czynami przestępczymi, zastraszani przez grupy przestępcze, niekiedy uwięzieni we wspólne z tymi grupami legalne interesy gospodarcze;
- funkcjonariusze publiczni, którzy uzyskiwali informacje o danym przestępstwie podczas wykonywania obowiązków służbowych. Najczęściej byli to pracownicy urzędów kontroli skarbowej;
- oskarżeni (podejrzani) o dokonaniu innych przestępstw, którzy dysponowali informacjami o danych przestępstwach i ich sprawcach.

W niektórych tylko przypadkach sytuacja wymagała ochrony świadków incognito. Należy jednak podkreślić, że możliwości organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości są tutaj bardzo ograniczone. Najczęstszymi formami ochrony osobistej świadków incognito są:

- bezpośrednia ochrona przez policjanta lub policjantów,
- prowadzenie stałej obserwacji miejsc, w których przebywa dany świadek incognito,
- uzgadnianie przez świadka incognito z Policją miejsc pobytu oraz czasu i sposobu przemieszczania się,
- określanie przez Policję warunków kontaktowania się świadka incognito z innymi osobami.

W szczególnie uzasadnionych sytuacjach, gdy nastąpiła dekonspiracja świadka incognito i powstało realne niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia i mienia danej osoby lub jego najbliższych wówczas istnieje możliwość:

- zmiany miejsca stałego zamieszkania świadka incognito. Wymaga to jednak odpowiednich nakładów finansowych i organizacyjnych. Koszty takiej operacji powinny być pokrywane z budżetu państwa;

- zmiany miejsca nauki lub zatrudnienia świadka incognito. Zabieg ten może się wiązać nie tylko z kwestiami organizacyjnymi, ale również w niektórych sytuacjach może wymagać nakładów finansowych;
- zmiany danych osobowych świadka incognito.
- Stosowanie ochrony osobistej świadka incognito powinno być określone w postanowieniu sądu lub prokuratora. Stosowanie tej ochrony powinno nastąpić na wniosek świadka incognito lub za jego zgodą.

„Świadek koronny”

6. Instytucja świadka koronnego wywodzi się z procesu angielskiego. Najogólniej biorąc, polega ona na tym, że sprawca przestępstwa jest uwalniany od odpowiedzialności karnej za cenę przyznania się do winy i ujawnienia współsprawców przestępstwa, składając obciążające ich zeznania w charakterze świadka oskarżenia.

W RFN instytucję świadka koronnego wprowadziła ustawa z dnia 28 VII 1981 r. o środkach odurzających, której § 31 przewiduje, że sąd może według swojego uznania złagodzić karę, a nawet ją darować, za określone w tej ustawie przestępstwo, gdy sprawca:

- z własnej woli, ujawniając znane mu fakty, istotnie przyczynia się do wykrycia czynu w zakresie większym niż wynikałoby to z jego własnego przyczynienia się do tego czynu,
- dobrowolnie powiadomi właściwe organy w odpowiednim czasie o planowanym lub usiłowanym przestępstwie obrotu narkotykami w dużych rozmiarach.

Owa mała regulacja świadka koronnego, jak się ją w Niemczech nazywa, w istocie sprowadza się do nadzwyczajnego złagodzenia kary lub odstąpienia od niej. Problem zachęty do pomocy w wykrywaniu tych przestępstw starano się rozwiązać na płaszczyźnie wymiaru kary.

Znacznie szersze uregulowanie pojawiło się w Niemczech w 1989 r. Wówczas na okres 3 lat, tj. do 31 XII 92 r., Bun-

destag uchwalił ustawę dotyczącą m.in. wprowadzenia przepisów dotyczących świadków koronnych w sprawach o przestępstwa terrorystyczne. W myśl jej art. 4, jeżeli sprawca przestępstwa polegającego na organizowaniu związku terrorystycznego albo innego przestępstwa wiążącego się z organizowaniem tego związku, sam lub za pośrednictwem osoby trzeciej ujawni swą wiedzę o tych czynach, dzięki czemu:

- 1) można zapobiec popełnieniu tego przestępstwa,
- 2) wykryć to przestępstwo w zakresie wykraczającym poza przyczynienie się do niego przez informującego sprawcę, lub gdy
- 3) umożliwiono dzięki temu ujęcie sprawców przestępstwa.

Prokurator Generalny RFN może za zgodą Najwyższego Sądu Związkowego odstąpić od ścigania, jeżeli uzasadnia to znaczenie tego, co zostało ujawnione, a szczególnie względ na możliwość uniknięcia w przyszłości tych czynów oraz na proporcję czynu osoby ujawniającej do czynu ujawnianego. Jeżeli postępowanie karne toczy się już przed sądem, wówczas sąd może jedynie złagodzić karę lub ją darować. Przepisów tych nie stosuje się do przestępstw ludobójstwa, zaś w sprawach o zabójstwo wolno tylko w ograniczonej mierze karę złagodzić.

Instytucja świadka koronnego znana jest również we Włoszech (tzw. pentito). Ustawa z 29 V 1982 r. o środkach zmierzających do ochrony porządku konstytucyjnego, przewiduje uwolnienie od karalności sprawców przestępstw terroryzmu oraz przynależności do porozumień przestępczych w zamian za ujawnienie faktu istnienia organizacji terrorystycznej lub przestępczej innego rodzaju, poinformowanie o ich składzie osobowym oraz o ich przestępstwach lub w zamian za przeszkodzenie w ich popełnieniu lub zapobieżeniu skutkom działalności tych porozumień.

W ogóle instytucja świadka koronnego jest produktem angielskiego procesu karnego. Rozwinęła się zwłaszcza w Sta-

nach Zjednoczonych A.P.¹¹⁹. W prawie amerykańskim, najdalej idące regulacje instytucji świadka koronnego, sprowadzają się do całkowitego zwolnienia takiego sprawcy czynu przestępnego z odpowiedzialności karnej, co wiąże się z zaniechaniem prowadzenia przeciwko niemu postępowania karnego. Ogólnie można stwierdzić, że istotą instytucji świadka koronnego systemu amerykańskiego jest:

- udzielenie przez sąd gwarancji bezkarności sprawcy, który zgodził się pomówić współsprawców i to jeszcze przed wystąpieniem w charakterze świadka,
- obietnica przyznania pewnych koncesji przez prokuratora w drodze zawartego ze sprawcą porozumienia.

Dokonany przegląd uregulowań w innych państwach pozwala na wyróżnienie dwóch modeli instytucji świadka koronnego, tj.:

- 1) stwarzającego możliwość stosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary lub odstąpienia od jej wymierzenia, ale po przeprowadzeniu postępowania karnego przeciwko takiemu sprawcy;
- 2) polegający na umożliwieniu zaniechania postępowania karnego przeciwko takiemu sprawcy, w zamian za jego zeznanie ujawniające przestępstwo i pozostałych sprawców.

W Rzeczypospolitej Polskiej instytucja świadka koronnego została ustanowiona na okres przejściowy ustawą z dnia 25.06.1997 r. o świadku koronnym. Założonym celem tej ustawy jest poprawa skuteczności ścigania sprawców najgroźniejszych przestępstw popełnionych w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw.

119. Por. J. Grajewski, Instytucja świadka koronnego w procesie karnym (w:) *Wojskowy Przegląd Prawniczy* z 1994, nr 3-4, s. 15.

Zgodnie z art. 1 tej ustawy jej przepisy mogą znaleźć zastosowanie jedynie w sprawach o przestępstwa:

- o charakterze terrorystycznym,
- poważne gospodarcze,
- przeciwko mieniu, powodujących znaczną szkodę,
- skarbowe, powodujące znaczne uszczuplenie należności Skarbu Państwa,
- niekaralnego wytwarzania, przetwarzania i obrotu środkami odurzającymi lub substancjami psychotropowymi,
- fałszowania znaków akcyzy,
- udziału w związku lub zorganizowanej grupie mających na celu przestępstwo.

Taktyka kryminalistyczna dowodzi, że wykrywanie takich przestępstw, a następnie udowodnienie winy ich sprawcom przed sądem niejednokrotnie zależy od złamania swoistej solidarności grupy lub związku przestępczego. Aby to umożliwić, przepisy ustawy przewidują dwa powiązane ze sobą instrumenty prawne, tj. - z jednej strony określa się korzyści procesowe, które w granicach prawa można przyznać podejrzanemu w zamian za jego zeznania w charakterze świadka koronnego, z drugiej zaś gwarantuje się takiemu świadkowi i jego najbliższym określone formy ochrony i pomocy w razie zagrożenia ich życia i zdrowia.

Korzyści dla podejrzanego, który zdecyduje się zeznawać przeciwko pozostałym sprawcom przestępstwa, polegają na wyłączeniu ze sprawy i zawieszeniu postępowania przeciwko jego osobie, a przede wszystkim - na zastosowaniu doń instytucji nie podlegania karze i umorzeniu postępowania po uprawnieniu się orzeczenia kończącego postępowanie przeciwko pozostałym sprawcom. Taka konstrukcja oznacza odstąpienie od ścigania i ukarania konkretnej osoby na zasadzie wyjątku, którego granice zostały w przepisach ustawy wyraźnie określone. Ustawa precyzuje bowiem warunki oraz tryb dopuszczenia podejrzanego do składania zeznań w chara-

kterze świadka. Aby uzyskać status świadka koronnego, podejrzany - jeszcze w przygotowawczym stadium procesu karnego - musi spełniać łącznie następujące warunki:

- przekazać organowi prowadzącemu postępowanie informacje, które mogą przyczynić się do ujawnienia okoliczności przestępstwa, wykrycia pozostałych sprawców, ujawnienia dalszych przestępstw lub zapobieżenia im,
- zobowiązać się do złożenia przed sądem wyczerpujących zeznań dotyczących osób uczestniczących w przestępstwie oraz pozostałych okoliczności popełnienia przestępstwa.

Prokurator lub sąd mogą ponadto uzależnić dopuszczenie dowodu z zeznań świadka koronnego także od zobowiązania się podejrzanego do zwrotu korzyści majątkowych odniesionych z przestępstwa oraz naprawienia szkody nim wyrządzonej. Takie rozwiązanie oznacza wzmocnienie ochrony interesów pokrzywdzonych, przyspiesza i ułatwia zaspokojenie ich roszczeń majątkowych wobec sprawcy przestępstwa.

Należy też podkreślić, że przepisy ustawy przewidują zakaz stosowania ustawy do określonych kategorii podejrzanych. I tak, status świadka koronnego nie mogą uzyskać osoby, które usiłowały popełnić albo popełniły zabójstwo lub współudziału w jego popełnieniu. Nie oznacza to, iż przepisów tej ustawy nie można stosować w sprawach, w których występuje kilku podejrzanych, w sytuacji gdy tylko niektórym z nich zarzucono zabójstwo. W takich sprawach dopuszczalne jest uzyskanie statusu świadka koronnego przez któregoś z pozostałych podejrzanych, który popełnił inne - lżejsze - przestępstwo w ramach tej samej grupy lub związku przestępczego. Ich zeznania niejednokrotnie mogą znacząco pomóc w udowodnieniu winy sprawcom zabójstwa.

Świadkiem koronnym nie może też zostać podejrzany, który:

- nakłaniał inną osobę do popełnienia czynu zabronionego określonego w art. 1 ustawy, w celu skierowania przeciwko niej postępowania karnego,
- zakładał zorganizowaną grupę albo związek mający na celu popełnianie przestępstw lub taką grupą albo związkiem kierował.

Celem tych wyłączeń jest wyeliminowanie z kręgu potencjalnych świadków koronnych prowokatorów i przywódców grup przestępczych.

W instytucji świadka koronnego można widzieć pewnego rodzaju umowę procesową pomiędzy podejrzanym przekazującym informacje i zobowiązującym się do wyczerpujących zeznań a prokuratorem oferującym możliwość uniknięcia kary. Należy jednak podkreślić, iż ta umowa, jej dopuszczalność, warunki i konkretna treść, podlegają ścisłej kontroli sądu, a wcześniej jeszcze - prokuratora apelacyjnego. Zgodnie z przepisami omawianej ustawy dopuszczenie dowodu z zeznań świadka koronnego może bowiem nastąpić wyłącznie w drodze postanowienia sądu wydanego na wniosek prokuratora prowadzącego postępowanie przygotowawcze, złożony po uzyskaniu zgody prokuratora apelacyjnego. Przed wydaniem postanowienia zagwarantowane jest przesłuchanie podejrzanego przez sąd i udział w tym przesłuchaniu obrońcy na żądanie podejrzanego.

Jeżeli sąd wyda postanowienie o odmowie dopuszczenia dowodu z zeznań świadka koronnego, oznacza to, iż porozumienie procesowe pomiędzy podejrzanym a prokuratorem nie stało się skuteczne i nie powinno wywoływać żadnych następstw prawnych w dalszym postępowaniu. To samo odnosi się do sytuacji, gdy prokurator - po przedstawieniu podejrzanemu możliwości uzyskania statusu świadka koronnego i uzyskaniu w następstwie tego wyczerpujących informacji o okolicznościach przestępstwa - nie wystąpił z wnioskiem do sądu. Zasada lojalności procesowej wymaga, aby wyjaśnienia podejrzanego złożone w takich okolicznościach, zostały definitywnie wyeliminowane z materiału dowodowego. Te właśnie

względy legły u podstaw umieszczenia w przepisie art. 6 ustawy zakazu dowodowego wykorzystywania takich wyjaśnień. Zabezpieczeniem skuteczności tego zakazu jest obowiązek niszczenia protokołu.

Przepisy ustawy jasno określają sytuację prawną osoby dopuszczanej do złożenia zeznań w charakterze świadka koronnego. Postępowanie w jej sprawie zostaje zawieszone. Takie sprawca nie podlega karze za przestępstwa określone w przepisie art. 1, w których uczestniczył i które jako świadek koronny ujawnił w trybie określonym przepisami ustawy. Prokurator wydaje postanowienie o umorzeniu postępowania w ciągu 14 dni od dnia uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie przeciwko pozostałym sprawcom.

Uzyskanie statusu świadka koronnego nie oznacza automatycznego uniknięcia odpowiedzialności karnej. Przepisy ustawy przewidują, iż do umorzenia nie dojdzie a prokurator obligatoryjnie podejmie zawieszone postępowanie, jeżeli świadek koronny w toku postępowania:

- zeznał nieprawdę lub zataił prawdę co do istotnych okoliczności sprawy albo odmówił zeznań przed sądem, lub
- popełnił nowe przestępstwo działając w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw.

Możliwość podjęcia postępowania istnieje także wówczas, gdy świadek koronny popełnił inne nowe przestępstwo umyślnie albo nie wykonał zobowiązania zwrotu korzyści majątkowych lub naprawienia szkody.

Podjęcie zawieszonego postępowania następuje również, jeżeli już po dopuszczeniu dowodu z zeznań świadka koronnego okazałoby się, że wcześniej świadek ten usiłował popełnić lub popełnił zabójstwo, nakłaniał inną osobę do popełnienia czynu zabronionego, aby skierować przeciwko niej postępowanie karne, a także gdy zakładał lub kierował zorganizowaną grupą lub związkiem przestępczym.

Jeżeli doszłoby już do prawomocnego umorzenia postępowania przeciwko świadkowi koronnemu, postępowanie to w sytuacjach powyżej opisanych będzie podlegało wznowieniu.

Funkcjonowanie instytucji świadka koronnego w praktyce w dużym stopniu zależeć będzie od możliwości zapewnienia jemu i jego najbliższym skutecznej ochrony przed zemstą grupy lub związku przestępczego. Dlatego też ustawa w art. 14 stanowi, że w razie zagrożenia życia lub zdrowia świadka koronnego lub osoby dla niego najbliższej udzielenie im ochrony osobistej a także pomocy w zakresie zmiany miejsca pobytu lub zatrudnienia, a w szczególnie uzasadnionych wypadkach także wydanie dokumentów umożliwiających używanie innych niż własne danych osobowych. W razie niemożności zatrudnienia świadka koronnego lub osoby dla niego najbliższej przewidziano przyznanie im pomocy finansowej przeznaczonej na pokrycie kosztów utrzymania.

O zastosowaniu ochrony lub pomocy decydować będzie prokurator w drodze postanowienia. Udzielenie ochrony i pomocy jest uzależnione od złożenia przez osobę chronioną piśmennego zobowiązania do:

- przestrzegania zasad i zaleceń w zakresie ochrony,
- wykonywania obowiązków ciążących z mocy ustawy oraz wynikających z prawomocnych orzeczeń i decyzji wynikających z prawomocnych orzeczeń i decyzji (np. obowiązku alimentacyjnego, podatkowego i innych) - w razie korzystania z ochrony lub pomocy polegających na zmianie miejsca pobytu lub wydaniu nowych dokumentów.

Wszelkie okoliczności dotyczące ochrony lub pomocy będą objęte tajemnicą państwową (art. 23 pkt 2).

Ze względu na potrzebę zagwarantowania zachowania tej tajemnicy, przepisy ustawy przewidują, iż jedynym organem właściwym do wykonywania postanowień o objęciu ochroną lub pomocą świadka koronnego jest Komendant Główny Policji. Organ ten jest również uprawniony do wskazywania

urzędowi pocztowemu adresu, pod który powinny być przekazywane przesyłki przeznaczone dla osoby objętej ochroną oraz wskazywania osoby, za pośrednictwem której przesyłki będą doręczane. Względy bezpieczeństwa uzasadniają także przewidzianą w ustawie instytucję pełnomocnika osoby objętej ochroną, ustanawianego w razie potrzeby przez Komendanta Głównego Policji, za zgodą osoby chronionej.

Należy również podkreślić, iż ustawa została scharmonizowana z uregulowaniami nowego Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego. W zakresie nie uregulowanym w ustawie o świadku koronnym ustawa nakazuje stosowanie przepisów Kodeksu postępowania karnego. W założeniu ustawa ma charakter epizodyczny i będzie obowiązywać od dnia 1.01.1998 r. przez okres 3 lat. Doświadczenia zebrane w tym okresie pozwolą rozstrzygnąć, czy świadek koronny stanie się trwałą instytucją taktyki kryminalistycznej i procesu karnego w Polsce.

Taktyka przesłuchania oskarżonego (podejrzanego)

7. Taktyka przesłuchania oskarżonego (podejrzanego) musi uwzględniać całą złożoność prawną tej instytucji. Wśród środków dowodowych w dziale V kodeks postępowania karnego z 1969 r. nie wymienia wyjaśnień oskarżonego (podejrzanego). Wynika to z tego, że oskarżony (podejrzany) jest stroną procesową i jego wyjaśnienia traktowane są jako forma działania tej strony. Już sama nazwa wyjaśnienia informuje, że oświadczenia oskarżonego (podejrzanego) zawierają jego tłumaczenia się co do przedmiotu zarzutu i ujęte są przede wszystkim pod kątem działania strony, do których oskarżonego zresztą zmusić nie można¹²⁰. Wyjaśnienia oskarżonego (podejrzanego) nie są jednak pozbawione znaczenia dowodowego.

120. Por. S. Śliwiński, *Proces karny, Część ogólna*, Nakład Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1936, s. 293.

Oskarżony (podejrzany) jest główną osobą, na której koncentruje się uwagę w postępowaniu karnym. Składa wyjaśnienia, które stanowią dowód w sprawie, jest stroną procesową i osobą, którą się sądzi. Złożony charakter sytuacji procesowej oskarżonego zmusza do zwracania szczególnej uwagi na jego wyjaśnienia, które powodują duże trudności w ocenie ich wiarygodności.

Nie oznacza to jednak, że dowód ten jest w istocie gorszy od innych dowodów, nie wymagających tak wnikliwej i wszechstronnej analizy.

Zgodnie z art. 61 § 1 k.p.k. za podejrzanego uważa się osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów, a za oskarżonego osobę, przeciwko której wniesiono akt oskarżenia.

Omawiając taktykę przesłuchania oskarżonego (podejrzanego) trzeba pamiętać, iż zachowuje on w całym toku postępowania karnego sytuację uprzywilejowaną. Przykładowo na rozprawie sądowej oskarżony może składać wyjaśnienia bezpośrednio po odczytaniu aktu oskarżenia i zapytania go przez przewodniczącego, czy zrozumiał treść oskarżenia, czy przyznaje się do zarzuczonego mu czynu oraz czy chce złożyć wyjaśnienia i jakie, może również odmówić składania wyjaśnień bez podania powodu lub odpowiedzi na niektóre pytania, może także składać wyjaśnienia później po przeprowadzeniu innych dowodów. W praktyce mogą wystąpić sytuacje, w których oskarżeni (podejrzani) nie będą zorientowani co do swojej sytuacji prawnej w procesie karnym, w tym między innymi nie będą znać prawa wynikającego z art. 63 k.p.k. Ustawa wprowadzie nie nakłada wyraźnego obowiązku pouczenia w takiej sytuacji o treści tego przepisu, ale gdy oskarżony nie ma obrońcy należałoby go pouczyć. Należy to odnieść do całego postępowania karnego (postępowanie przygotowawcze i główne). Pouczenie to byłoby zgodne z treścią gwarantowanego oskarżonemu (podejrzanemu) prawa do obrony i wskazaniami wynikającymi z art. 10 § 2 k.p.k., że organ prowadzący postępowanie powinien w miarę potrzeby udzielać

uczestnikom postępowania informacji o ciążyących obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach także w wypadkach, gdy ustawa wyraźnie takiego obowiązku nie stanowi.

Następnie, mając na uwadze to, iż wyjaśnienia oskarżonego (podejrzanego) są formą działania strony procesowej realizującej swoje prawo i środkiem jego obrony, należy mu więc pozwolić na składanie wyjaśnień z zachowaniem dużej swobody. Nie powinno się przerywać oskarżonemu (podejrzanemu) składanych wyjaśnień, jak również uprzedzać jego wypowiedzi różnymi pytaniami. Dopiero po swobodnym wypowiedzeniu się oskarżonego (podejrzanego), w granicach określonych celem danych wyjaśnień powinno się zadawać pytania zmierzające do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli złożonych wyjaśnień.

Za nieprawidłową należy uznać praktykę, rozpoczynania przesłuchania oskarżonego na rozprawie sądowej od odczytania jego wyjaśnień, złożonych w postępowaniu przygotowawczym. Dopiero gdy oskarżony odmawia składania wyjaśnień albo składa wyjaśnienie odmienne niż poprzednio lub oświadcza, że pewnych szczegółów nie pamięta, wolno odczytywać na rozprawie protokoły jego wyjaśnień złożonych poprzednio w charakterze oskarżonego w tej albo w innej sprawie w postępowaniu przygotowawczym lub sądowym. Nie wolno natomiast odczytywać złożonych poprzednio przez oskarżonego zeznań w charakterze świadka. Po przytoczeniu złożonych poprzednio wyjaśnień przez oskarżonego przewodniczący sądu powinien wezwać obecnego na rozprawie oskarżonego do wypowiedzenia się co do treści odczytanego mu protokołu. Oskarżony może również i tutaj skorzystać z przysługującego mu prawa składania wyjaśnień, odmowy wyjaśnień lub odmowy odpowiedzi na niektóre pytania bez podania powodów.

W wypadku gdy oskarżony odmawia ustosunkowania się do występujących sprzeczności w jego wyjaśnieniach, sąd nie powinien nalegać i nakłaniać oskarżonego do wypowiedzenia się w tym względzie. Byłoby to pewnego rodzaju naruszeniem gwarantowanego oskarżonemu prawa do obrony.

Wprawdzie podane przez oskarżonego konkretne przyczyny zmiany wyjaśnień pozwalają sądowi ocenić ich wiarygodność, lecz nie można tego czynić kosztem praworządności.

Praktyka sądowa przesłuchań oskarżonych wskazuje, iż najczęściej podawanymi przyczynami zmiany wyjaśnień przed sądem, są stosowane wobec nich w postępowaniu przygotowawczym przymus fizyczny lub różnego rodzaju groźby.

W takich wypadkach, niektóre sądu, zupełnie niesłusznie unikają zadawania oskarżonym bliższych pytań dotyczących dokładnego ustalenia tych przyczyn. Wszak w postępowaniu przygotowawczym nie mogą być w żadnym razie stosowane, w przesłuchaniach podejrzanych jak i innych osobowych źródeł dowodowych, wszelkiego rodzaju środki przymusu fizycznego lub groźby, które wyłaczyłyby możliwość swobodnej wypowiedzi, gdyż zgodnie z art. 157 § 2 k.p.k. złożone w takich sytuacjach wyjaśnienia, zeznania, oświadczenia nie mogą stanowić dowodu. Sąd powinien wówczas dążyć do ustalenia, że albo oskarżony odwołując wyjaśnienia z postępowania przygotowawczego, kłamie przed sądem, albo też istotnie miał miejsce wypadek nadużycia władzy ze strony prowadzącego postępowanie.

Należy pamiętać, iż zasadnicze rozbieżności i sprzeczności pomiędzy wyjaśnieniami oskarżonych (podejrzanych) oraz wyjaśnieniami oskarżonych (podejrzanych) i zeznaniami świadków mogą być usuwane, stosownie do art. 157 § 3 k.p.k., na drodze konfrontacji. Prowadzący postępowanie stosunkowo często korzystają z tego środka.

Trzeba podkreślić, iż szczególną ostrożność należy zachować przy ocenie wyjaśnień oskarżonego (podejrzanego) pomawiającego inną osobę. Jak uczy doświadczenie, oskarżony (podejrzany) działa w takich sytuacjach często pod wpływem osobistego interesu, zmierzając do przerzucenia przynajmniej części winy na inne osoby i tym złagodzić swoją odpowiedzialność. W takich wypadkach należy zadawać oskarżonemu (podejrzanemu) pytania zmierzające do zdemaskowania

jego kłamliwości lub do ujawnienia faktów potwierdzających wiarygodność tego pomówienia.

Omawiając taktykę przesłuchania oskarżonego (podejrzanego) trzeba również zwrócić uwagę na obowiązek prowadzącego przesłuchanie wynikający z art. 159 § 1 k.p.k., że należy wezwać tłumacza, jeżeli zachodzi potrzeba przesłuchania:

- 1) głuchego lub niemego, a nie wystarczy porozumienie się z nim za pomocą pisma, oraz
- 2) osoby nie władającej językiem polskim.

Do tego tłumacza stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące biegłych.

Taktyka sprawdzania alibi

8. W literaturze kryminalistycznej pojęcie alibi wiąże się z faktem nieobecności oskarżonego (podejrzanego) na miejscu przestępstwa w czasie jego popełnienia lub też jego zakres rozszerza się o inne fakty świadczące o tym, że dana osoba nie miała obiektywnych możliwości popełnienia przypisywanego jej czynu¹²¹. Jednym ze sposobów dowodzenia niewinności oskarżonego (podejrzanego) jest twierdzenie, że w czasie popełnienia przestępstwa przebywał on w innym miejscu odpowiednio oddalonym od miejsca czynu. Jest to obiektywna okoliczność, która jednoznacznie wskazuje na niemożność bezpośredniego popełnienia tego czynu przez daną osobę. Takie twierdzenie niektórzy oskarżeni (podejrzani) wysuwają w toku przesłuchania powodując konieczność jego sprawdzania. Według T. Hanauska alibi jest środkiem dowodowym świadczącym o tym, że określona osoba nie mogła dopuścić się zarzuconego jej czynu nie tylko dlatego, że w chwili zaistnienia tego czynu przebywała w innym miejscu, ale także dlatego, że nie miała obiektywnych możliwości popełnienia tego czynu w tym czasie i w tym miejscu. Przykładem tego mogą być przypadki udowodnienia, że w chwili czynu dana osoba była nieprzytomna, ciężko chora, sparaliżowana, związana

121. Por. Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka...*, s. 145.

itp. - nawet jeśli w chwili czynu przebywała w miejscu jego popełnienia¹²².

Termin alibi wywodzi się z języka łacińskiego i jest odpowiednikiem gdzie indziej. Oznaczano nim sytuację, w której osoba stojąca pod zarzutem jakiegoś przestępstwa, znajdowała się w czasie, gdy czyn przestępczy został dokonany, w innym miejscu, a nie tam, gdzie czyn dany został popełniony.

Wydaje się, iż do tego znaczenia termin alibi należałoby ograniczyć. Rozszerzanie jego znaczenia o sytuacje nie dające się pogodzić z obiektywną okolicznością oznaczającą nieobecność oskarżonego (podejrzanego) na miejscu czynu w czasie jego popełnienia jest niesłuszne. Wypada więc podzielić pogląd T. Tomaszewskiego, że termin alibi należy rozumieć jako obiektywną okoliczność oznaczającą nieobecność oskarżonego (podejrzanego) na miejscu przestępstwa w czasie jego dokonania i tym samym wskazującą na niemożność bezpośredniego popełnienia tego czynu przez tę osobę¹²³.

Powoływanie się na alibi jest jedną z najczęstszych metod obrony podejrzanych nieprzyznających się do dokonania zarzuconego im czynu. Uważa się, iż do metody tej nierzadko uciekają się przestępcy zawodowi, wielokrotni i osoby z nimi związane. Sprawdzenie prawdziwości podawanego alibi jest z reguły bardzo trudnym i złożonym zabiegiem taktyczno-kryminalistycznym. Podstawą sprawdzenia alibi jest przede wszystkim dokładna znajomość chwili popełnienia przestępstwa.

Tak więc trzeba tę okoliczność ustalić bardzo ściśle, na podstawie wszystkich dostępnych środków. Pamiętać przy tym należy, że dokładne ustalenie chwili nastąpienia zdarzenia nierzadko możliwe jest tylko przy oparciu się na pozornie mało znaczących szczegółach podawanych w wyjaśnieniach lub zeznaniach. Określenie chwili popełnienia przestępstwa

122. Por. T. Hanausek, *Kryminalistyka, zarys wykładu...*, s. 33.

123. Por. Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka...*, s. 145.

związane jest w praktyce z występowaniem najróżniejszych zdarzeń, które nie sposób jest wyliczyć wyczerpująco. Prowadzący postępowanie karne stoi przed koniecznością dokonania odpowiedniej selekcji tych zdarzeń, dobierając istotne z punktu widzenia czasu i przebiegu rekonstruowanego czynu przestępczego.

Przy sprawdzaniu alibi należy mieć na uwadze to, że nie-rzadko forma w jakiej dany oskarżony (podejrzany) je oświadczył oraz jego cechy osobiste nasuwają już pewne zastrzeżenia co do ich wartości dowodowej. Człowiek prowadzący normalny tryb życia, na którego zwykły dzień składają się różnorodne zajęcia, nie jest w stanie dokładnie i szybko podać kolejność wszystkich wydarzeń oraz czasu ich trwania często w odległym dniu. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy człowiek taki staje przed zarzutem popełnienia przestępstwa. Precyzyjne i spontaniczne podanie alibi, które rzekomo może potwierdzić wiele osób wymienionych natychmiast z nazwiska, powinno wzbudzać szczególne podejrzenia. Jeżeli alibi podaje przestępca zawodowy lub recydywista podając świadków związanych z nim więzami rodzinnymi lub pochodzących ze środowisk przestępczych, to można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że alibi zostało opracowane i uzgodnione przed ujęciem podejrzanego.

Według T. Tomaszewskiego alibi powinno być sprawdzone dokładnie i w sposób planowy. Należy przy tym koncentrować się na trzech podstawowych sferach działania:

- drobiazgowym przesłuchaniu (względnie kilkakrotnym przesłuchaniu) podejrzanego co do okoliczności związanych z wysuwaną obroną;
- dokładnym i bezstronnym sprawdzeniu okoliczności podniesionych przez podejrzanego powołującego alibi;
- zebrania z inicjatywy samego organu procesowego pozostałych danych i dowodów weryfikujących prawdziwość alibi. Nie można bowiem ograniczać się tylko do zebrania informacji ze źródeł wskazanych przez podej-

zranego. ale konieczne jest poszukiwanie wszelkich dostępnych, wiarygodnych danych¹²⁴.

Sprawdzanie alibi może się odbywać na drodze czynności procesowych jak i działań operacyjnych. Do najczęstszych czynności procesowych należy tutaj zaliczyć przesłuchanie oskarżonych (podejrzanych), przesłuchanie świadków oraz konfrontacji tych uczestników procesu w zakresie alibi. Na drodze czynności operacyjnych można poszukiwać źródeł dowodowych pozwalających na zweryfikowanie podanego alibi. Czynnością o dużym znaczeniu weryfikacyjnym alibi, w przypadkach gdy oskarżony (podejrzany) nie podaje świadków potwierdzających jego pobyt w danym czasie i miejscu, ale stwierdza ogólnikowo, że w czasie popełnienia przestępstwa przebywał w innym miejscu publicznie uczęszczanym - jest jego okazanie osobom, które w danym miejscu i czasie mogły go wiedzieć. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy oskarżony (podejrzany) powołuje się na samotny pobyt w lokalu gastronomicznym, na imprezie sportowej itp. W takim przypadku okazanie powinno być poprzedzone ustaleniem osób, które pełniły funkcje porządkowe lub pracowały w danym miejscu i czasie i dokonać okazania oskarżonego (podejzranego) z zachowaniem zasad kryminalistycznych i procesowych. Przy weryfikacji alibi bardzo ważną rolę odgrywa technika kryminalistyczna. Pozostawione przez sprawcę na miejscu czynu ślady kryminalistyczne, np. ślady daktyloskopijne, poważnie podważają podawane przez niego zmyślane alibi.

9. Zgodnie z art. 157 § 3 k.p.k. osoby przesłuchiwane mogą być ze sobą konfrontowane w celu wyjaśnienia występujących sprzeczności w ich zeznaniach lub wyjaśnieniach. Konfrontowane mogą być wszystkie osoby przesłuchiwane (oskarżeni, świadkowie, biegli). Konfrontacja (stawienie sobie

**Taktyka
konfrontacji**

124. Tamże, s. 148.

do oczu) jest specyficznym typem przesłuchania. Polega ono na bezpośrednim i jednoczesnym przesłuchaniu dwóch osób, których złożone zeznania lub wyjaśnienia są ze sobą sprzeczne.

Konfrontacja jest czynnością niezmiernie skomplikowaną. Wymaga starannego przygotowania. Przed tą czynnością należy przede wszystkim precyzyjnie ustalić:

- zagadnienie mające być przedmiotem konfrontacji,
- miejsce i czas konfrontacji,
- przy konfrontowaniu kilku osób - kolejności konfrontacji i właściwego odstępu czasu między konfrontacjami.

Konfrontacja powinna być dokładnie zaplanowana. Dotyczy to zwłaszcza konfrontacji grupowej, gdzie należy zaplanować jakie zagadnienia ma każdy z konfrontowanych wyjaśnić w obecności innych świadków lub oskarżonych (podejrzanych). W celu uporządkowania czynności takiego przedsięwzięcia kryminalistycznego wskazane jest opracowanie nawet pytań i kolejność ich zadawania poszczególnym konfrontowanym osobom.

W toku konfrontacji możliwe jest dopuszczenie do wzajemnego zadawania sobie pytań przez osoby konfrontowane. Nad tym musi jednak panować prowadzący konfrontację. Pytania mogą sobie zadawać osoby konfrontowane za jego zgodą. Występuje jednak w takiej sytuacji niebezpieczeństwo uzgodnienia stanowisk między osobami konfrontowanymi.

W toku postępowania karnego możliwe są następujące rodzaje konfrontacji:

- 1) świadka ze świadkiem,
- 2) świadka z oskarżonym (podejrzanym),
- 3) oskarżonego (podejzranego) z oskarżonym (podejrzanym),
- 4) biegłego z biegłym,
- 5) biegłego ze świadkiem lub oskarżonym (podejrzanym).

O ile trzy pierwsze rodzaje konfrontacji nie wymagają specjalnego omówienia, to dopuszczalność konfrontacji biegłego z biegłym, biegłego z każdym innym uczestnikiem postępowania może budzić pewne wątpliwości. Uwzględniając jednak treść art. 180 § 3 i art. 172, art. 173 k.p.k. oraz art. 181 k.p.k. (w przypadku opinii ustnej) a także art. 274 k.p.k., które przewidują możliwość zaliczenia także biegłego do osób przesłuchiowanych, należy przyjąć, że możliwe jest konfrontowanie również tych podmiotów. Wybór rodzaju konfrontacji jest w zasadzie zdeterminowany realiami toczącego się postępowania.

Konfrontacja jest czynnością kryminalistyczną i procesową bardzo trudną, a jej przeprowadzenie może się łączyć z możliwością wystąpienia pewnych ujemnych następstw. Z tego względu konfrontacja w postępowaniu karnym powinna być przeprowadzona, gdy:

- wynikają istotne sprzeczności z uprzednio złożonych zeznań (wyjaśnień),
- konfrontacja jest jedynym i ostatecznym środkiem do wyjaśnienia sprzeczności, których wcześniej nie zdołano wyjaśnić innymi metodami i środkami,
- nastąpiło ponowne przesłuchanie tzw. selektywne zarówno osoby mówiące prawdę, jak i składającej fałszywe wypowiedzi na temat okoliczności sprzecznych, a mimo to nie uzyskano oczekiwanych rezultatów,

Przeprowadzenie takiego przesłuchania pozwala na:

- podjęcie jeszcze jednej próby wywołania takich wewnętrznych reakcji psychicznych u osoby kłamiącej, które ją skłonią do mówienia prawdy,
- odtworzenie wobec osoby kłamiącej wiarygodnych zeznań (wyjaśnień) drugiej osoby i postawienie stosownych pytań,
- sprecyzowanie treści jej zeznań (wyjaśnień) na wyselekcjonowane okoliczności.

Do podstawowych zasad taktycznych i procesowych stosowanych w konfrontacji należy:

- 1) przeprowadzenie konfrontacji w postępowaniu przygotowawczym przez co najmniej dwóch pracowników śledczych. Z uwagi na znajomość szczegółów osobą kierującą przebiegiem czynności powinien być śledczy, który dokonał poprzednich przesłuchań osób konfrontowanych,
- 2) wyjaśnienie sprzeczności podczas konfrontacji polega na zadaniu ogólnie sformułowanego pytania dotyczącego punktów spornych. Na to pytanie osoba udziela odpowiedzi spontanicznej. Następnie to samo pytanie zadaje się drugiej osobie konfrontowanej, która również udziela na nie spontanicznej odpowiedzi. Z kolei następuje zadawanie pytań szczegółowych poszczególnym osobom konfrontowanym.

Taktyka okazania osób, zwłok i rzeczy

10. Jeżeli zachodzi prawnie uzasadniona potrzeba okazania osób, zwłok i rzeczy można dokonać ich okazania. Jest to bowiem czynność kryminalistyczna stosowana przede wszystkim w procesie karnym, której istota polega na jednoczesnym przedstawieniu osobie (świadek, oskarżony) grupy przedmiotów poznania (osoby, zwłoki, rzeczy) w celu zidentyfikowania przedmiotu rozpoznawanego w danym postępowaniu. Okazanie jest więc czynnością, której sens polega na identyfikacji przedmiotu poznania. Natomiast z punktu widzenia form działania procesowego okazanie jest szczególną formą przesłuchania.

Okazania można dokonać: bezpośrednio, tzn. przedstawić rozpoznającemu naocznie określoną osobę, rzecz, zwłoki albo pośrednio, tj. przedstawiając mu obraz utrwalony przy użyciu taśmy filmowej lub magnetycznej, fotografii, rysunek, rekonstrukcję (model). O wyborze sposobu okazania powinny decydować zarówno faktycznie uzasadnione potrzeby, jak i możliwości oraz warunki jakie prowadzący postępowanie przygotowawcze może zapewnić.

Przy podejmowaniu decyzji o przeprowadzeniu czynności okazania oraz przy jej wykonywaniu należy kierować się następującymi zasadami i wskazówkami:

- 1) potrzeba przeprowadzenia okazania może wynikać jedynie z zeznań lub wyjaśnień określających rysopis osoby podlegającej rozpoznaniu lub cechy identyfikowanej rzeczy,
- 2) można okazywać tylko osoby lub rzeczy o cechach odpowiadających opisowi uzyskanemu w toku przesłuchania,
- 3) podlegającą okazaniu osobę lub rzecz okazuje się wspólnie z innymi o podobnym lub zbliżonym wyglądzie,
- 4) jeżeli nie ma istotnych przeszkód okazuje się przede wszystkim osobę lub rzecz, zaś tylko w wyjątkowych wypadkach ich fotografię, rysunek lub rekonstrukcję,
- 5) osoby przybrane do okazania nie mogą mieć żadnego związku ze sprawą,
- 6) jeżeli otoczenie, odległość lub stan oświetlenia mają istotny wpływ na wynik okazania, czynność tę należy przeprowadzić w warunkach jak najbardziej zbliżonych do sytuacji, w której rozpoznający widział daną osobę lub rzecz.

Osoby przybrane do okazania (co najmniej dwie), niezależnie od podobieństwa elementów rysopisu, takich jak: wiek, wzrost, budowa ciała, włosy, kształt głowy i twarzy, powinny występować w podobnej odzieży. Nie wolno przybierać do okazania osób, które mogą być rozpoznającym znane z racji sprawowanej funkcji lub wykonywanego zawodu, np. osób z kierownictwa urzędów (instytucji) lub przedsiębiorstw oraz lekarzy, listonoszy, konduktorów, funkcjonariuszy itp. Jeżeli okazywany przebywa na wolności nie wolno przybierać do okazania osób osadzonych w areszcie. Każda osoba przybrana do okazania, w tym również świadkowie, osoby podejrzane i podejrzany w innej sprawie muszą wyrazić zgodę na uczestniczenie w tej czynności.

Osobę można okazać jawnie, tzn. przez stawienie przed oczy lub dyskretnie - z ukrycia (np. przez lustro fenickie lub na placu spacerowym); w obu przypadkach z udziałem osób przybranych. Okazania dyskretnego dokonuje się w szczególności wówczas, gdy istnieje konieczność zatajenia przed osobą okazywaną samego faktu okazania lub osoby rozpoznającej. W razie rozpoznania podczas okazania dyskretnego należy niezwłocznie przeprowadzić, jako ciąg dalszy czynności, okazanie jawne. Z całej czynności sporządza się protokół. Należy w nim dokładnie opisać te elementy rysopisu, na podstawie których, w fazie okazania dyskretnego, rozpoznano osobę okazywaną. W czasie okazania jawnego wskazane jest dokonanie zmiany osób przybranych.

Gdy zachodzi potrzeba rozpoznania wśród większej liczby osób lub uściślenia kręgu osób podejrzanych, można udać się ze świadkiem na miejsce, w którym istnieje możliwość spotkania sprawcy przestępstwa (ulica, park, siedziba urzędu lub instytucji, zakład pracy, restauracja, środek komunikacji publicznej itp.). Osobę rozpoznaną należy wylegitymować i w razie potrzeby zatrzymać, a ponadto, jeśli to jest możliwe, wykonać zdjęcie w miejscu, w którym została rozpoznana oraz zapisać personalia osób, które były w jej towarzystwie, a także personalia osób postronnych, które były świadkami rozpoznania. Z przebiegu rozpoznania sporządza się protokół. Należy ponadto przesłuchać w charakterze świadków osoby będące w towarzystwie osoby rozpoznanej (głównie co do faktu, że była ona w danym miejscu w określonym czasie, że była ubrana w określony sposób itp.) oraz osoby postronne, które mogą zeznać o niektórych okolicznościach rozpoznania.

Okazanie z fotografii, rysunku lub rekonstrukcji (np. modelu głowy) stosuje się w szczególności gdy:

- 1) osoba podejrzana ukrywa się, jest obłożnie chora lub przebywa za granicą albo w oddalonym zakładzie karnym,

- 2) sprawca przestępstwa jest nieznany, ale można przypuszczać, że figuruje on w fotograficznym albumie przestępców lub innym zbiorze,
- 3) okazanie jawne osoby byłoby przedwczesne lub niepożądane z punktu widzenia taktyki dochodzenia (śledztwa), zaś okazania dyskretnego nie można dokonać,
- 4) osoba podlegająca rozpoznaniu zaginęła albo nie żyje i zwłoki zostały pochowane.

Fotografię osoby okazuje się wśród zdjęć innych osób podobnych, przy czym w miarę możliwości fotografia powinna pochodzić z najbliższego okresu, w którym rozpoznający widział osobę, której fotografia jest mu okazywana. Okazanie fotografii przybranych osób, innych niż umieszczonych w albumie przestępców, wymaga uzyskania ich zgody.

W przypadku okazania fotograficznego albumu przestępców, po rozpoznaniu wpisuje się do protokołu z karty albumowej dane personalne osoby rozpoznanej oraz w razie potrzeby wykonuje reprodukcję zdjęcia, którą załącza się do protokołu. Jeżeli okazuje się specjalnie wykonane tablice z licznymi zdjęciami, czyni się o tym wzmiankę w protokole, z powołaniem numerów odpowiadających zdjęciom i nazwiskom osób rozpoznanych. Tablice stanowią nieodłączny materiał sprawy.

Zwłoki okazuje się na miejscu zdarzenia lub przestępstwa, w kostnicy lub sali sekcyjnej, nie przybierając do tej czynności innych zwłok.

Według T. Hanauska można również dokonać okazania miejsca, które jest czynnością zmierzającą do identyfikacji okazywanego miejsca zdarzenia lub miejsca, na którym znajdują się ślady lub inne źródła informacji o zdarzeniu. Czynność ta ma doprowadzić do rozpoznania okazywanego miejsca. Podobnie jak przy każdym okazaniu, tak i przy przeprowadzaniu okazania miejsca, powinna być zachowana zasada okazywania przedmiotu w grupie, a więc wśród innych miejsc. Ponieważ jednak z przyczyn oczywistych nie można dokonać jednocześnie bezpośredniego okazania kilku różnych

miejszc, zatem miejsca te należy okazywać kolejno, z tym że miejsca właściwego nigdy nie okazujemy jako pierwszego, lecz zawsze jako kolejne w ciągu okazywanych miejsc. Okazanie to jest realizowane w toku przesłuchania świadka lub oskarżonego (podejrzanego)¹²⁵.

Taktyka przeprowadza- nia eksperymentu kryminalisty- cznego

11. Eksperyment kryminalistyczny jest to przeprowadzona przez organ procesowy często przy udziale eksperta kryminalistyki lub innego specjalisty czynność procesowa, której celem jest bądź doświadczalne sprawdzenie środków dowodowych już zebranych, bądź uzyskanie nowych przez odtworzenie okoliczności faktycznych zdarzenia przestępnego lub jego przebiegu¹²⁶. Eksperyment taki przeprowadza się jedynie w celu sprawdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla sprawy. Można przeprowadzić doświadczenie lub odtworzenie przebiegu, stanowiących przedmiot ustalania zdarzeń albo ich fragmentów (art. 186 k.p.k.).

W taktyce kryminalistycznej występują eksperymenty proste, które mogą być przeprowadzone przez organ procesowy bez udziału biegłego oraz eksperymenty złożone, które są realizowane przez organ procesowy przy udziale biegłego. Biegły występuje tutaj w roli pomocnika organu procesowego, któremu służy pomocą w przeprowadzeniu skomplikowanego eksperymentu, czyli w roli konsultanta. Udziela on rad i wskazówek w celu rzetelnego, dokładnego i obiektywnego przeprowadzenia eksperymentu.

Dobre przygotowanie przeprowadzenia eksperymentu kryminalistycznego wymaga:

- dokładnego określenia celu i rodzaju eksperymentu,
- wyznaczenia miejsca i czasu eksperymentu oraz określenia innych warunków, w których powinien on być przeprowadzony,

125. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka, Zarys wykładu..., s. 81.

126. Por. S. Kalinowski, Polski proces karny..., s. 204.

- ustalenia osób, które mają wziąć udział w eksperymencie,
- przygotowania środków potrzebnych do przeprowadzenia eksperymentu,
- opracowania dokładnego planu przeprowadzenia eksperymentu.

Podstawowym warunkiem prawidłowego przebiegu eksperymentu jest dbałość o należyte zabezpieczenie tej czynności pod względem technicznym oraz skrupulatne przestrzeganie związanych z nią wymogów taktycznych i procesowych¹²⁷.

Bezpośrednio przed dokonaniem eksperymentu trzeba sprawdzić, czy wszystko zostało należycie przygotowane, czy stawiły się wszystkie osoby mające wziąć udział w doświadczeniu, czy nie ma braków w sprzęcie potrzebnym do przeprowadzenia go itd. Następnie należy upewnić się, czy istnieją odpowiednie warunki do przeprowadzenia eksperymentu. Wchodzi tutaj w grę przede wszystkim warunki atmosferyczne, szczególnie ważna podczas doświadczeń mających na celu sprawdzenie widoczności w terenie otwartym. Wystąpienie nagłego zachmurzenia lub zamglenia może w tego rodzaju przypadkach spowodować konieczność odroczenia eksperymentu. Podobne skutki może pociągnąć za sobą również zmiana kierunku wiatru przed dokonaniem doświadczenia sprawdzającego słyszalność głosu na wolnym powietrzu. Mogą wystąpić ponadto inne okoliczności uniemożliwiające bądź utrudniające przeprowadzenie eksperymentu.

Dalszą czynnością będzie wyjaśnienie celu eksperymentu jego uczestnikom oraz udzielenie im odpowiedzi na ewentualne pytania.

Z kolei jest rzeczą pożądaną, aby oskarżony (podejrzany) lub świadek zdarzenia powtórzył krótko swoje zeznania dotyczące odtwarzanego zdarzenia. Może to dopomóc w sprecy-

127. Por. A. Rozwadowski, *Eksperyment w procesie karnym*, Wyd. MSW, Warszawa 1970, s. 112.

zowaniu pewnych szczegółów istotnych dla danego doświadczenia. Nie można przy tym wykluczyć ewentualności odwołania dotychczasowych zeznań, co rzecz jasna pociągnąć może nawet za sobą zrezygnowanie z zamierzonego eksperymentu. Po przesłuchaniu należy zadać oskarżonemu (podejrzanemu) lub świadkowi pytanie, czy warunki, w jakich ma być przeprowadzony eksperyment, są zgodne z rzeczywistymi okolicznościami danego zdarzenia. W razie zastrzeżeń, doświadczenie powinno być odroczone do chwili, gdy przeprowadzenie go będzie możliwe (np. kiedy zaistnieją odpowiednie warunki atmosferyczne, zostanie dostarczony wymagany przedmiot itp.).

Następnie wyjaśnia się rolę poszczególnych uczestników doświadczenia, rozstawia się ich odpowiednio i przystępuje do dokonania eksperymentu. Należy pamiętać, że kierujący przebiegiem eksperymentu nie powinien sam wykonywać poszczególnych doświadczeń (np. przechodzić przez otwór w murze, pozorować osobę, która miała być obserwowana przez świadka zdarzenia itp.). Czynności te wykonują wyznaczone w tym celu osoby, podczas gdy on dokładnie obserwuje przebieg eksperymentu. Postronni świadkowie również muszą mieć możliwość dokładnego obserwowania całokształtu przeprowadzanych doświadczeń i dlatego nie wolno ich obarczać jakimikolwiek dodatkowymi czynnościami. Wiarygodność wyników eksperymentu może być zapewniona dopiero poprzez kilkakrotne powtórzenie całej czynności bądź jej części w tych samych lub nieco zmienionych warunkach. Dotyczy to przede wszystkim doświadczeń, mających na celu sprawdzenie słyszalności lub widzialności, podczas których nawet nieznaczna zmiana natężenia dźwięku lub oświetlenia może zaważyć na wyniku eksperymentu.

Taktyka przeprowa- dzania wizji lokalnej

12. W świetle przepisów prawa dowodowego wizja lokalna może być traktowana jako forma eksperymentu kryminalistycznego, kontrolnych wtórnych oględzin miejsca, jako specyficzna forma przesłuchania oraz jako rodzaj rekonstrukcji zdarzenia. W zależności od metodyki jej realizacji może ona

zawierać w różnym zakresie elementy wymienionych środków dowodowych. Wizję przeprowadza się z udziałem oskarżonego (podejrzanego) lub świadka, wykorzystując złożone przez nich wyjaśnienia lub zeznania podlegające sprawdzeniu. Wizję przeprowadza się w celu:

- 1) odszukania ukrytych zwłok, narzędzi przestępstwa oraz przedmiotów pochodzących z przestępstwa,
- 2) upewnienia się, czy opis miejsca przedstawiony przez oskarżonego (podejrzanego) lub świadka jest zgodny z rzeczywistością,
- 3) potwierdzenia popełnienia przestępstwa w określonym miejscu lub w określony sposób.

Potrzeba przeprowadzenia wizji powinna wynikać z przesłuchania oskarżonego (podejrzanego) lub świadka. W przesłuchaniu tym powinno się ustalić dokładny opis miejsca i okoliczności podlegających sprawdzeniu.

Od strony metodycznej, przebieg czynności na wizji, należy rozpoczynać od opisanego w protokole przesłuchania, stałego punktu (przedmiotu) znajdującego się w pobliżu miejsca objętego wizją. Inicjatywę w zakresie wskazywania drogi dojścia do miejsca zdarzeń, usytuowania kryjówek i różnych przedmiotów należy pozostawić osobie, której wyjaśnienia lub zeznania spowodowały przeprowadzenie wizji. W celu zachowania kolejności czynności odczytuje się w razie potrzeby odpowiednie ustępy protokołu przesłuchania. Wizja lokalna spełnia w poważnym funkcję weryfikacyjną zebranego w toku postępowania karnego materiału dowodowego.

Wizja może również spełniać funkcję kontrolną wobec złożonych wyjaśnień oskarżonych (podejrzanych) i zeznań świadków poprzez odtworzenie przy ich udziale w części lub w całości przebiegu zdarzenia. Czynność ta pozwala także na uzupełnienie lub wyjaśnienie tych momentów zdarzenia, które oskarżony (podejrzany) lub świadek celowo pomijał w dotychczasowych przesłuchaniach. W tym aspekcie spełnia również funkcję rekonstrukcji zdarzeń. Czynności wizji lokalnej

pozwalają na bezpośrednie i naoczne zapoznanie się przez sąd, prokuratora lub policjanta w przebiegu dokonanego czynu, sposobu działania sprawcy, miejsca dokonania przestępstwa i jego skutków.

Przebieg czynności wizji lokalnej i jej wyniki powinny być opisane w protokole z przeprowadzenia tej czynności taktycznej. W protokole tym powinny być uwidocznione oświadczenia złożone przez osoby uczestniczące w realizacji wizji.

Do protokołu należy również dołączyć nagrania na taśmach magnetowidowych, magnetofonowych, dokumentację fotograficzną oraz szkice obrazujące przebieg czynności wizji i dokonanych w jej trakcie ustaleń.

Taktyka przeszukiwania

13. Przeszukianiem nazywa się czynność procesową mającą na celu znalezienie przedmiotów mogących stanowić dowód w sprawie o przestępstwo a także odnalezienia osoby podejrzanej oraz mienia ruchomego w celu tymczasowego zajęcia. Istota tej czynności polega więc na poszukiwaniu w jakimś pomieszczeniu, w jakiejś rzeczy u jakiejś osoby lub w jakimś miejscu przedmiotów, osób podejrzanych i mienia ruchomego, które mogą być tam ukrywane.

Podstawami prawnymi do przeprowadzenia są następujące przepisy kodeksu postępowania karnego: art. 190, art. 191 § 1 i § 2, art. 192 § 1-3, art. 193 § 1 i § 2, art. 194, art. 195 § 1-3, art. 196 § 1-3, art. 208, art. 236 i art. 253. Z uwagi na to, że czynność przeszukiwania jest prawnie określonym wyjątkiem od konstytucyjnie ustalonego prawa ochrony dóbr osobistych w postaci nienaruszalności pomieszczenia, przeprowadzenie tej czynności wymaga dokładnego zapoznania się z tymi przepisami.

Z taktycznego punktu widzenia wyróżnia się dwa podstawowe typy przeszukiwania:

- 1) przeszukiwanie bezpośrednie, realizowane w przypadkach nie cierpiących zwłoki, zazwyczaj przeprowadzane w

następstwie pościgu lub zatrzymania sprawcy na gorącym uczynku przestępstwa,

- 2) przeszukiwanie zaplanowane i przygotowane, o którego przeprowadzeniu decyduje się w toku toczącego się postępowania karnego¹²⁸.

Przeprowadzenie poszczególnych typów przeszukań przebiega według odmiennej sytuacji i według innych założeń taktycznych. Przeszukiwanie bezpośrednio odbywa się bez odpowiedniego przygotowania i na podstawie nakazu kierownika właściwej jednostki policyjnej lub w przypadkach nagłych na podstawie legitymacji służbowej policjanta. W przeszukiwaniu zaplanowanym w toku postępowania karnego czynność ta jest odpowiednio przygotowana od strony taktycznej i jest wykonywana na podstawie postanowienia sądu lub prokuratora.

Jak już wspomniano przeszukiwanie dokonuje się w celu:

- 1) odnalezienia przedmiotów mogących stanowić dowód w sprawie,,
- 2) odnalezienia i zatrzymania osoby podejrzanej lub podejrzanego,
- 3) odnalezienia mienia ruchomego osoby podejrzanej lub osoby będącej z nią w bliskim stosunku w celu tymczasowego zajęcia, jeżeli zachodzi obawa usunięcia tego mienia.

W szczególności można przeszukać:

- 1) osobę i odzież na niej, z zachowaniem warunków określonych w art. 194 k.p.k.,
- 2) pomieszczenie zamieszkałe lub niezamieszkałe, bez względu na to, czyją stanowi własność,
- 3) rzecz (przykładowo: środki transportu, biurka i szafy w zakładach pracy, walizki, paczki),

128. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka, Zarys wykładu..., s. 86.

- 4) inne miejsce (przykładowo: lasy, ogrody, stawy, rzeki, drogi).

Przeszukanie pomieszczenia lub innego miejsca należy każdorazowo poprzedzić następującymi czynnościami:

- 1) oceną prawdopodobieństwa, czy w obiekcie wytypowanym do przeszukania mogą znajdować się osoby lub rzeczy, które są przedmiotem tej czynności,
- 2) wydaniem postanowienia o zarządzeniu przeszukania (jedynie w wypadkach nie cierpiących zwłoki jeżeli potrzeba przeprowadzenia przeszukania wynikła w czasie pościgu lub nieoczekiwanie w trakcie innych czynności taktycznych, a natychmiastowe skontaktowanie się z prokuratorem nie jest możliwe, zaś zwłoka grozi utratą lub zniekształceniem dowodu albo ucieczką osoby podejrzanej - można dokonać przeszukania na podstawie nakazu kierownika jednostki policyjnej lub legitymacji policjanta),
- 3) dokonaniem wyboru czasu przeszukania kierując się względami taktyki kryminalistycznej (np. potrzebą zsynchronizowania z terminem przedstawienia zarzutów osobie podejrzanej, możliwościami wykorzystania wyników przeszukania w dalszych czynnościach procesowych).

W postępowaniach karnych o skomplikowanym procesie dowodowym, a także w tych, w których przewiduje się użycie do przeszukania większych sił i środków, należy sporządzić plan przeszukania uwzględniając w nim:

- 1) określenie poszukiwanych przedmiotów oraz ewentualnych miejsc ich ukrycia,
- 2) przewidywania co do obecności gospodarza lokalu przy przeszukiwaniu oraz konieczności sprowadzenia osób przybranych,
- 3) niezbędną liczbę policjantów oraz środków (transport, wyposażenie specjalne, uzbrojenie),

- 4) organizację działań na miejscu przeszukania (zabezpieczenie obiektu, kolejność przeszukania pomieszczeń lub miejsc, sposób kontrolowania rozmów telefonicznych),
- 5) powiązanie przeszukania z innymi czynnościami procesowymi pod względem czasowym i funkcjonalnym.

Przeszukania pomieszczeń mieszkalnych powinno się dokonywać w dzień, tj. od godz. 6.00 do godz. 21.00. W nocy można przeprowadzić przeszukanie tylko w wyjątkowych wypadkach, np. podczas pościgu lub gdy zachodzi realna obawa utraty dowodu. Przeszukanie rozpoczęte za dnia można prowadzić nadal, mimo nastania pory nocnej.

Przed przystąpieniem do przeszukania należy okazać osobie, u której przeszukanie ma być przeprowadzone legitymację służbową, a następnie, jeżeli zostały wydane, postanowienie sądu lub prokuratora o zarządzeniu przeszukania lub nakaz przeszukania kierownika jednostki policyjnej.

Fakt doręczenia lub okazania dokumentów uprawniających do dokonania przeszukania powinien być potwierdzony przez osobę zainteresowaną podpisem na tych dokumentach lub wzmianką w treści protokołu przeszukania.

W przypadku przeszukania pomieszczenia lub innego miejsca należącego do instytucji państwowej lub społecznej należy okazać dokumenty upoważniające do przeszukania kierownikowi tej instytucji lub jego zastępcy i dopuścić ich albo osoby, które wskażą do uczestniczenia w przeszukaniu.

W przypadku, gdy przeszukanie jest dokonywane na podstawie nakazu kierownika jednostki policyjnej lub legitymacji służbowej policjanta, należy pouczyć osobę, u której przeprowadza się przeszukanie o prawie zgłoszenia żądania doręczenia postanowienia prokuratora o zatwierdzeniu przeszukania, a w razie zgłoszenia tego żądania wpisać je do protokołu przeszukania. Po przeszukaniu należy niezwłocznie przekazać prokuratorowi wniosek o wydanie stosownego postanowienia. W razie niezatwierdzenia przeszukania, zakwestionowane

przedmioty należy zwrócić osobie zainteresowanej w ciągu 7 dni za pokwitowaniem.

Przeszukania pomieszczenia, innego miejsca lub rzeczy należy dokonywać w obecności osoby, której czynność dotyczy, a gdy osoby tej nie ma na miejscu przeszukania lub nie może być obecna z powodu konieczności jej niezwłocznego zatrzymania albo nie dającego się odłożyć udziału w innych czynnościach procesowych, prowadzący postępowanie ma obowiązek przywołać przynajmniej jednego dorosłego domownika lub sąsiada. Jeżeli osoby te odmówią spełnienia żądania policjanta, należy zwrócić się do innych osób. Jest wskazane, aby do obecności przy przeszukaniu przywoływać zwłaszcza gospodarza domu, członka samorządu lokalnego, sołtysa, pracownika administracji domów mieszkalnych itp.

Przeprowadzający przeszukanie, niezależnie od obecności osoby, której czynność dotyczy, może przybrać do obecności przy przeszukaniu inną osobę, jeżeli uzna to za celowe.

Osobę, u której ma nastąpić przeszukanie, należy przed rozpoczęciem czynności pouczyć o prawie wskazania osoby do obecności przy przeszukaniu, wpisując do protokołu pouczenie oraz oświadczenie osoby, którą pouczono. Osobę wskazaną w ten sposób dopuszcza się do obecności przy przeszukaniu tylko wtedy, jeżeli nie uniemożliwia to przeszukania lub nie utrudnia go w sposób poważny. Osobom przybranym nie można zlecać żadnych czynności w ramach przeszukania.

Policjanci udający się na przeszukanie, w przypadku odmowy dobrowolnego otwarcia pomieszczenia, powinni wejść do niego przy użyciu siły w niezbędnym zakresie, chociażby spowodowało to uszkodzenie mienia. Użycie siły w takim przypadku należy poprzedzić ostrzeżeniem oraz zabezpieczeniem się przed ucieczką osób znajdujących się w pomieszczeniu oraz zniszczeniem ewentualnych dowodów rzeczowych.

W przypadku, gdy osoba, u której dokonuje się przeszukania usiłuje czynnie uniemożliwić przeprowadzenie czynności np.: blokując dostęp do pomieszczeń, atakując policjantów

czy też podejmując próby zniszczenia znajdujących się w pomieszczeniu przedmiotów, można zastosować środki przymusu bezpośredniego odpowiadające potrzebom wynikającym z istniejącej sytuacji.

Jeżeli istnieje obawa, że pomimo zastosowania środków przymusu bezpośredniego przebieg czynności będzie nadal zakłócany, należy osobę utrudniającą przeszukanie zatrzymać i przewieźć do jednostki Policji, a przeszukanie kontynuować w obecności osób przybranych.

Przed przystąpieniem do przeszukania należy wylegitymować wszystkie osoby znajdujące się w pomieszczeniach i przeszukać je, jeżeli istnieją uzasadnione podstawy do przypuszczenia, że posiadają przedmioty mogące stanowić dowód w sprawie - sporządzając odrębne protokoły. W przypadku, gdy w lokalu znajduje się kilka osób, należy zgromadzić je w jednym pomieszczeniu, przeszukać to pomieszczenie i pozostawić w nim osoby mogące utrudniać dalszy przebieg czynności (w szczególności dzieci i osoby starsze).

Przystępując do przeszukania pomieszczeń należy zażądać od osoby, której czynność dotyczy (jeżeli jest obecna) dobrowolnego wydania przedmiotów, dla których odnalezienia zarządzono przeszukanie. Policjanci mają obowiązek kontrolować zachowanie się tej osoby podczas dobrowolnego wydawania przedmiotów. Od przeszukania można odstąpić, jeżeli osoba, której czynność dotyczy wyda żądany przedmiot, a nie zachodzi uzasadnione podejrzenie, że w pomieszczeniu znajdują się inne przedmioty pochodzące z przestępstwa, lub których posiadanie jest zabronione.

Wszystkie osoby, które w trakcie przeszukiwania przybyły do przeszukiwanego lokalu należy wylegitymować, ustalić cel przybycia i podjąć decyzję co do celowości ich przeszukania oraz pozostawienia w przeszukiwanym obiekcie do czasu zakończenia czynności.

W razie ujawnienia podczas przeszukania przedmiotów nie mających związku z postępowaniem przygotowawczym, w ramach którego przeprowadza się przeszukanie, ale mogących

stanowić dowód w innej sprawie, posiadanych bez wymaganego zezwolenia lub o wątpliwym pochodzeniu należy je wpisać do protokołu i zabezpieczyć lub pozostawić na przechowanie. Przedmioty o cechach indywidualnych należy niezwłocznie po przeszukaniu sprawdzić w kartotece rzeczy utraconych w wyniku przestępstwa.

Jeżeli osoba, u której dokonuje się przeszukania albo kierownik instytucji oświadczy, że wydane lub znalezione przy przeszukaniu pismo zawiera okoliczności stanowiące tajemnicę państwową, policjant nie może zapoznać się z treścią tego pisma. Umieszcza je w opakowaniu i zabezpiecza poprzez złożenie podpisów przez wszystkie osoby obecne przy przeszukaniu, a następnie przekazuje niezwłocznie prokuratorowi. W podobny sposób należy postąpić jeżeli dana osoba oświadczy, że pismo zawiera okoliczności objęte tajemnicą państwową lub zawodową albo ma charakter osobisty, a posiadaczem pisma nie jest osoba podejrzana o popełnienie przestępstwa.

W wyjątkowych wypadkach, w celu odnalezienia poszukiwanych przedmiotów dopuszczalne jest uszkodzenie nieruchomości (ścian, sufitów, podłóg itp.) oraz demontaż lub uszkodzenie mienia ruchomego (samochodu, mebli itd.), jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie, że znajdują się w nich skrytki z takimi przedmiotami. Należy przestrzegać zasady o współmierności zniszczenia do wartości dowodowej poszukiwanych przedmiotów.

W przypadku odnalezienia przedmiotów w specjalnie wykonanych skrytkach lub innych miejscach, wskazujących na celowe ukrycie należy w protokole szczegółowo opisać konstrukcję skrytek oraz sposób wydobycia przedmiotów. Wygląd skrytek można opisać w odrębnym protokole oględzin. W miarę możliwości należy ponadto udokumentować wygląd tych miejsc przed i po wydobyciu ukrytych przedmiotów przy pomocy fotografii lub szkiców.

Przeszukanie pomieszczeń połączone z zatrzymaniem w nim osób nie może trwać dłużej niż 48 godzin. Osoby zatrzy-

mane w pomieszczeniu należy traktować jako zatrzymane ze wszystkimi płynącymi stąd ograniczeniami ich praw.

Z przeszukania należy sporządzić protokół, w którym należy umieścić oświadczenia osoby, u której dokonano przeszukania, co do pochodzenia zakwestionowanych przedmiotów.

**Pojęcie wersji
kryminalistycznej**

1. Pojęcie wersji kryminalistycznej jest jednym z kluczowych pojęć w tej dziedzinie wiedzy. Posiada szczególnie dużą wartość w praktyce kryminalistycznej. Stąd też jak twierdzi Z. Pastorczak pierwsze znaczące próby określenia pojęcia wersji wywodzą się właśnie z doświadczeń praktyki kryminalistycznej. Potrzeba zracjonalizowania działań organów ścigania w postępowaniu przygotowawczym doprowadziła do pojawienia się pojęcia wersji w jej użytkowym wymiarze¹²⁹. Uporządkowanie i usystematyzowanie czynności w postępowaniu przygotowawczym wymaga opracowania planu działań, który opiera się w zasadzie o przyjęte wersje przebiegu zdarzenia.

Opracowanie planu czynności w ramach postępowania przygotowawczego obejmuje:

- analizę zebranych materiałów dowodowych,
- określenie wersji kryminalistycznych i wynikających z nich kierunków działań,
- określenie czynności, z podaniem sposobów, kolejności i terminów ich wykonania.

W literaturze kryminalistycznej podawane są różne pojęcia wersji kryminalistycznej. Przykładowo T. Hanausek pod pojęciem wersji kryminalistycznej rozumie rezultat procesów myślowych w postaci przypuszczenia, które jest alternatywną próbą wyjaśnienia jakiegoś zdarzenia, jego przyczyny, okoliczności i przebiegu¹³⁰. Autor ten uważa, że wersję kryminalistyczną tworzy się zawsze albo w oparciu o istniejące informacje, możliwie pełne i wiarygodne (wówczas stosuje się wnioskowanie redukcyjne - tj. wnioskowanie ze znanych skutków o nieznaną przyczynę), albo w oparciu o doświad-

129. Por. Z. Pastorczak, Metodologiczne i prawne problemy wersji kryminalistycznej, Wyd. ASW, Warszawa 1985, s. 11.

130. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka, Zarys wykładu..., s. 69.

czenia własne lub cudze nabyte przy wyjaśnianiu podobnych spraw (wnioskowanie przez analogię). Rzadziej stosuje się tu wnioskowanie dedukcyjne (tj. wnioskowanie ze znanej przyczyny o nieznanym skutkach).

Według B. Hołysty wersję śledczą można określić jako założenie hipotetyczne organów ścigania karnego co do charakteru zdarzenia, przebiegu oraz celu i motywów działania¹³¹. H. Mąka zaś twierdzi, że wersją kryminalistyczną jest wyobrażenie organu ścigania o przyczynach, przebiegu i okolicznościach badanego zdarzenia, a także o osobie tego sprawcy zdarzenia, motywach nim kierujących i jego dalszych poczynaniach¹³². Zdaniem tego autora nie można ograniczać pojęcia wersji tylko do faktu przestępstwa, gdyż doprowadziłoby to do jej zubożenia w wyniku pozbawienia badanego zdarzenia tych elementów, które nie mając charakteru przestępstwa, mogą się z nim ściśle łączyć. Nie wydaje się być słuszne obejmowanie pojęciem wersji również dalszych poczynañ sprawcy po popełnieniu czynu. Wersja kryminalistyczna powinna bowiem łączyć się ściśle z przebiegiem zdarzenia przestępczego i jego sprawcą. Można przyjąć, że wersją kryminalistyczną jest uzasadnione przypuszczenie prowadzącego postępowanie przygotowawcze co do istotnych okoliczności zdarzenia, w tym zwłaszcza dotyczących osoby sprawcy, jego motywu działania i sposobu dokonania danego przestępstwa. W zależności od sytuacji (m.in. gdy sprawca czynu jest nieznanym) należy, jeżeli istnieją odpowiednie przesłanki, wysunąć kilka wersji, nawet wzajemnie się wykluczających. W miarę możliwości należy równolegle wyjaśniać wszystkie wersje. Odstąpienie od działań w wyjaśnianiu przyjętej wersji może nastąpić dopiero po jej całkowitej eliminacji, albo jeżeli przez wyjaśnienie innej wersji został osiągnięty cel postępowania przygotowawczego.

131. Por. B. Hołyst, *Kryminalistyka...*, s. 777.

132. Por. H. Mąka, *Z badań nad rolą wersji śledczej (w:) Problemy Kryminalistyki z 1967 r.*, nr 69, s. 607-618.

2. Zdarzenie przestępne rodzi konieczność wypełnienia przez odpowiedni organ ścigania prawnego obowiązku realizacji celów postępowania karnego (art. 2 § 1 k.p.k.). Powstaje wówczas praktyczny problem o trójaspektowym charakterze: poznawczym, decyzyjnym i wykonawczym. Jego rozwiązanie następuje najczęściej za pomocą wersji kryminalistycznej. Biorąc pod uwagę przedmiot wersji kryminalistycznych można tutaj wyróżnić wersje o charakterze ogólnym, które ukierunkowują określony usystematyzowany zespół działań oraz wersje o charakterze cząstkowym dotyczące poszczególnych faktów o różnym znaczeniu dla wyjaśnienia istoty zdarzenia¹³³. Błędne określenie wersji ogólnej ukierunkowuje działania organów ścigania w ślepy zaułek. Dlatego też przyjęcie właściwych zasad budowy wersji odgrywa ważną rolę w tej działalności.

Wydaje się, że do podstawowych zasad budowy wersji należy zaliczyć:

- 1) przestrzeganie reguł logicznego rozumowania. Opieranie się przede wszystkim na faktach z poznania bezpośredniego. Są to takie fakty, których ustalenie nastąpiło w bezpośrednim doznaniu zmysłowym. Fakty te należy ściśle ze sobą wiązać;
- 2) dokonanie dokładnej analizy zebranego materiału dowodowego w celu ustalenia istotnych i pewnych faktów zdarzenia;
- 3) w miarę możliwości dokonanie uzupełnienia i sprawdzenia zebranego materiału informacyjnego w celu uzyskania większej pewności;
- 4) w razie potrzeby przeprowadzenie odpowiednich konsultacji z ekspertami danych specjalności;
- 5) ostatnim aktem jest wyprowadzenie uzasadnionego wniosku co do istotnych okoliczności zdarzenia, a

133. Por. B. Hołyst, *Kryminalistyka...*, s. 778.

zwłaszcza dotyczących sprawcy czynu, jego motywu działania, metody dokonania czynu, użytych narzędzi, czy czyn dokonał jeden sprawca czy też było ich więcej itp.

W oparciu o tak zbudowaną wersję opracowuje się plan czynności kryminalistycznych. W planie tym - jak już wspomniano - należy przewidzieć realizację działań na wszystkich kierunkach wynikających z założonych wersji. Praktyczna eliminacja poszczególnych kierunków działania oraz stanowiących ich podstawę wersji, następuje w wyniku dokonanych konkretnych ustaleń kryminalistycznych. Mogą to być ustalenia o charakterze tak procesowym jak i operacyjnym.

3. Jak zauważa T. Hanausek, wybór metody budowy wersji jest zawsze zależny od konkretnych warunków, a zwłaszcza od ilości i jakości informacji, jakimi się dysponuje przystępując do budowy wersji. Do najczęstszych metod tworzenia wersji kryminalistycznych należą:

**Metody
tworzenia
wersji
kryminalistycznych**

- metoda preferencji motywu działania sprawcy,
- metoda oparcia wersji wyłącznie na analizie obiektywnych faktów i ich następstw,
- metoda polegająca na próbie udzielenia odpowiedzi na niektóre pytania z zakresu reguły siedmiu złotych pytań:

- 1) co? - co się wydarzyło, jaki ma dokładny kształt i rozmiar badane zdarzenie,
- 2) gdzie? -gdzie miało miejsce to zdarzenie,
- 3) kiedy? - jaki był możliwie dokładny czas zdarzenia,
- 4) w jaki sposób? - jak doszło do zdarzenia, jaki był mechanizm działania sprawcy i jaki był przebieg zdarzenia,
- 5) dlaczego? - pytanie to dotyczy zarówno motywu działania sprawcy, jak i ofiary w genezie zdarzenia,

6) jakimi środkami? - przy pomocy jakich środków i narzędzi, względnie przy czyjej pomocy (jakiej osoby) dokonano czynu,

7) kto? - w tym pytaniu chodzi o udzielenie odpowiedzi na to, kto jest sprawcą zdarzenia, a kto jest ofiarą;

- metoda tworzenia hipotetycznych algorytmów;
- metoda analizy stopnia prawdopodobieństwa nastąpienia określonych faktów stanowiących przyczyny zdarzenia¹³⁴.

Do momentu dokonania ustaleń faktycznych odpowiadających prawdzie oraz wykrycia sprawcy przestępstwa, każda wersja musi być dokładnie sprawdzana. Brak bowiem dodatkowych wyników w prowadzeniu danego postępowania karnego można przypisać nie tylko błędnej czy źle zbudowanej wersji, ale także brakom i wadom jej sprawdzania.

Sprawdzanie wersji kryminalistycznej

4. Przebiegi sprawdzania wersji kryminalistycznej są uzależnione w dużej mierze od metody tworzenia wersji. Tych dwóch kategorii nie można traktować rozdzielnie. Są one organicznie ze sobą związane. Tworzą określony system działań, składający się z dwóch podsystemów tj. przebiegów budowania wersji oraz przebiegów jej sprawdzania. Zmiany zachodzące w jednym podsystemie wywołują odpowiednie zmiany w drugim podsystemie. Można powiedzieć, że te dwa przebiegi i budowania oraz sprawdzania wersji kryminalistycznej nie stanowią wyraźnie w czasie rozgraniczonych etapów, lecz raczej - jak to zauważył Z. Pastorczak - dwie przemienne bądź jednocześnie występujące i wzajemnie się warunkujące fazy tego samego postępowania badawczego¹³⁵.

134. Por. T. Hanausek, Kryminalistyka, w zarysie..., s. 71.

135. Por. Z. Pastorczak, Metodologiczne i prawne..., s. 187.

Już na etapie budowania danej wersji dokonuje się w pewnym sensie jej sprawdzania, podobnie jak i w końcowych etapach sprawdzania występują elementy budowania wersji, chociażby nawet w postaci jej modyfikowania. Tak więc sprawdzanie wersji przebiega w kierunku od myślowej korekty wytwarzanych pomysłów i hipotez do coraz bardziej skonkretyzowanych czynności zmierzających do ustaleń faktycznych odpowiadających prawdzie. O przebiegach sprawdzania wersji decyduje kształt i zawartość hipotezy stanowiącej koncepcyjną podstawę budowania wersji. W zależności od rodzaju hipotezy w wersji będą przeważać elementy wnioskowania spekulatywnego bądź elementy wnioskowania opartego na przesłankach empirycznych, ustalonych w wyniku czynności kryminalistycznych. Ocena wersji wynika z procesów myślowych wspomaganych doświadczalnym sprawdzeniem empirycznym jej założeń. Podejmowane czynności kryminalistyczne mające na celu sprawdzanie poszczególnych elementów przyjętej wersji, skutkują nie tylko powstawaniem ocen wersji, lecz i istotnymi zmianami w posiadanej wiedzy przez organy ścigania o stanie faktycznym badanego wycinka rzeczywistości. Przebiegi sprawdzania wersji kończą się zatem zmianą stopnia wiedzy o danym zdarzeniu przestępczym. W efekcie sprawdzania można uzyskać następujące wyniki:

- wersja jest prawdziwa i nie wymaga już dalszego sprawdzenia. Potwierdzone zostały hipotetyczne założenia wersji;
- wersja jest fałszywa i również nie wymaga dalszego sprawdzania. Wyniki ustaleń empirycznych nie doprowadziły do potwierdzenia przyjętej koncepcji przebiegu zdarzenia;
- przyjęte założenia wersji stały się bardziej prawdopodobne. Nie zdołano potwierdzić w pełni założonych hipotez. Zwiększenie prawdopodobieństwa wersji motywuje organy ścigania do dalszych intensywnych działań w danym kierunku;

- wersja w wyniku sprawdzania stała się mniej prawdopodobna. Wynik ten wskazuje na niski stopień podjętego działania. Jednocześnie uzasadnia konieczność poszukiwania innych wersji badanego zdarzenia;
- wersja w wyniku sprawdzania nie uległa zmianie. Prawdopodobieństwo jej prawdziwości nie zmieniło się. Jest to bardzo niekorzystny wynik, który może świadczyć o tym, że organy ścigania działały nieudolnie.

Zakończenie działań sprawdzających daną wersję powinno nastąpić tylko po uzyskaniu wyników potwierdzających wersję lub ją eliminujących. Pozostałe efekty działań sprawdzających nie dają podstaw do zakończenia sprawdzania. Powinny być nadal kontynuowane.

W świetle przeprowadzonych rozważań nasuwają się następujące uwagi i wnioski:

1. Kryminalistyka jest nauką karną, która powstała w drugiej połowie XIX w., w obliczu rosnącej fali przestępczości, w celu naukowego badania metod działania sprawców przestępstw, wypracowywania skutecznych metod zwalczania przestępczości oraz usprawniania działalności organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości na tym odcinku.

2. Kryminalistyka jest nauką o taktycznych zasadach i sposobach oraz o technicznych metodach i środkach rozpoznawania i wykrywania przestępstw i ich sprawców oraz przeprowadzania czynności dowodowych, a także zapobiegania powstawania przestępstw.

Dzieli się na dwa podstawowe działy tj. taktykę kryminalistyczną i technikę kryminalistyczną. Taktyka kryminalistyczna zajmuje się ustalaniem sposobów działania sprawców przestępstw, poprawnego wykonywania czynności procesowych oraz organizacją efektywnego wykorzystania sił i środków w zwalczaniu przestępczości. Technika kryminalistyczna zajmuje się dowodami rzeczowymi w postępowaniu karnym.

3. W sferze taktyki kryminalistycznej występują działania operacyjne prowadzone przez Policję, pod pojęciem których należy rozumieć prawnie określone, utajnione czynności operacyjno-rozpoznawcze oraz środki i metody ich stosowania poza granicami postępowania karnego. Działania te znajdują swe unormowania ustawowe w przepisach rozdziału 3 ustawy o Policji, określającego zakres uprawnień Policji. Przepis art. 14 ust. 1 stanowi ogólną podstawę prawną do wykonywania czynności operacyjnych przez Policję.

Do naczelnych zasad taktyki kryminalistycznej należy zaliczyć:

- zasadę etyki zawodowej,

- zasadę praworządności,
- zasadę humanizmu,
- zasadę prawdy materialnej,
- zasadę obiektywizmu,
- zasadę szybkości działań,
- zasadę dokładności,
- zasadę tajności,
- zasadę organizacji walki,
- zasadę dokumentowania czynności.

Zasady te jako ogólne dyrektywy wyrażają podstawowe prawidłowości w działaniach kryminalistycznych.

5. W taktyce kryminalistycznej wyróżnia się następujące funkcje:

- rozpoznawczą,
- wykrywczą,
- dowodową,
- zapobiegawczą.

Całość działań kryminalistycznych wiąże się z kategorią określonych zadań o ważnym znaczeniu w systemie zwalczania przestępczości. Poszczególne zespoły zadań uporządkowanych według zbliżonej specyfiki wyrażają istotę danej funkcji.

6. Informacja w kryminalistyce odgrywa bardzo ważną rolę. Od informacji bowiem zaczynają się wszelkie działania w sferze taktyki kryminalistycznej. Szczególnie ważną rolę w działalności wykrywczej odgrywają pierwsze informacje o przestępstwie i ich źródła. W dużej mierze od tych źródeł uzależnione jest wykrycie i ujęcie sprawcy danego czynu.

7. Działania taktyki kryminalistycznej w szerokim zakresie koncentrują się wokół wykonywania czynności dowodowych w postępowaniu karnym. Przepisy prawa karnego procesowego stanowią podstawy prawne do wykonywania danych czyn-

ności, zaś ich merytoryczna realizacja jest domeną taktyki kryminalistycznej. Tak więc proces karny i kryminalistyka stanowią w tej mierze nierozzerwalną całość.

8. W działaniach kryminalistycznych na miejscu zdarzenia przestępczego podstawową rolę odgrywa wersja kryminalistyczna, którą jest uzasadnione przypuszczenie prowadzącego postępowanie przygotowawcze co do istotnych okoliczności zdarzenia, w tym zwłaszcza dotyczących osoby sprawcy i jego motywu działania i sposobu dokonania danego przestępstwa. Wersja stanowi podstawę opracowania planu działań operacyjnych i śledczych, w ramach którego działania te można uporządkować i usystematyzować. Taka realizacja czynności na miejscu zdarzenia stwarza duże możliwości na osiągnięcie celu postępowania karnego.

Wykaz literatury

Adamczak S., Hanausek T., Jarosz J., *Kryminalistyka, Zagadnienia wybrane*, Wyd. UI, Kraków 1971.

Andrejew I., *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1988.

Arntzen F., *Psychologia zeznań świadków*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1989.

Bafia J., Bednarek J., Fleming M., Kalinowski S., Kempisty H. Siewierski M., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1971.

Batawia S., *Wstęp do nauki o przestępcy*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1984.

Bauer G., *Moderne Verbrechenbekämpfung*, Tom I, Lubeka 1970.

Beccaria C., *O przestępstwach i karach*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1959.

Bentham J., *Traktat o dowodach sądowych*, Gniezno 1934.

Bossowski J.J., *Wiadomości z nauk kryminologicznych*, Wyd. Księgarnia Akademicka, Poznań 1945.

Bożyczko Z., *Kradzież kieszonkowa i jej sprawca*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1962.

Buchała K., *Prawo karne materialne*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1980.

Chodkiewicz K., *Technika i taktyka kryminalna*, Nakład Autora, Przemysł 1931.

Chrystowski T., *Procesowe podstawy postępowania przygotowawczego*, Wyd. ASW, Warszawa 1985.

Cieślak M., *Polska procedura karna*, Wyd. PWN, Warszawa 1973.

Code of Conduct for Law Enforcement Officials, Wyd. United Nations General Assembly, Distr. General A/34/783, 7 December 1979.

Czczot Z., Tomaszewski T., *Kryminalistyka ogólna*, Wydawnictwo Comer, Toruń 1996.

Daszkiewicz K., *Przestępstwo z premedytacją*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1968.

Daszkiewicz W., *Proces karny. Część ogólna*, Polski Dom Wydawniczy ŁAWICA, Poznań 1994.

Dobosz I., *Tajemnica korespondencji jako dobro osobiste oraz jej ochrona w prawie cywilnym*, Wyd. UJ, Kraków 1989.

Europejska Konwencja Praw Człowieka. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Oficyna Wydawnicza ALMA-PRINT, Katowice 1992.

Górniak O., *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, PWN, Warszawa 1994.

Grajewski J., *Instytucja świadka koronnego w procesie karnym* (w:) *Wojskowy Przegląd Prawniczy* z 1994, nr 3-4.

Gross H., *Kriminalistische Institute*, AfK 1898, t. 1, nr 1.

Gubiński W., *Ochrona osobowości a postęp techniczny* (w:) *Palestra* 1960, nr 6.

Gutekunst W., *Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1965.

Gurgul J., *Śledztwo w sprawach o zabójstwa*, Wyd. MSW, Warszawa 1977.

Gurgul J., *Zabójstwo z lubieżności*, Wyd. MSW, Warszawa 1981.

Hanausek T., *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania*, Wyd. MSW, Warszawa Tom I - 1978, Tom II - 1987.

Hanausek T., *Kryminalistyka, poradnik detektywa*, Biuro Wyd. Prawniczego POLBOD, Katowice 1993.

Hanausek T., *Zarys taktyki kryminalistycznej*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1994.

Hanausek T., *Kryminalistyka, zarys wykładu*, Kantor Wyd. Zakamycze, Kraków 1996.

Hanausek T., *Ustawa o Policji, komentarz*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1996.

Hołyst B., *Kryminalistyka*, Wyd. Prawnicze PWN, Warszawa 1996.

Horoszowski P., *Kryminalistyka*, Wyd. PWN, Warszawa 1958.

Horoszowski P., *Od zbrodni do kary*, PWN, Warszawa 1966.

Jakliński A. Mank Z., *Medycyna sądowa dla prawników*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1996.

Kalinowski S., *Polski proces karny w zarysie*, PWN, Warszawa 1981.

Kmiecik R., Skrętowicz E., *Proces karny, część ogólna*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków-Lublin 1996.

Kołecki M., *Kryminalistyczne zastosowanie termografii*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1979.

Kołecki M., *Policyjno-kryminalistyczna problematyka przestępczości ekonomiczno-finansowej w Polsce*, Polski Dom Wydawniczy ŁAWICA, Poznań 1992.

Korczyk L., Dzida J., *Współudział biegłego medycyny sądowej w wyryciu sprawców zabójstwa (w:) Problemy Kryminalistyki*, 1980, nr 145-146.

Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1965.

Krzymuski E., *Wykład procesu karnego austriackiego*, Nakład Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, Kraków 1891.

Kulicki M., *Kryminalistyka*, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1994.

Kryminalistyka, pod red. J. Widackiego, Wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1984.

Leksykon wiedzy wojskowej, pod red. M. Laprusa, Wyd. MON, Warszawa 1988.

Locard E., *Dochodzenie przestępstw metod naukowych*, Łódź 1937.

Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji, Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1988.

Marcinkowski T., *Medycyna sądowa dla prawników*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1982.

Mank A., *Prawo karne (część ogólna), w pytaniach i odpowiedziach*, Oficyna Wyd. Troja, Toruń 1994.

Mąka H., *Z badań nad rolą wersji śledczej (w:) Problemy kryminalistyki z 1967r.*, nr 69.

Meixner F., *Kriminaltaktik in Einzeldarste - Ilunegn, Kriminalistik*, Verlag für Kriminalistische Fachliteratur, Hamburg 1954.

Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Wyd. Prawnicze, Warszawa, 1976.

O'Hara Ch.E., *Fundamentals of Criminals Investigation*, Springfield, Illinois 1973.

Pastorczyk Z., *Metodologiczne i prawne problemy wersji kryminalistycznej*, Wyd. ASW, Warszawa 1985.

Pikulski S., *Środki dowodowe i sposoby ich wykorzystania w świetle obowiązujących przepisów prawnych*, Wyd. MSW, Warszawa 1986.

- Pikulski S.**, *Zabójstwo z zazdrości*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1991.
- Pikulski S.**, *Karnomaterialne i kryminologiczne aspekty bezpieczeństwa państwa*, Wyd. UOP, Warszawa 1996.
- Pikulski S.**, *Działania operacyjne Policji Wojskowej Przegląd Prawniczy*, 1996, nr 2.
- Pikulski S.**, *Proces wykrywania sprawców zabójstw*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, 1997, nr 1.
- Pływaczewski E.**, *Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie w Europie Zachodniej*, Wydawnictwo Prawnicze, 1992.
- Pływaczewski E.**, *Pranie brudnych pieniędzy. Możliwości przeciwdziałania z uwzględnieniem roli systemu bankowego*, Wyd. TNOiK, Toruń 1993.
- Price C.S.**, *Źródła informacji (w:) Problemy Kryminalistyki*, 1961, nr 29.
- Problematyka etyczna w kryminalistyce**, pod red. J. Widackiego, Wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1984.
- Raszeja S.**, *Sądowo-lekarskie oględziny zwłok na miejscu przestępstwa (w:) Problemy kryminalistyki*, 1971, nr 94.
- Roczny Biuletyn Statystyczny**, Komenda Główna Policji, Biuro Informatyki, 1996.
- Rozwadowski A.**, *Eksperyment w procesie karnym*, Wyd. MSW, Warszawa 1970.
- Schulz W.**, *Eine Blutspur führte durch die ganze Stadt, Kriminalistik*, 1975, nr 5.
- Sehn J.**, *Kryminalistyka a prawo procesowe Nowe Prawo*, nr 6 z 1958.
- Słowik K., Hanausek T.**, *Wprowadzenie do kryminalistyki i kryminologii*, Oficyna Wyd. Branta, Bydgoszcz 1995.
- Sobolewski Z.**, *Wartość nielegalnie uzyskanego dowodu w postępowaniu karnym*, *Annales UMCS* nr XXII, 1976.
- Standardy prawne Rady Europy**, Teksty i komentarze, Tom III, Prawo karne, pod red. naukową E. Zielińskiej, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997.
- Śliwińska S.**, *Proces karny. Część ogólna*, Nakład Gebethnera i Wolfa, Warszawa 1936.
- Taras T.**, *O dopuszczalności i legalności podsłuchu telefonicznego*, Nakładem Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1961.

Tyszkiewicz L., *Kryminologia, zarys systemu*, Wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1986.

Waltoś S., *Owoce zatrutego drzewa*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1978.

Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, PWN, Warszawa 1985.

Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, PWN, Warszawa 1973.

Wójcikiewicz J., *Hipnoza w prawie karnym i w kryminalistyce*, Wyd. UJ, Kraków 1989.

Wójcik W., *Identyfikacja pisma druków i audiodokumentów*, Wyd. MSW, Warszawa 1977.

Zagadnienia taktyki kryminalistycznej, pod red. S. Pikulskiego, Wyd. ASW, Warszawa 1985.

Zasady etyki zawodowej radcy prawnego, Radca Prawny z 1995, nr 4.

Zelwiański R., *Śledcze badanie miejsca zdarzenia (w:) Problemy kryminalistyki*, 1963, nr 41.

Z problematyki prawa karnego, pod red. P. Hofmańskiego, Temida 2, Białystok 1994.

Objaśnienia ważniejszych skrótów

AMSiK	Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminalistyki
d.k.k.	kodeks karny z 1932 r.
GP	Gazeta Prawnicza
k.k.	kodeks karny z 1969 r.
k.p.k.	kodeks postępowania karnego z 1969 r.
MP	Monitor Polski
NP	Nowe Prawo
OSNKW	Orzecznictwo Sądu Najwyższego - Izba Karna i Wojskowa
P	Palestra
PP	Przegląd Policyjny
PiP	Państwo i Prawo
PK	Problemy Kryminalistyki
WPP	Wojskowy Przegląd Prawniczy
SN	Sąd Najwyższy
SKKiP	Studium Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne
UJ	Uniwersytet Jagielloński
UW	Uniwersytet Warszawski
ZONSW	Zbiór Orzeczeń Najwyższego Sądu Wojskowego
ZNASW	Zeszyty Naukowe Akademii spraw Wewnętrznych
ZNIBPS	Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZNUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytet Jagiellońskiego

Spis treści

Zagadnienia wstępne	5
Rozdział I. Pojęcie i podział kryminalistyki.....	10
1. Istota kryminalistyki	10
2. Powstanie kryminalistyki.....	10
3. Pojęcie kryminalistyki.....	14
4. Podział kryminalistyki.....	15
4.1. Taktyka kryminalistyczna	15
4.2. Technika kryminalistyczna	16
4.3. Strategia kryminalistyczna	17
4.4. Metodyka kryminalistyczna.....	17
4.5. Teoria kryminalistyki.....	18
Rozdział II. Pojęcie i zakres taktyki kryminalistycznej ..	20
1. Pojęcie taktyki kryminalistycznej	20
2. Zakres stosowania taktyki kryminalistycznej	23
2.1. System organizacyjno-ustrojowy zwalczania przestępczości w Rzeczypospolitej Polskiej	23
2.2. Organizacja działań taktyczno-kryminalistycznych w zakresie zwalczania przestępczości	31
2.3. Procesowa płaszczyzna taktyki kryminalistycznej	32
2.4. Dziedzina prewencyjna taktyki kryminalistycznej	35
2.5. Dziedzina operacyjna taktyki kryminalistycznej	37
2.5.1. Pojęcie działań operacyjnych	37
2.5.2. System środków operacyjnych	39

2.5.3. Uprawnienia Policji do prowadzenia działań operacyjnych	40
2.5.4. Osobowe źródła informacji	43
2.5.5. Kontrola korespondencji i stosowanie środków technicznych w sferze pracy operacyjnej.....	45
2.5.6. Dowodowa wartość zarządzenia przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji kontroli korespondencji lub stosowania środków technicznych w sferze działań operacyjnych.....	48
2.5.7. Niejawny zakup kontrolowany i niejawne przekupstwo.....	53
2.5.8. Niejawne nadzorowanie przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa.....	56
2.5.9. Uwagi i wnioski dotyczące działań operacyjnych Policji	58
 Rozdział III. Naczelne zasady taktyki kryminalistycznej .	61
1. Pojęcie naczelnej zasady taktyki kryminalistycznej....	61
2. Rodzaje naczelnych zasad taktyki kryminalistycznej..	63
2.1. Zasada etyki zawodowej w taktyce kryminalistycznej.....	63
2.1.1. Kodeks etyki zawodowej Policji francuskiej.....	66
2.1.2. Problemy etyczne organów wymuszających poszanowania prawa.....	71
2.1.3. Światowe wysiłki na rzecz etyki stosowania prawa	72
2.1.4. Kodeks postępowania dla osób odpowiedzialnych za stosowanie prawa	73
2.2. Zasada praworządności w taktyce kryminalistycznej.....	82
2.3. Zasada humanizmu w taktyce kryminalistycznej.....	83

2.4. Zasada prawdy materialnej w taktyce kryminalistycznej.....	84
2.5. Zasada obiektywizmu w taktyce kryminalistycznej.....	87
2.6. Zasada szybkości działań w taktyce kryminalistycznej.....	87
2.7. Zasada dokładności w działaniach taktyki kryminalistycznej.....	89
2.8. Zasada tajności w taktyce kryminalistycznej.....	90
2.9. Zasada organizacji walki w taktyce kryminalistycznej.....	92
2.10. Zasada dokumentacji czynności taktyki kryminalistycznej.....	94

Rozdział IV. Funkcje taktyki kryminalistycznej

1. Pojęcie funkcji taktyki kryminalistycznej	96
2. Funkcja rozpoznawcza	97
3. Funkcja wykrywcza w działaniach taktyki kryminalistycznej.....	102
4. Funkcja dowodowa w sferze taktyki kryminalistycznej.....	116
5. Funkcja zapobiegawcza w działaniach taktyki kryminalistycznej.....	118

Rozdział V. Informacje i ich źródła w taktyce kryminalistycznej.....

1. Pojęcie informacji w taktyce kryminalistycznej	122
2. Źródła informacji w taktyce kryminalistycznej	123
3. Źródła pierwszych informacji o przestępstwie	125

Rozdział VI. Taktyka wykonywania czynności dowodowych.....	131
1. Istota czynności dowodowych.....	131
2. Organizacja i taktyka badania miejsca zdarzenia.....	135
3. Uwagi ogólne dotyczące taktyki przesłuchania	146
4. Taktyka przesłuchania świadka.....	151
5. Świadek incognito.....	158
6. Świadek koronny	162
7. Taktyka przesłuchania oskarżonego (podejrzanego)....	170
8. Taktyka sprawdzania alibi	174
9. Taktyka konfrontacji	177
10. Taktyka okazania osób, zwłok i rzeczy.....	180
11. Taktyka przeprowadzania eksperymentu kryminalistycznego	184
12. Taktyka przeprowadzania wizji lokalnej	186
13. Taktyka przeszukania	188
 Rozdział VII. Wersja kryminalistyczna	 196
1. Pojęcie wersji kryminalistycznej.....	196
2. Zasady budowy wersji.....	198
3. Metody tworzenia wersji.....	199
4. Sprawdzanie wersji kryminalistycznej.....	200
 Rozdział VIII. Uwagi i wnioski.....	 203
Wykaz literatury	207
Objaśnienia ważniejszych skrótów	212